

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Arvydas REPEČKA

Ekonomikos studijų programos studentas

GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO POKYČIO ĮTAKA
SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO PAJAMOMS

Magistro darbas

Šiauliai, 2013

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Arvydas REPEČKA

GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO POKYČIO ĮTAKA
SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO PAJAMOMS

Magistro darbas

Ekonomika (L100)

Darbo vadovė:

doc. dr. Dalia RUDYTĖ

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Arvydas Repečka

Gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaka savivaldybės biudžeto pajamoms

Magistro darbas

Magistro darbe yra analizuojama Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaka savivaldybių biudžeto pajamoms, bei išnagrinėti šį pokytį įtakojantys veiksniai. Darbo teorinėje dalyje išanalizuoti moksliniai darbai ir straipsniai nagrinėjantys gyventojų pajamų mokestį ir jį įtakojančius veiksnius. Tiriamojoje darbo dalyje išskirti pagrindiniai veiksniai įtakojantys gyventojų pajamų mokesčio pokytį, sudarytas modelis įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio prognozavimui. Taip pat atlikta išsami šių veiksnių analizė, atskleistos savivaldybių galimybės juos įtakoti, įvertintas gyventojų darbo pajamų netolygumas ir gyventojų pajamų mokesčio galimybės šį netolygumą mažinti.

Trečioje darbo dalyje analizuojamas Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių įplaukų pokytis iš gyventojų pajamų mokesčio ir šių savivaldybių galimybės įtakoti šį pokytį. Siūloma savivaldybėms skatinti inovacijų diegimą, teikiant įmonėms mokesčines ir kitokias lengvatas.

SUMMARY

Arvydas Repečka

Influence of Change in Personal Income Tax to Revenues of Municipal Budget

Paper for Master's Degree

The influence of change in personal income tax to revenues of municipal budget and factors influencing such changes is analyzed in this paper for Master's degree. Literature analysis reviews researches and papers covering personal income tax and factors influencing it.

After the literature analysis the study on main factors that have influence on changes in personal income tax has been carried out and model for forecasting revenue from personal income tax has been constructed. In addition, the possibilities of municipalities to influence changes in revenues from personal income tax has been studied as well. Finally, the inequality of labor income in population and the possibilities to decrease this inequality through personal income tax has been evaluated.

In the third part of the paper, changes in revenues from personal income tax of Siauliai city and Siauliai district municipal budgets is analyzed, evaluating possibilities of these municipalities to influence these changes. Suggestions to promote innovations through tax exemptions and other advantages is provided in this paper.

TURINYS

ĮVADAS	8
1. GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO PRINCIPAI IR TEORIJS	10
1.1. Pagrindinės mokesčių teorijos ir funkcijos.....	10
1.2. Gyventojų pajamų nelygybė ir pajamų apmokestinimo riba.....	12
1.3. Gyventojų pajamų mokesčio tendencijos Europos sąjungos šalyse.....	14
1.4. Gyventojų pajamų mokesčio reikšmė biudžetams	17
1.5. Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakojančių veiksnių analizė	19
1.6. Gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtakos vertinimo metodologija.	24
2. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO KAITOS ANALIZĖ 2003 - 2011 METŲ LAIKOTARPYJE	27
2.1. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio raida ir reglamentas	27
2.2. Gyventojų pajamų mokesčio surenkamo į savivaldybių biudžetą analizė	29
2.3. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių analizė	31
2.3.1. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo vidutinio dirbančiųjų skaičiaus.	31
2.3.2. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio.....	34
2.3.3. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydžio ir pajamų mokesčio tarifo dydžio.....	35
2.3.4. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo mokestinės nepriemokos dydžio.....	37
2.4. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių įtakos įvertinimas	38
2.5. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio įtakos gyventojų pajamų mokesčio pajamoms įvertinimas.	42
2.6. Mokesčio tarifo įtakos gyventojų pajamų mokesčio pajamoms įvertinimas.....	47
3. ŠIAULIŲ MIESTO IR ŠIAULIŲ RAJONO SAVIVALDYBIŲ BIUDŽETŲ ĮPLAUKŲ IŠ GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO DIDINIMO GALIMYBĖS	54
3.1. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų analizė Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse.....	54
3.2. Gyventojų pajamų mokesčio mokestines pajamas įtakojančių veiksnių įtakos įvertinimas Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse.....	56
3.3. Gyventojų pajamų mokesčio įtakojančių veiksnių keitimo galimybės Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse	59

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	61
LITERATŪRA	64
PRIEDAI	69
1 priedas GPM surinkimas ir jį įtakojančių veiksnių duomenys už 2003 – 2011 m. ir šių duomenų normalumo testai.	69
2 priedas Dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymas pagal darbo užmokestį 2005 - 2010 m.....	71
3 priedas Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (bruto) pagal ekonominės veiklos rūšis 2005 - 2010 m.....	71
4 priedas Įmonių diegusių inovacijas kiekybinis pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis 2002 - 2010 m.	72
5 priedas Įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio pasiskirstymas pagal vidutinio darbo užmokesčio dydį 2005 - 2011 m.	72
6 priedas Vidutinio dirbančiųjų skaičiaus lyginamasis svoris pagal darbo užmokestį (bruto) 2005 - 2011 m.....	73
7 priedas Vidutinio dirbančiųjų skaičiaus lyginamasis svoris pagal darbo užmokestį (neto) 2005 - 2011 m.....	73
8 priedas GPM surinkimas ir jį įtakojančių veiksnių duomenys Šiaulių miesto ir rajono savivaldybėse už 2003 - 2011 m.	73
10 priedas GPM surinkimas ir jį įtakojančių veiksnių duomenys Šiaulių m. ir raj. už 2003 – 2011 m. ir šių duomenų normalumo testai.	75

PAVEIKSLAI

1 pav. Savivaldybių biudžeto pajamų procentinė sudėtis 2003 - 2011 m.....	29
2 pav. Savivaldybių biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio 2003 - 2011 m.	30
3 pav. Vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius Lietuvoje 2003 - 2011 m.....	32
4 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.....	33
5 pav. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje 2003 - 2011 m.	34
6 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.....	35
7 pav. Neapmokestinamų pajamų dydžio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo kitimas Lietuvoje 2003 - 2011 m.....	36
8 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir neapmokestinamų pajamų dydžio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.....	36
9 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.....	37
10 pav. Mokestinės nepriemokos dydžio kitimas Lietuvoje 2003 - 2011 m.	37
11 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir mokestinės nepriemokos dydžio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.....	38
12 pav. GPM surenkamo į savivaldybių biudžetą pajamos ir jų prognozė 2003 - 2011 m.	41
13 pav. Dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymas pagal darbo užmokestį 2005 - 2011 m.....	43
14 pav. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis 2005 - 2010 m.....	45
15 pav. Įmonių diegusių inovacijas ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis 2002 - 2010 m.....	45
16 pav. Įmonių diegusių inovacijas ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.....	46
17 pav. Įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio pasiskirstymas pagal darbo užmokestį 2005 - 2011 m.....	47
18 pav. Dirbančiųjų pajamų (bruto), Lorenzo kreivė 2005 - 2011 m.	48
19 pav. Dirbančiųjų pajamų (neto), Lorenzo kreivė 2005 - 2011 m.....	50
20 pav. Gyventojų pajamų mokesčio įplaukos į Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono biudžetus 2005 - 2011 m.....	54
21 pav. Vidutinis dirbančiųjų skaičius Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse 2005 - 2011 m.....	55

22 pav. Vidutinis mėnesinis atlyginimas Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse 2005 - 2011 m.....	56
23 pav. GPM surenkamo į Šiaulių m. ir raj. savivaldybių biudžetą pajamos ir jų prognozė 2003 - 2011 m.....	58
24 pav. Įmonių pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse 2009 - 2011 m.	59

LENTELĖS

1 lentelė Gyventojų pajamų apmokestinimas ES 2011 metais	16
2 lentelė Gyventojų pajamų mokesčio dalis pervedama į savivaldybių biudžetus.....	18
3 lentelė Tyrimai susiję su gyventojų pajamų mokesčių įtakojančiais veiksniais, santrauka	23
4 lentelė Gyventojų pajamų mokesčio tarifai 2003 – 2011 metais.....	27
5 lentelė Regresijos modelių prielaidų tikrinimas	40
6 lentelė Ekonominės veiklos rūšys.....	44
7 lentelė Dirbančiųjų pajamų (bruto) nelygybės koeficientai.....	49
8 lentelė Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai	50
9 lentelė Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai po tarifo pakeitimų.....	52
10 lentelė Regresijos modelio prielaidų tikrinimas	57
11 lentelė Vidutinis mėnesinis darbo užmokesčio dydis 2003 – 2011 metais.....	59

ĮVADAS

Valstybės pagrindinis tikslas – visuotinė jos gyventojų gerovė, kurios siekiama įgyvendinant valstybines funkcijas. Šių funkcijų įgyvendinimui reikalingų lėšų pagrindinis šaltinis – mokesčiai, kuriuos moka tie patys valstybės gyventojai. Taigi visų gyventojų gerovė užtikrinama gyventojų, mokančių mokesčius, sąskaita. Mokslinėje literatūroje plačiai nagrinėjami mokesčių teisingumo ir efektyvumo klausimai, mokesčių tarifai ir lengvatos, mokestinės bazės bei „šešėlinės“ ekonomikos problemos. Praktiškai visuose šiuose moksliniuose darbuose sprendžiamos problemos, kaip padidinti ar bent jau išlaikyti nepakitusias mokestines pajamas, vienaip ar kitaip keičiant apmokestinimo principus ar sąlygas. Tačiau trūksta literatūros, kurioje būtų išsamiai nagrinėjamos mokestinių pajamų didinimo galimybės ne keičiant mokesčių sistemą, o diegiant inovacijas į Lietuvos ekonomiką.

Gyventojų pajamų mokestis yra vienas iš pagrindinių mokesčių formuojančių Lietuvos savivaldybių biudžetus. Savivaldybės, norėdamos užtikrinti reikiamą pajamų surinkimą į savo biudžetus, negali keisti gyventojų pajamų apmokestinimo principų - tai Lietuvos Respublikos Seimo prerogatyva. Todėl savivaldybės privalo ieškoti kitokių principų, norėdamos gauti pakankami pajamų į savo biudžetus. Mokslinėje literatūroje galima rasti informacijos apie savivaldybių biudžetų mokestinių pajamų surinkimo problemas ir siūlymų bei rekomendacijų šioms problemoms spręsti, tačiau trūksta mokslinės analizės kaip keisis savivaldybių biudžetų pajamos skatinant inovacijų diegimą įmonėse, kurios veikia šių savivaldybių teritorijoje.

Šiam darbui iškėlėme **hipotezę** – reikšmingai įtakoti pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio augimą, savivaldybės gali tik skatindamos inovacijų diegimą jau esančiose darbo vietose ir skatindamos naujų inovacinių darbo vietų steigimą .

Tyrimo problema – gyventojų pajamų mokestis yra vienas pagrindinių mokesčių Lietuvos Respublikoje. Kadangi didžioji dalis šio mokesčio patenka į savivaldybių biudžetą, prasminga nustatyti Lietuvoje taikomo gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaką savivaldybių biudžetų pajamoms bei savivaldybių galimybes įtakoti šį pokytį.

Tyrimo objektas - gyventojų pajamų mokesčio pokytis.

Tyrimo dalykas - gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaka savivaldybių biudžetui.

Tyrimo tikslas – nustatyti gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaką savivaldybių biudžeto pajamoms ir atskleisti savivaldybių galimybes įtakoti šį pokytį, siekiant padidinti mokestines įplaukas į savo biudžetus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti nacionalinio, valstybės ir savivaldybės biudžetų struktūras ir įvertinti kokią reikšmę gyventojų pajamų mokestis turi šių biudžetų formavime, identifikuoti veiksnius įtakojančius gyventojų pajamų mokesčio surinkimą.
2. Išanalizuoti kokios gyventojų pajamų mokesčio tendencijos vyrauja Europos sąjungos šalyse.
3. Išanalizuoti kokią įtaką turėjo gyventojų pajamų mokesčio pokytis Lietuvos savivaldybių, Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių biudžetų pajamoms 2003 – 2011 m. laikotarpyje.
4. Atskleisti įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio didinimo galimybes Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse.

Planuojami tyrimo metodai. Analizuojant gyventojų pajamų apmokestinimo teoriją bei Europos sąjungos mokesčių tendencijas naudoti bendramoksliniai tyrimo metodai – mokslinės literatūros bei teisinių dokumentų analizė. Vertinant gyventojų pajamų mokesčio įtaką savivaldybių biudžetų pajamoms taikytos statistinių duomenų rinkimo bei analizės metodai. Statistinei informacijai apdoroti ir sisteminti panaudoti grupavimo, palyginimo ir grafinio vaizdavimo būdai.

1. GYVENTOJŲ PAJAMŲ APMOKESTINIMO PRINCIPAI IR TEORIJOS

1.1. Pagrindinės mokesčių teorijos ir funkcijos

Jau priešistoriniais laikais buvo renkamos duoklės, aukos. Tai būtų galima laikyti savotiškais mokesčiais natūra, bet jau ir tais laikais feodalai suprato, kad visko atimti iš valstiečių negalima nes paprasčiausiai jie nebeturėdami grūdų ir kitų būtinų produktų, kitais metais negalės pasėti naujo derliaus ir jau tada nebus iš ko tos duoklės paprasčiausiai ir paimti. Taip su laiku formavosi duoklių ėmimo sistemos, kurios vėlesniais laikais išsivystė ir iki mokesčių sistemų. Jei duoklės paprastai būdavo renkamos pagrindinai tam, kad patenkintų feodalų prabangų gyvenimą, tai kuriantis valstybėms reikėdavo vis daugiau lėšų, kad užtikrinti ne tik prabangą, bet ir išlaikyti didelę armiją, statyti pilies, kelius. Todėl kokių principu bus renkami mokesčiai, koks bus jų dydis apsprendžia tuo metu egzistuojanti politinė santvarka. Įvairūs autoriai pateikia labai skirtingus mokesčių apibrėžimus, tačiau bene tiksliausiai jie yra apibrėžiami Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme: „Mokestis - mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei“ (Lietuvos, 2009). R. Stačiokas teigia, kad „mokesčiai yra įstatymais reglamentuota įmoka, už kurią atskiram mokesčių mokėtojui jokia specialia paslauga valstybė ar vietos savivalda neatsilygina“ (Stačiokas R., 2004). Taigi galima išskirti tris pagrindinius mokesčių bruožus:

- mokesčių ėmėją – valstybę;
- mokesčių paskirtį – pajamų valstybės funkcijų vykdymui užtikrinimas;
- mokesčių privalomąjį pobūdį.

Todėl jei yra valstybė, turi būti ir mokesčiai, nes jie yra kiekvienos valstybės ekonominio bei socialinio gyvavimo pagrindas (Meidūnas V., 2001). Mokesčiai taip pat padeda perskirstyti dalį nacionalinių pajamų ir mažinti socialinę nelygybę.

Jau nuo viduramžių laikų buvo kuriamos ir tobulinamos įvairios mokesčių surinkimo sistemos ir teorijos, kurios apibrėždavo santykių visumą tarp mokesčius mokančiųjų ir mokesčius gaunančiųjų. Žinomiausios mokesčių teorijų grupės yra šios:

- mokesčiai – priemonė kuri skirta stabilizuoti ir net skatinti ekonomikos augimą;
- mokesčiai – atlygina vyriausybei už jos pastangas valdant valstybę;
- mokesčiai – perskirsto pinigus taip, kad sumažintų socialinę nelygybę (Смит, 1993).

Pirmosios teorijos šalininkai įsitikinę, kad reikia kuo mažiau apmokestinti verslą, tuo pačiu skatinant jo augimą ir didinant arba mažinant mokesčius atskiroms verslo šakoms skatinti tuos

verslus kurie yra naudingi visuomenei. Šios teorijos pradininkas yra ekonomistas Dž. Keinsas, išdėstęs savo koncepciją 1936 m. Po Antrojo pasaulinio karo susikūrė neokeinsistinė ir neoklasikinė teorijos, kurių šalininkai teigė, kad ekonomikos nereikėtų bandyti kažkaip reguliuoti kadangi rinka pati nuspręs kurios ekonominės veiklos reikalingos, o kurios ne, taigi ir valstybės įtaka ekonomikai turėtų būti ribota, valstybė turėtų stengtis mokesčių pagalba skatinti ekonomikos augimą bei stengtis suderinti paklausą su pasiūla. Antrosios teorijos šalininkai teigia, kad mokesčiai reikalingi vyriausybės išlaikymui, kuri vykdo valstybės ekonominę, socialinę ir politinę veiklą. Šią mokesčių teoriją pirmieji buvo pradėję propaguoti A. Smitas ir D. Rikardas. Po Antrojo pasaulinio karo apie mokesčius panašiai aktyviai samprotavo Dž. Bjukanenas ir Dž. Hiksas bei kiti mokslininkai. Trečiosios reformistinės teorijos šalininkai yra Ž. Furasjė, S. Kuznecas, R. Tiboldas ir kiti ekonomistai. Jų įsitikinimu mokesčių pagalba galima sumažinti turčinę nelygybę, paimant daugiau mokesčių iš turtingųjų ir atiduodant juos skurdžiams. Iš esmės jie agitavo už progresinius mokesčių tarifus. Tuo pačiu jie pasisako ir už mažesnę verslo apmokestinimą, manydami, kad taip bus galima pagyvinti gamybą. (Buškevičiūtė, 2007). Taigi apžvelgę įvairias mokesčių teorijas matyti, kad jos ganėtinai skiriasi viena nuo kitos, o kartais netgi prieštarauja viena kitai, tačiau visos jos sutinka, kad mokesčiai turi labai didelę svarbą valstybės gyvenime, jos ekonominiame stiprume, nes tik turinti pakankamai lėšų valstybė bus ekonomiškai stipri ir galės rūpintis savo gyventojais. Todėl socialinis – ekonominis mokesčių vaidmuo pasireiškia šiomis svarbiausiomis funkcijomis – reguliavimo ir perskirstomąja.

Reguliavimo funkcija (tarifų dydžiai, lengvatų sistema, mokesčių mokėjimo taisyklės ir t.t.) daro tiesioginę įtaką įmonių stabilumui ir rentabilumui, tuo pačiu per įmonių visumą apsprendžia ir visos šalies ekonominį augimą. Atitinkamai keisdama mokesčių įstatymus valstybė gali skatinti ekonomikos augimą, mažinti infliaciją ir nedarbą. Todėl pravartu apžvelgti vieno pagrindinių Lietuvos Respublikos mokesčių – gyventojų pajamų mokesčio - pagrindinius principus ir ar šie principai skatina ekonominį augimą ir šalies piliečių gerovę.

Perskirstomoji funkcija pasireiškia tuo, kad mokesčių mokėtojų sumokėtos lėšos biudžetų pagalba yra perskirstomos tarp šalies gyventojų (didesniais mokesčiais apmokestinant daugiau uždirbančius), ūkio subjektų (didesniais mokesčiais apmokestinant įmones, kurių veikla nėra labai skatinama ir sumažinant mokesčius įmonėms, kurios gamina pirmo būtinumo produktus) ir veiklos sferų (nėra skatinamos įmonės neracionaliai naudojančios gamtinius išteklius ir t.t.). Vienas iš pagrindinių Lietuvos plėtros tikslų – mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp šalies regionų ir pačių regionų viduje, išlaikyti šių regionų savitumą, bet taip pat skatinti tolygią visos Lietuvos raidą. Tuo tikslu gyventojų pajamų mokestis taip pat yra perskirstomas per biudžetus.

Kai kurie autoriai išskiria dar ir trečiąją mokesčių funkciją – fiskalinę. Anot Buškevičiūtės, ši funkcija pasireiškia tuo, kad nacionalinio biudžeto pajamos iš esmės formuojamos remiantis

mokesčių sistema, o mokesčių perskirstomoji funkcija – tai kai biudžeto lėšos yra perskirstomos tarp regionų, ūkio subjektų ir gyventojų. Taigi šios dvi mokesčių funkcijos yra labai panašios ir sunku tarp jų nubrėžti ribą.

Apibendrinant galima teigti, kad dabartinė mokesčių sistema stengiasi apvienyti visas tris pagrindines mokesčių teorijų grupes – stabilizuoja ir skatina ekonomikos augimą, teikia pajamas valstybės išlaidymui ir siekia mažinti socialinę nelygybę. Tačiau kadangi tai vienas kitam prieštaraujantys siekiai, sunku pasiekti bendrą balansą, kuris vienodai gerai leistų įgyvendinti visus tris tikslus, nes siekiant pagerinti vieną sritį, būtinai bus pabloginta kita sritis. Todėl neįmanoma sukurti vienos tobulos mokesčių sistemos, kuri tiktų visiems.

1.2. Gyventojų pajamų nelygybė ir pajamų apmokestinimo riba

Gyventojų gaunamų pajamų dydis priklauso nuo to kiek ir kokiomis gamybos priemonėmis jis disponuoja, nuo jo žmogiškojo kapitalo, bei nuo jo įgyto ar paveldėto finansinio turto. Gyventojai kurie turi labai mažai gamybos priemonių ar iš viso jų neturi dabartinės rinkos sąlygomis neturi galimybių gauti didelių pajamų, todėl vyriausybė mokesčių pagalba turi taip perskirstyti pajamas, kad būtų sumažinta pajamų nelygybė. Pajamų nelygybę lemia labai daug veiksnių, tačiau mokslininkai jas skirsto į 3 pagrindines grupes:

- turtinė nelygybė;
- skirtingi darbo rezultatai;
- kitos priežastys (Misiūnas, 2007).

Turtinė nelygybė - tai pagrindinis pajamų nelygybę lemiantis veiksnys. Turtas gali būti paveldėtas, uždirbtas sėkmingoje ekonominėje veikloje, išloštas ar kaip kitaip teisėtais ir neteisėtais būdais įgytas. Dabartinė ekonominė sistema padeda apsaugoti ir net gausinti jau turimą didelį turtą. Skirtingi darbo rezultatai taip pat lemia pajamų nelygybę, kadangi už vienodas darbo pastangas skirtingi gyventojai gauna skirtingą atlygį, kuris kartais gali skirtis dešimtimis kartų. Tai apsprendžia tokie veiksniai kaip gyventojų išsilavinimas, kvalifikacija, išskirtiniai sugebėjimai, darbo stažas, nevienodos darbo sąlygos ir daug kitų veiksnių. Prie kitų veiksnių galima priskirti ir šeimos kilnę, politinę įtaką, asmeninius ryšius, diskriminaciją ir t.t.

Pajamų nelygybei įvertinti paprastai naudojamas decilinis diferenciacijos koeficientas, kuris apskaičiuojamas kaip dešimtos ir pirmos decilės santykis (sugrupuotiems duomenims paprastai imamas devintos ir dešimtos decilės santykis). Šis santykis rodo kiek kartų skiriasi didžiausias pajamas gaunančių gyventojų pajamos nuo mažiausias pajamas gaunančių gyventojų pajamų. Pagrindinis šio koeficiento trūkumas, tai, kad jis parodo tik kraštutinius ir neparodo vidutines pajamas gaunančių gyventojų padėties. Šiam trūkumui ištaisyti plačiai naudojama Lorenco kreivė,

vaizduojanti priklausomybę tarp dirbančiųjų skaičiaus lyginamojo svorio ir pajamų lyginamojo svorio. Esant idealiai lygiam pajamų pasiskirstymui, ši kreivė tampa 45 laipsnių kampu pasvirusia tiese, o didėjant pajamų nelygybei ji išsilenkia žemyn nuo absoliučios lygybės tiesės, tuo parodydama esamus pajamų pasiskirstymo netolygumus. Šią kreivę galima transformuoti į Gini koncentracijos lygio koeficientą ir papildomą Lorenzo koncentracijos koeficientą (Rudzkienė, 2005). Šie abu koncentracijos koeficientai gali įgyti reikšmes nuo 0 iki 1, tačiau skaičiuojant pagal tuos pačius duomenis, Lorenzo koeficientas gaunamas mažesnis už Gini koeficientą. Plačiausiai pasaulyje yra naudojamas Gini koeficientas, kuris apskaičiuojamas kaip ploto tarp Lorenzo kreivės ir absoliučios lygybės tiesės santykis su bendruoju plotu į apačią nuo absoliučios lygybės tiesės. Praktiškai jei Gini koeficientas gaunamas didesnis nei 0,3 galima teigti, kad yra esminių pajamų pasiskirstymo netolygumų. Šią pajamų nelygybę galima mažinti perskirstant pajamas mokesčių sistemos pagalba.

Formuojant mokesčių sistemas visuomet iškyla apmokestinimo ribos klausimas. Mokesčių mokėtojai skundžiasi, kad vyriausybės juos pernelyg apmokestina, o vyriausybė teigia, kad jai pastoviai trūksta lėšų socialinėms programoms vykdyti. Šis klausimas ypatingai aktualus formuojant gyventojų pajamų apmokestinimą, kadangi skirtingai nei kiti mokesčiai šis mokestis tiesiogiai išskaičiuojamas iš gyventojų pajamų. Vienas iš būdų vyriausybei padidinti pajamas – nustatyti aukštesnius mokesčių tarifus. Tačiau ar visada aukštesni mokesčių tarifai lemia didesnes biudžeto įplaukas? Biudžeto pajamų dydžio priklausomybę nuo mokesčių dydžio nagrinėjo Arthur Laffer XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Surinkęs statistinius duomenis jis nustatė, kad nustačius pernelyg aukštus mokesčio tarifus surenkamų mokesčių suma yra mažesnė nei galėtų būti esant mažesniai mokesčių tarifui (Damulienė, 2001). Kitaip sakant didinant mokesčio tarifą, pajamos į biudžetą didėja tik iki tam tikros tarifo reikšmės, toliau didinant mokesčio tarifą, pajamos nebedidėja ir netgi pradeda mažėti dėl didėjančio mokesčių slėpimo ir šešėlinės ekonomikos plėtos. Taigi vadinamoji Laffero kreivė rodo, kad egzistuoja hipotetinis ribinis mokesčių tarifas, kurį toliau didinant mokestinės įplaukos į biudžetą mažėja dėl ūkio subjektų vengimo mokėti mokesčius ir mokestinės bazės siaurėjimo. Matematiniais metodais šią ribą nustatyti sunku, tačiau priimant sprendimus dėl mokesčių tarifų pakeitimo paties dėsningumo ignoruoti negalima.

Siekiant padidinti įplaukas į biudžetą, reikia ne tik didinti mokesčio tarifą, bet ir tobulinti pačią mokestinę sistemą (Misiūnas, 2007):

- Stengtis išplėsti mokestinę bazę, įtraukiant į pajamų mokesčio bazę nedarbo pašalpas, išmokas ligos atveju, galbūt net pensijų išmokas;
- Didinti pajamų mokesčio progresyvumą, keliant viršutinius mokesčių tarifų dydžius;
- Suvienodinti pajamų gaunamų iš įvairių šaltinių apmokestinimą;

- Pajamų apmokestinimo supaprastinimas atsisakant įvairiausių mokesčių lengvatų, kas leis praplėsti mokesčių bazę;
- Tobulinti mokesčio administravimą, nes modernus, efektyvus ir lankstus administravimas sudaro geras verslo sąlygas šalyje, kas skatina ekonomikos augimą ir konkurencingumo didėjimą.

Apibendrinant galima teigti, kad tinkamai parinkta gyventojų pajamų apmokestinimo sistema sudaro galimybes mažinti gyventojų pajamų netolygumą, tuo pačiu nemažinant darbuotojų suinteresuotumo kelti savo kvalifikaciją, neskatinanti nelegalaus darbo ir emigracijos. Tačiau neįmanoma tiksliai apskaičiuoti kokie mokesčių tarifai duotų optimalias biudžeto pajamas tuo pačiu pernelyg neapkraunant mokesčiais gyventojų.

1.3. Gyventojų pajamų mokesčio tendencijos Europos sąjungos šalyse

2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo pilnateise Europos Sąjungos nare. Europos Sąjunga tai demokratinių Europos valstybių sąjunga pasiryžusi veikti išvien taikos ir gerovės labui. Tai nėra kokia tai viena valstybė kuri pakeis buvusias valstybes, tačiau tai nėra ir vien tarptautinio bendradarbiavimo organizacija. Visos į ES įeinančios valstybės yra įsteigusios bendras organizacijas, kurioms perdavė dalį savo suvereniteto. Kadangi nebeliko sienų tarp valstybių tai Europai iškilo ekonomikos globalizacijos, demografinės raidos, klimato kaitos, energijos tiekimo bei naujų saugumo problemų. Kad galėtų bendrai kovoti su naujomis sparčiai kylančiomis problemomis, 2007 m. gruodžio 13 d. buvo pasirašyta Lisabonos sutartis, kuri įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d. Ši sutartis suteikia Europos Sąjungai teisinį pagrindą ir priemones, reikalingas ateities problemoms spręsti ir piliečių poreikiams tenkinti (Official Journal, 2007).

Europos Sąjunga atskirų šalių – narių mokesčių politikoje atlieka tik pagalbinį vaidmenį, kadangi skaitoma, kad mokesčių politika – tai nacionalinio suverenumo požymis, nes valstybėms įsivedant eurą jos nebetenka savos pinigų politikos srities, o biudžeto politiką yra apribota Maastrichto sutarties, Stabilumo ir augimo pakto bei Lisabonos Sutarties. Taip pat ES šalys mokesčių pajamas gauna iš įvairių šaltinių todėl balansas tarp tiesioginių ir netiesioginių mokesčių įvairiose šalyse labai skiriasi. Tačiau norint užtikrinti laisvą darbo jėgos ir kapitalo judėjimą ES viduje reikia harmonizuoti ir koordinuoti mokesčius. (*Of the treaty*, 2006).

Europos Sąjungos mokesčių politika visus mokesčius skirsto į dvi grupes:

- Netiesioginiai mokesčiai - šiais mokesčiais yra apmokestinamos prekės ir vartojimas. Tačiau gamintojai ir paslaugų teikėjai įtraukia šiuos mokesčius į prekių ir paslaugų kainą (PVM ir akcizai) ir juos sumoka galutinis vartotojas.
- Tiesioginiai mokesčiai - šiuos mokesčius moka tiesiogiai mokesčių mokėtojai. Tiesioginiai mokesčiai yra skirstomi į asmeninius ir realinius.

- Realiniais mokesčiais apmokestinamas turtas, atsižvelgiant į vidutinį, o ne realų mokėtojo pajamingumą. Labiausiai paplitęs mokesčio tarifas – proporcinis.

- Asmeniniais mokesčiais apmokestinamos juridinių ir fizinių asmenų pajamos. Apmokestinimo objektas apskaičiuojamas kiekvienam mokėtojui atskirai ir gali būti atsižvelgiama į jo finansinę būklę. Europos Sąjungoje asmeniniai mokesčiai skirstomi į:

1. Pajamų mokestis:

- Šedulinė forma – pajamos išskaidomos į atskiras dalis ir nuo kiekvienos dalies yra imamas atskiras mokestis (alga, renta, dividendai).
- Globali forma – visos mokėtojo pajamos nepriklausomai nuo jų šaltinio apmokestinamos vienu mokesčiu.

2. Korporacijų pelno mokestis – tai juridinių asmenų mokestis. Įvairiose Europos Sąjungos valstybėse šis mokestis svyruoja nuo 10 iki 60 procentų.

3. Kapitalo padidėjimo mokestis – imamas už pajamas gautas už operacijas turtu. Šis mokestis imamas tik už kainų skirtumą gautą perkant ir parduodant turtą. Mokesčio tarifas atskirose Europos Sąjungos valstybėse svyruoja nuo 10 iki 30 procentų.

4. Turto mokestis – imamas iš juridinių ir fizinių asmenų už jų turimą turtą (pastatai, mašinos, žemė, vertybiniai popieriai). Daugeli atvejų šio mokesčio tarifas yra nedidelis (iki 0,5 procento).

Apžvelgiant bendras apmokestinimo tendencijas Europos Sąjungoje, pastebima, kad vyrauja tendencija mažinti mokesčius. Ypač ši tendencija buvo ryški 1999 - 2003 metais, nes tuomet Centrinės ir Rytų Europos šalys norėdamos įstoti į Europos Sąjungą labai intensyviai keitė savo mokesčių sistemą stengdamos prisiderinti prie senųjų Europos Sąjungos valstybių. Tačiau senosiose Europos Sąjungos valstybėse mokesčiai po truputi didėjo, nes buvo stengiamasi užtikrinti geresnę socialinę gyventojų apsaugą. Po 2004 metų kai į Europos Sąjungą įstojo daug naujų šalių vidutinė mokesčių našta Europos Sąjungoje vėl pradėjo didėti, nes buvo stengiamasi suvienodinti netiesioginius mokesčius ir akcizus visoje Europos Sąjungoje. Tačiau pradedant 2007 metais ekonomistams matant, kad Europos Sąjungos ekonomika pradeda perkaisti, buvo priimti teisiniai aktai kurie stengėsi apriboti valdžios sektoriaus išlaidas iki 3 procentų viso BVP. Tai taip vadinamas Stabilumo ir augimo paktas, kuriuo stengiamasi užtikrinti biudžetų drausmę Europos Sąjungoje (*STABILITY*, 2007).

Bendros gyventojų pajamų apmokestinimo tendencijos Europos Sąjungoje 2011 metais sutrauktos į 1 lentelę.

Gyventojų pajamų apmokestinimas ES 2011 metais

Progresinis		
Šalis	GPM tarifas	Taikomos lengvatos
Austrija	0%; 36.5%; 43.2%; 50%	pajamos iki 11000€ per metus neapmokestinamos
Belgija	25%; 50%; + 9% savivaldos	šeimoms iki 9470€ per metus taikomos lengvatos
Kipras	20%; 25%; 30%	pajamos iki 19500€ per metus neapmokestinamos
Vokietija	14% ~ 42%; 45%	pajamos iki 8400€ per metus neapmokestinamos
Danija	8% ~51,6%; +8% darbo mokestis	vienkartinė 5756€ parama sulaukus 18 metų
Graikija	0% ~ 45%	pajamos iki 12000€ per metus neapmokestinamos
Ispanija	24%; 28%; 37%; 43%	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Suomija	0% ~ 36%	pajamos iki 15600€ per metus neapmokestinamos
Prancūzija	0% ~ 41%	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Airija	20% ~ 41%	pajamos iki 4004€ per metus neapmokestinamos
Italija	23% ~ 43%; +1,7% regionų	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Liuksemburgas	0% ~ 39%	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Malta	0%; 15%; 25%; 35%	pajamos iki 8500€ per metus neapmokestinamos
Olandija	33,45% ~ 52%	
Lenkija	18% ~ 32%	pajamos iki 774€ per metus neapmokestinamos
Portugalija	11,5% ~ 46,5%	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Švedija	20% ~ 25%~ +31,55% savivaldybių	pajamos iki 3644€ per metus neapmokestinamos
Slovėnija	16%~ 27%~ 41%	mokesčių lengvatos studentams, neįgaliesiems
Jungtinė Karalystė	20%~ 40%~ 50%	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Proporcinis		
Šalis	GPM tarifas	Taikomos lengvatos
Bulgarija	10%	pajamoms iki 4049€ per metus taikomos lengvatos
Čekija	15%	
Estija	21%	pajamos iki 1726€ per metus neapmokestinamos
Vengrija	16%	taikomos mokesčių lengvatos šeimoms
Latvija	25%	pajamos iki 600€ per metus neapmokestinamos
Rumunija	10%	0% tarifas programuotojams
Slovakija	19%	pajamos iki 2224€ per metus neapmokestinamos
Lietuva	15%	pajamos iki 1634€ per metus neapmokestinamos

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis (Eurostat, 2011).

Analizuojant 1 lentelės duomenis galima teigti, kad daugumoje ES šalių (19 šalių) yra progresinė gyventojų pajamų apmokestinimo sistema, tačiau šios šalys yra Europos Sąjungos valstybės senbuvės, jų ekonomikos išsivystymas ir darbo našumas yra žymiai aukštesnis nei Lietuvoje. Proporcinis gyventojų pajamų apmokestinimas yra 8 ES šalyse. Visos šios šalys į Europos Sąjungą priimtose neseniai, visos jos anksčiau turėjo progresines gyventojų pajamų mokesčio sistemas, kurių atsisakė.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad didžioji dalis Europos Sąjungos valstybių (19 šalių) taiko progresinę gyventojų pajamų apmokestinimo sistemą. Tačiau tai ekonomiškai stiprios šalys, jose didesnis mokesčio tarifas pradedamas taikyti gyventojų pajamoms pasiekus ganėtinai aukštą

lygį. Aštuoniose Europos Sąjungos šalyse taikomas vieningas gyventojų pajamų apmokestinimo tarifas, tai naujai į Europos Sąjungą įstojusios šalys (Bulgarija, Čekija, Estija, Vengrija, Latvija, Rumunija, Slovakija, Lietuva) ir jų ekonomikos išsivystimo lygis dar nepasiekė bendro Europos Sąjungos lygio, didesnius atlyginimus gauna tik aukštos kvalifikacijos specialistai ir apmokestinus juos didesniu tarifu kiltų šių specialistų emigracijos grėsmė, kadangi gretimose Europos Sąjungos šalyse atlyginimai yra ženkliai didesni.

1.4. Gyventojų pajamų mokesčio reikšmė biudžetams

Šiuolaikinėms valstybėms būdingi keli valdymo lygiai, dažniausiai du arba trys. Lietuvoje yra du valdymo lygiai – tai valstybinis ir savivaldybės. Šie valdymo lygiai reikalingi tam, kad tam tikros visuomenės poreikiams tenkinti paslaugos veiksmingiau gali būti teikiamos savivaldybių mastu. Toks valdžios perskirstymas dar vadinamas decentralizacija, kuri sudaro prielaidas nustatyti vietinius visuomenei teikiamus prioritetus ir juos geriau tenkinti (Buškevičiūtė, 2007).

Lietuvos Respublikoje surenkami mokesčiai, privalomos įmokos, rinkliavos gali būti perskirstomi tik per nacionalinį biudžetą, Valstybinį socialinio draudimo fondą, Privalomojo sveikatos draudimo fondą, Privatizavimo fondą, Rezervinį (stabilizavimo) fondą, Valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimo nutraukimo fondą, Garantinį fondą, savivaldybių privatizavimo fondus. Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą sudaro valstybės biudžetas ir savivaldybių biudžetas. Valstybės biudžetas tai valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų planas biudžetiniams metams, kurį tvirtina seimas. Savivaldybės biudžetas yra savivaldybės pajamų ir išlaidų planas biudžetiniams metams, kurį tvirtina savivaldybės taryba. Valstybės biudžetas gali būti deficitinis, subalansuotas arba perteklinis. Savivaldybės biudžetas negali būti deficitinis (Lietuvos, 2011). Savivaldybių biudžetai formuojami iš tokių pajamų:

- mokestinės pajamos, formuojamos iš savivaldybei priskirtų mokesčių bei bendrųjų mokesčių dalis, kurią nustato įstatymai;
- nemokestinės pajamos, kurias savivaldybė gauna iš savo turto nuomos, vietinių rinkliavų, baudų bei kitos nemokestinės pajamos;
- valstybės biudžeto dotacijos, kurios yra skirtos pajamų ir išlaidų skirtumams tarp savivaldybių išlyginti, bei valstybės perduotų funkcijų vykdymui užtikrinti.

Visi mokesčiai skirstomi į valstybei skirtus (mokami į valstybės biudžetą) ir vietinius (mokami į savivaldybių biudžetą). Toks mokesčių skirstymas yra dalinai sąlyginis, nes savivaldybių biudžete beveik nėra savų lėšų, kadangi savivaldybės negali nustatyti mokesčių tarifų ir apmokestinimo bazės (išskyrus prekyviečių mokesčio, patento mokesčio ir nekilnojamojo turto mokesčio tarifus). Ne visi vietiniai mokesčiai į savivaldybių biudžetą patenka pilnai, kokia dalis konkretaus mokesčio

patenka į savivaldybių biudžetą, o kokia į valstybės biudžetą nustato Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžeto pajamų nustatymo metodikos įstatymas. Gyventojų pajamų mokestis 2010 metais sudarantis net 75 proc. savivaldybių biudžeto dalies į savivaldybių biudžetus pateko 100 proc. išskyrus Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Mažeikių miestus (*Lietuvos, 1997*). Į didžiųjų miestų savivaldybių biudžetus patenka ne visas surenkamas gyventojų pajamų mokestis, dalis jo patenka į valstybės biudžetą ir yra perskirstoma. Taip stengiamasi mažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų. Gyventojų pajamų mokesčio dalis pervedama į savivaldybių biudžetą pateikta 2 lentelėje:

2 lentelė

Gyventojų pajamų mokesčio dalis pervedama į savivaldybių biudžetus

	iki 2003 m.	nuo 2003 m.	nuo 2006 m.	nuo 2010 m.
Vilniaus m.	40%	40%	40%	40%
Kauno m.	74%	74%	74%	94%
Klaipėdos m.	64%	64%	64%	86%
Palangos m.	70%	70%	100%	100%
Panevėžio m.	84%	84%	84%	100%
Šiaulių m.	96%	96%	96%	100%
Ignalinos r.	78%	100%	100%	100%
Mažeikių r.	55%	55%	90%	95%
Visi kiti miestai ir rajonai	100%	100%	100%	100%

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis (*Savivaldybių, 2012*).

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse, mažos savivaldybės neturi pajėgumų surinkti pakankamą lėšų kiekį, kuris reikalingas jų funkcijų vykdymui, todėl reikalingas pajamų perskirstymas valstybiniu mastu. Didžiąją dalį perskirstomų lėšų sudaro specialiosios dotacijos, skirtos valstybės funkcijoms finansuoti, kas neskatina finansiškai silpnų savivaldybių didinti savo pajamų. Savo ruožtu finansinių netolygumų išlyginimas savivaldybių donorių sąskaita taip pat neskatina pastarųjų didinti savo pajamų. Todėl analizuojant 2 lentelę, galima teigti, kad Lietuvoje dar ryški tendencija kuo didesnę mokesčių pajamų dalį surinkti ir perskirstyti centralizuotai, kas trukdo sėkmingai plėtotis vietos savivaldai ir savivaldybės nėra savarankiškos formuodamos savo biudžetus, jų pajamų apimtys ir panaudojimo galimybės priklauso nuo centrinės valdžios. Taip pat iš 2 lentelės duomenų matome, kad savivaldybės pasidalinusios į dvi grupes: „donorės“ – savivaldybės kurių pajamų dalis atskaitoma į valstybės biudžetą remti mažiau pasiturinčioms savivaldybėms ir „recipientės“ – savivaldybės, kurių egzistavimas palaikomas dotacijomis iš valstybės. Kadangi savivaldybių donorių yra mažiau nei trečdalis, tai joms labai sunku siekti, kad padėtis pasikeistų, o ir centrinė valdžia suinteresuota nieko nekeisti taip išlaikydama savivaldybių priklausomybę nuo dotacijų.

Apibendrinant galima teigti, kad gyventojų pajamų mokestis yra labai svarbus savivaldybių biudžetams ir tiesiogiai įtakoja savivaldybių savarankiškumo lygį, nes trūkstamas lėšas savivaldybių biudžetai gauna valstybinių dotacijų pavidalu kurios yra skiriamos tik valstybės deklaruojamoms funkcijoms atlikti ir finansuoti specialias programas. Todėl labai svarbu iširti kaip paveiktų savivaldybių biudžetus tolesnis įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio mažėjimas, nes jei nebus įvesti nauji vietiniai mokesčiai, mažėjant pajamoms kurias savivaldybių biudžetai gauna iš mokesčių, turės didėti dotacijos iš valstybės biudžeto taip dar labiau didindamos savivaldybių priklausomybę nuo centrinės valdžios, kas prieštarauja Europos vietos savivaldos Chartijos nuostatams. Kadangi Lietuvos Respublika yra ratifikavusi Europos vietos savivaldos chartiją, Lietuvos centrinė valdžia negali priimti sprendimų kurie mažintų vietinių savivaldų savarankiškumą.

1.5. Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakančių veiksnių analizė

Gyventojų apmokestinimą lemia gyventojų apmokestinimo sistema – tai apmokestinimo bazė, taikomi neapmokestinamieji dydžiai, pajamų mokesčio tarifai ir lengvatos (Novošinskienė, 2005). Gyventojų pajamų mokesčio tarifai tiesiogiai apsprendžia kiekvieno šalies gyventojų vartojimo galimybes, taupymo ir investicinius sprendimus, apsisprendimą migruoti bei galimybes imtis komercinės ar gamybinės veiklos (Grakauskas, 2005). Visur mokslinėje literatūroje teigiama, kad mokesčiai turi teigiamai veikti ūkio plėtrą, skatinti steigti naujas darbo vietas, užtikrinti sveiką konkurenciją tarp įmonių bei padėti mažinti socialinę nelygybę. Todėl Lietuvos Respublikos Seimas kurdamas naujus mokesčių įstatymus privalo atsižvelgti į tai kas mokės tuos mokesčius, ar tie mokėtojai sugebės sumokėti tokius mokesčius ir nesubankrutuoti, ar tie mokesčiai neprivers slėpti pajamas ir ar sunku bus kontroliuoti jų mokėjimą. Tuo tikslu reikia laikytis ir bendrų apmokestinimo principų (Meidūnas, 2001). Šie principai buvo suformuoti dar XVIII amžiaus klasikinės finansų mokyklos įkūrėjo Adamo Smito, kuris savo veikalė „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas“ suformulavo bendruosius mokesčių sistemos formavimo teiginius, tapusius pagrindu formuojant pagrindinius apmokestinimo principus:

- „Kiekvienas moka mokesčius pagal ūkinį pajėgumą, tai yra proporcinga pelnui, kurį mokėtojas gauna valstybės globojamas. Mokesčiai turi būti skirstomi vien ekonominiams sumetimais, be privilegijų ir luominių skirtumų, ne pagal socialinę mokėtojo padėtį, o pagal jo turtą ir gaunamą uždarbį.

- Kiekvienas mokėtojas turi žinoti kiek, kada ir koku būdu turės mokėti nustatytus mokesčius. Mokesčių aiškumas, griežtas jų dydis neleidžia savivaliauti valstybės išdo tarnautojams.

- Kiekvienas mokestis turi būti renkamas tuo laiku, toje vietoje ir tuo būdu, kurie mokesčių mokėtojiui yra patogiau. Patogus mokesčių mokėtojiui laikas yra naudingas ir pačiam išdui, nes gaunama tai kas iš tiesų priklauso.

- Mokesčiai turi būti sutvarkyti taip, kad žmogus kuo mažiau savo pajamų turėtų mokėti į valstybės išdą. Mokesčiai tuo didesni, kuo daugiau valdininkų kurie „suvalgo“ didžiąją mokestinių pajamų dalį“ (Смит , 1993).

Kaip matome A. Smito apmokestinimo principai aktualūs ir šiandien. JAV ekonomistas A. Laffer XX a. aštuntajame dešimtmetyje tyrinėdamas įplaukų į biudžetą priklausomybę nuo mokesčių tarifo sukūrė teorinę koncepciją, kurioje tvirtinama, kad didėjant mokesčių tarifams jų yra surenkama daugiau, bet peržengus tam tikrą ribą jų surinkimas mažėja. Ši koncepcija palčiai žinoma kaip Laffero kreivė ir dažnai naudojama kaip argumentas mažinti mokesčius.

Lafferas teigia (Laffer, 2004), kad mokesčio tarifo pasikeitimas mokesčių surinkimą veikia dviem skirtingais efektais: aritmetiniu ir ekonominiu. Aritmetinio efekto esmė ta, kad sumažinus mokesčio tarifą tam tikru procentu, proporcingai sumažės ir pajamos iš mokesčių, jei tarifas padidės – padidės ir pajamos. Tačiau pagal A. Lafferą galimas ir ekonominis efektas, kuris paaiškintų priešingą mokesčių tarifo poveikį mokestinėms pajamoms. Ekonominis efektas – tai mokesčių turimas efektas šešėlinei ekonomikai, nedarbai, galų gale ir to sukuriamo produkto kiekiui. Visi puikiai suprantame, kad kuo didesni mokesčiai, tuo didesnis šešėlinės ekonomikos lygis, tuo didesnis nedarbas ir tuo mažiau pagaminama produkto. Mažesni mokesčiai skatina gamybą, mažina nedarbą ir šešėlinę ekonomiką. Jei sudėsime šiuos du efektus - mokesčių tarifų pasikeitimo įtakos poveikį šešėlinei ekonomikai, nedarbai ir produkcijos kiekiui, negalėsime vienareikšmiškai apibrėžti.. Todėl kaip teigia Lafferas (Laffer, 2004) jo kreivė tiesiogiai neparodo ar sumažinus mokesčius mokesčių surinkimas padidės ar sumažės. Tai priklauso nuo to ar lengvai galima verslo dalį ar net visą verslą perkelti į šešėlį, ar didelės baudos už mokesčių slėpimą, galų gale ir nuo verslo tradicijų toje šalyje. Jeigu tuo metu egzistuojantis mokesčių tarifas bus per aukštas, tai jį sumažinus iš mokesčių bus surenkamos didesnės pajamos, kadangi ekonominis efektas nusvers aritmetinį efektą (išsiplės mokestinė bazė, suaktyvės gamyba ir sumažės šešėlinė ekonomika), jei tuo metu egzistuojantis tarifas nebus per aukštas, tai jo sumažinimas duos mažesnes mokestines pajamas, kadangi nusvers aritmetinis efektas. Taip pat surenkamų mokesčių dydžio priklausomybę nuo tarifo įtakoja ir trečiasis efektas – išlaidų efektas. Jis gaunamas tuomet, kai padidėjus gamybai padidės dirbančiųjų skaičius (mažėja nedarbas) ir daugiau darbuotojų gaudami darbo užmokestį gali daugiau išleisti. Pirkdami prekes darbuotojai moka ir netiesioginius mokesčius, kurie taip pat patenka į biudžetą, didindami jo pajamas. Jei sumažėja nedarbas, valstybei reikia mažiau mokėti nedarbo pašalpų (mažėja transferinės išmokos). Visa ši teorija galioja visiems mokesčiams, taip pat ir gyventojų pajamų mokesčiui. Bagdanavičius J. ir kiti (1999) mokesčio tarifą

apibūdina kaip mokesčio dydį apmokestinimo vienetui. Šių autorių teigimu, nustatytas procentinis mokesčio tarifas gali būti:

- proporcinis – taikomas vienodas mokesčio procentas nepriklausomai nuo pajamų;
- progresinis – mokesčio procentas didėja, didėjant pajamoms. Skaičiavimams pagal progresinį tarifą sudaroma mokesčių tarifų skalė. Progresinis tarifas gali būti pagrįstas paprasta progresija (padidėję tarifai taikomi visam mokesčių objektui) arba sudėtinga (laipsniuota) progresija (objektas skaidomas į atskiras dalis ir kiekvienai sekančiai daliai taikomas vis didėjantis tarifas);
- regresinis – didesnis tarifas mažesnėms pajamoms ir mažesnis tarifas didesnėms pajamoms (Naraškevičiūtė, 2007).

Progresine apmokestinimo sistema siekiama sulyginti pajamų skirtumą tarp daugiausiai ir mažiausiai gaunančiųjų, tačiau dėl aukščiau išvardintų priežasčių tai praktiškai nepasiekama, todėl darytina išvada, kad progresinė mokesčių sistema nėra adekvati priemonė keliamam tikslui pasiekti bei sąlygoja daugybę problemų (Slavickienė, 2008). Apmokestinimo lygį apsprendžia ne vien mokesčio tarifas, taip pat labai svarbi yra mokesčio bazė bei mokesčio lengvatos. Apmokestinimo (mokesčio) bazė – apmokestinamų pajamų suma nuo kurių skaičiuojamas mokestis (Martinkus, 2001). Progresinį apmokestinimą galima pasiekti dviem būdais – mokestinių laiptų taikymas ir neapmokestinamo minimumo taikymas. Šiuo metu viešai skelbiama, kad gyventojų pajamos Lietuvoje apmokestinamos proporciniu 15 procentų tarifu. Tačiau pamirštama, kad egzistuoja neapmokestinamų pajamų minimumas, kuris iki 2009 metų buvo 320 Lt per mėnesį ir taikomas visiems pajamų gaunantiems gyventojams neatsižvelgiant į pajamų dydį. Nuo 2009 metų šio neapmokestinamų pajamų dydis yra apskaičiuojamas pagal (1) formulę, kuri reiškia, kad didesnes pajamas gaunantiems gyventojams taikomas mažesnis neapmokestinamų pajamų minimumas (gaunantiems daugiau nei 3150 Lt per mėnesį neapmokestinamų pajamų minimumas iš viso netaikomas). Todėl galima teigti, kad Lietuvoje gyventojų pajamų apmokestinimas – progresinis. Tačiau Lietuvos Respublikos Seimui pastoviai teikiami projektai pritaikyti gyventojų pajamų mokesčio tarifui progresinę laiptų sistemą. Pats paskutinis toks projektas svarstytas Seime 2011-12-07, tačiau nebuvo priimtas. Šio įstatymo projekto Nr. XIP-3038 autoriai siūlo panaikinti šiuo metu galiojantį vieningą 15 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifą ir įvesti tris mokesčių laiptelius. Metinei pajamų daliai iki 48000 Lt ir toliau būtų taikomas 15 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas, metinei pajamų daliai nuo 48000 Lt iki 120000 Lt būtų taikomas 33 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas ir metinei pajamų daliai virš 120000 Lt būtų taikomas 40 procentų gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Projekto autorių pagrindinis argumentas – skirtumų tarp daugiausiai ir mažiausiai gaunančiųjų mažinimas.

Mokesčio bazę koreguoja įvairios lengvatos – tai visiškas ar dalinis atleidimas nuo mokesčio. Mokesčio lengvata – tai pagal įstatymą numatytos išskirtinės sąlygos mokesčio mokėtojui, dėl kurių

reikia mokėti mažesnę mokesčių arba mokesčio mokėjimo terminas atidedamas ir mokesčių galima sumokėti per keletą kartų (Bagdanavičius, 1999). Mokestinėmis lengvatomis stengiamasi sumažinti gyventojų mokesstinę naštą, tačiau jų taikymas yra problematiškas. Jei imsime tokią mokesstinę lengvatą kaip verslo liudijimas – jos idėja buvo ta, kad paremti neįgalūs asmenys ar žmonės dirbančius po vieną, tačiau apsukrūs verslininkai verslo liudijimus naudoja pajamų slėpimui. Tas pats gavosi ir su autorinėmis sutartimis, kurios buvo skirtos paremti menininkus, namudininkus, o jos buvo naudojamos žymiai plačiau ir pagrinde mokesčių slėpimui (Kuodis, 2006).

Taip pat viena iš gyventojų pajamų mokesčiui taikomų lengvatų – mažesnis mokesčio objektas, t.y. gyventojų pajamos mažinamos neapmokestinamaisiais pajamų dydžiais, kurie yra taikomi kartą per mėnesį ar metus (Aleksnevičienė, 2005).

Dar viena gyventojų pajamų mokesčiui taikoma lengvata – dalies sumokėto mokesčio sugražinimas. Šia lengvata gyventojams suteikiama galimybė sumažinti mokesčių metų apmokestinamąsias pajamas ir susigražinti dalį sumokėto pajamų mokesčio. Todėl nuolatiniai Lietuvos gyventojai, skaičiuodami metines apmokestinamąsias pajamas, iš jų gali atimti patirtas išlaidas: gyvybės draudimo įmokas, įmokas į pensijų fondus, palūkanas už paimtą kreditą pirmajam būstui įsigyti ar statyti, už studijas sumokėtas sumas. Tačiau bendra pritaikytos lengvatos suma negali viršyti 25 procentų gyventojų apmokestinamųjų pajamų sumos (Aleksnevičienė, 2005). Todėl matome, kad lengvata, kuria buvo siekiama sumažinti gyventojų pajamų mokesčio naštą, savo tikslo nepasiekia dėl tokio apribojimo (mažas pajamas gaunantys gyventojai gali pasinaudoti tik labai maža suma).

Gyventojai nuo gautų pajamų (darbo užmokesčio) sumoka gyventojų pajamų mokesčių bei įmokas į privalomąjį sveikatos ir socialinio draudimo fondus. Taip pat nuo tų pačių pajamų mokamos įmokos socialiniam draudimui iš įmonės lėšų. Be to gyventojai nuo jau ankščiau apmokestintų pajamų moka pridėtinės vertės mokesčių, muitus ir akcizus. Taip yra įteisinamas daugkartinis apmokestinimas (Novošinskienė, 2005). Todėl kuo labiau didinamas gyventojų pajamų mokesčio tarifas, tuo daugiau darbuotojų gali nuspręsti rinktis nelegalų darbą, kas įtakoja mokesčių vengimą. Mokesstinė našta yra vienas iš pagrindinių veiksnių, nulemiančių šešėlinio verslo egzistavimą. (Šimašius, 2008). Šešėlinė ekonomika nėra naujas reiškinys ir į šią sąvoką patenka visa šalies ekonomikoje naudojama veikla. Tačiau labai sunku nustatyti tikruosius nelegalios veiklos mastus, kadangi žmonės ją besiverčiantys bijo būti demaskuoti ir nubausti.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pagrindinė mokesčių vengimo priežastis – tai patys mokesčiai, vadinasi nebūtų mokesčių – nebūtų ir jų vengimo. Vengiama mokėti ne tik gyventojų pajamų mokesčių, bet ir kitus mokesčius. Todėl kai darbuotojo darbo užmokestis nefiksuojamas buhalterijoje ir nuo jo nemokami jokie mokesčiai, liaudyje vadinamas „vokeliu“. Kuo didesnis darbuotojo atlyginimas – tuo didesnis darbdavio noras nuslėpti šį darbo užmokesčių (Novošinskienė, 2006).

Analizuojant mokslinę literatūrą buvo atrinkti pagrindiniai straipsniai kuriuose nagrinėjami gyventojų pajamų mokesčio surinkimą įtakojantys veiksniai. Visi šie straipsniai buvo susisteminti ir sutraukti į 3 lentelę:

3 lentelė

Tyrimai susiję su gyventojų pajamų mokesčių įtakojančiais veiksniais, santrauka

Autorius ir straipsnio pavadinimas	Metai	Analizuoti GPM pokyčių įtakojantys veiksniai	Trumpos išvados
Z. Tamašauskienė A. Žadvidaitė „Mokesčių sistemos Lietuvoje kitimo įtakos biudžeto pajamoms ekonominis vertinimas“	2011	- Vidutinis darbo užmokestis - Nedarbo lygis - GPM tarifas - Neapmokestinamų pajamų dydis - Minimali mėnesinė alga - Užimtumo lygis	GPM įplaukas labiausiai lemia vidutinio darbo užmokesčio kitimas ir dirbančiųjų skaičius
B. Balčytienė „GPM analizė ir tarifo kitimo įtaka šalies biudžetui“	2009	- GPM tarifas - Mokestinės nepriemokos dydis - Gyventojų išlaidos mažinančios apmokestinamas pajamas	Mažinant GPM tarifą įplaukos į biudžetą nemažėja
A. Slavickienė J. Savickienė L. Jurgelaitienė „GPM surinkimo įtaka savivaldybių pajamoms“	2008	- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis - Neapmokestinamų pajamų dydis	Įplaukoms iš GPM padidinti, reikia didinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį ir neapmokestinamąsias pajamas
A. Slavickienė K. Atkočiūnaitė A. Nesticis „GPM pajamas įtakojančių veiksnių tyrimas“	2007	- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis - Gyventojų užimtumas - Šešėlinės ekonomikos lygis - Mokesčio administravimo metodai	Įplaukų iš GPM padidimui reikia didinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį, mažinti šešėlinę ekonomiką, gerinti administravimą
R. Anskaitytė „GPM analizė“	2007	- GPM tarifas - Neapmokestinamų pajamų dydis	Mažinant GPM tarifą įplaukos į biudžetą iš GPM nemažėja
D. Raškis „Minimalaus darbo užmokesčio ir neapmokestinamų pajamų didinimo prielaidos ir poveikis“	2006	- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis - Neapmokestinamų pajamų dydis	Įplaukoms iš GPM padidinti, reikia didinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį ir neapmokestinamąsias pajamas
S. Macijauskienė „GPM analizė“	2006	- GPM tarifas - Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis	Mažinant GPM tarifą įplaukos į biudžetą iš GPM nemažėja
G. Davulis „Vietinių mokesčių koncepcija Lietuvoje“	2006	- Dirbančiųjų asmenų skaičius	Įplaukų padidimui siūloma steigti naujas darbo vietas

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

Remiantis 3 lentele buvo išskirti pagrindiniai gyventojų pajamų mokesčio surinkimą įtakojantys veiksniai:

- dirbančiųjų asmenų skaičius;
- vidutinis mėnesinis darbo užmokestis;
- neapmokestinamų pajamų dydis;
- gyventojų pajamų mokesčio tarifas;
- mokestinės nepriemokos dydis;

Apibendrinant aukščiau išsakytas mintis, galima daryti sekančias išvadas, kad detaliausiai mokslinėje literatūroje išnagrinėtas gyventojų pajamų mokesčio tarifo pokytis ir jo įtaka lėšų iš gyventojų pajamų mokesčio surinkimui. Didesnis pajamų mokesčio tarifas ne visada užtikrina didesnes biudžeto įplaukas, o tarifo mažinimas nebūtinai reiškia biudžeto įplaukų sumažėjimą, tačiau mažesnis gyventojų pajamų tarifas didina dirbančiųjų gerovę ir mažina šešėlinės ekonomikos mastą, tuo pačiu didindamas įmonių konkurencingumą, taip pat ne visi išskirti gyventojų pajamų mokesčio surinkimą įtakojantys veiksniai turi vienodą įtaką, todėl būtinas tolesnis jų reikšmingumo nagrinėjimas.

1.6. Gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtakos vertinimo metodologija.

Kadangi šio darbo tikslas – nustatyti gyventojų pajamų mokesčio pokyčio įtaką savivaldybių biudžeto pajamoms, tai visų pirmausia buvo atlikta mokesčių iš kurių formuojamas savivaldybių biudžetas analizė ir nustatyta ar pakankamai reikšmingą pajamų dalį formuoja įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio. Sekantis žingsnis – iš pagrindinių veiksnių, kurie įtakoja gyventojų pajamų mokesčio surinkimą ir kurie buvo nustatyti šio darbo teorinėje dalyje, išskirti pagrindinius veiksnius reikšmingai įtakojančius gyventojų pajamų mokesčio surinkimą. Ryšiui tarp šių veiksnių nustatyti buvo sudarytos tiesinės vienmatės regresijos lygtys, kuriose ryšio stiprumas tarp veiksnių nustatomas ryšio glaudumo rodikliais – koreliacijos koeficientu r ir determinacijos koeficientu D . Koreliacijos koeficientas r nustato ryšio stiprumą ir jo kitimo ribos yra nuo -1 iki $+1$. Kuo šio koeficiento reikšmė artimesnė 1 , tuo ryšys stipresnis. Determinacijos koeficientas D parodo kokią visą priklausomo kintamojo dalį aprašo nepriklausomo kintamojo kitimas. Šių koeficientų apskaičiavimas buvo atliktas naudojant SPSS 20 programinį paketą.

Nustačius kurie nepriklausomi veiksniai labiausiai įtakoja gyventojų pajamų mokesčio surinkimą, iš šių veiksnių buvo sudarytas daugiamatis tiesinės regresijos modelis. Šis daugiamatis tiesinės regresijos modelis tinkamas prognozėms tik tada, kai nepriklausomi kintamieji tarpusavyje nekoreliuoja ir priklausomybė sieja tik juos ir priklausomą kintamąjį. Jei tarp kintamųjų yra stipriai koreliuojančių, atsiranda multikolinerumo problema, kuriai nustatyti buvo naudojamas dispersijos mažėjimo daugiklis VIF, kuris turi būti mažesnis už 4 . Šiems skaičiavimams atlikti taip pat buvo naudojamas SPSS 20 programinis paketas. Aptikus multikolinerumo problema, jai pašalinti buvo naudojamas nepriklausomų kintamųjų transformavimas. Tam buvo sudaroma keletas daugiamatės regresijos modelių ir atliekant šių modelių nepriklausomų liekamųjų paklaidų analizę buvo išrinktas vienas tinkamiausias. Kad nustatyti kuris modelis tinkamiausias, buvo apskaičiuota Durbino – Watsono statistika, kuri parodė, kad skirtingų stebėjimų liekamosios paklaidos tarpusavyje nekoreliuoja (nėra autokoreliacijos). Taip pat buvo atliktas Shapiro – Wilk testas, kuris parodė, kad

šios paklaidos yra normalios ir Goldfield – Quandt testas kuris parodė, kad paklaidoms būdingas homoskedastiškumas. Panaudojant parinktą geriausią daugiamatį tiesinės regresijos modelį, buvo atliktas gyventojų pajamų mokesčio, surenkamo į savivaldybių biudžetus, prognozavimas.

Sekančiame etape buvo nagrinėjamos galimybės įtakoti gyventojų pajamų mokesčio pokytį, keičiant tuos veiksnius kurie jį reikšmingai įtakoja. Taip pat nagrinėjant šiuos veiksnius buvo atsižvelgta į vieną iš pagrindinių tiesioginių mokesčių kriterijų – jo vertikalų teisingumą, kuris teigia, kad gaunantieji didesnes pajamas turėtų nešti didesnę mokestinę naštą, tuo pačiu palengvindami mažesnes pajamas gaunančiųjų dalį. Kitaip sakant buvo nustatytas gyventojų gaunamų darbo pajamų pasiskirstymo nelygybė. Darbo pajamų nelygybei nustatyti naudojama daug rodiklių: decilinis diferenciacijos koeficientas, Lorenzo koeficientas, Gini koeficientas ir kiti.

Kad apskaičiuoti decilinį diferenciacijos koeficientą reikia darbo pajamas padalinti į dešimt lygių dalių, t.y. pirmasis decilis parodo 10 procentų mažiausias pajamas gaunančių gyventojų vidutines pajamas, o dešimtas decilis parodo 10 procentų turtingiausių gyventojų vidutines pajamas. Decilinis koeficientas lygus santykiui D_9/D_1 ir jis parodo kiek kartų 10 procentų turtingiausių gyventojų pajamos viršija 10 procentų skurdžiausių gyventojų pajamas. Šis koeficientas yra apskaičiuojamas tik iš dviejų decilių ir neatspindi visų likusių decilių. Tiksliau pajamų pasiskirstymą galima apskaičiuoti nubrėžiant Lorenzo kreivę ir skaičiuojant Lorenzo ir Gini koeficientus. Lorenzo kreivė leidžia įvertinti, kaip lygiai pasiskirsto pajamų reikšmės intervaluose. Ši kreivė yra sukaupų pajamų dalių grafinis vaizdas. Jei visos sekos reikšmės yra vienodo dydžio gaunama įstrižainė, kuri vadinama lygybės linija ir parodo idealiai vienodą pajamų pasiskirstymą. Kuo labiau Lorenzo kreivė nukrypusi nuo įstrižainės, tuo nelygiau pasiskirsčiusios pajamos. Iš šios kreivės galima išskaičiuoti Lorenzo ir Gini koeficientus. Lorenzo koeficientas skaičiuojamas pagal formulę:

$$L = \frac{\sum_{i=1}^n |Ft_i - Fp_i|}{2}, \quad (1)$$

čia: F_p – dalis dirbančiųjų, kurių vidutinis atlyginimas pateko į decilinį intervalą;

F_t – dalis dirbančiųjų, patekusių į decilį, kai pajamos deciliuose apskaičiuotos pagal formulę:

$$Ft_i = \frac{x_i \cdot Fp_i}{\sum (x_i \cdot Fp_i)}. \quad (2)$$

čia: x_i – vidutinės pajamos deciliuose.

Lorenzo koeficientas įvertina Lorenzo kreivės nukrypimą nuo įstrižainės ir gali keistis nuo 0, kas reiškia visišką pajamų lygybę, iki 1, kas reikštų visišką nelygybę.

Pasaulyje labiau priimta pajamų nelygybę matuoti Gini koeficientu, kuris apskaičiuojamas kaip ploto, tarp Lorenzo kreivės ir absoliučios lygybės tiesės, santykis su bendruoju plotu į apačią nuo absoliučios lygybės tiesės:

$$G = \frac{\sum_{i=1}^n (2i - n - 1)x_i}{n^2 \bar{x}_i} \quad (3)$$

Gini koeficientas gali keistis nuo 0, kas reiškia visišką pajamų lygybę, iki 1, kas reikštų visišką nelygybę, taip pat jis gali būti pateikiamas ir procentais. Ekonomikoje priimta skaityti, kad jei Gini koeficientas viršija 0,3 arba 30 procentų reikšmę, tai galima teigti, kad yra esminių pasiskirstymo netolygumų.

Sekančiame šio darbo etape pagal aukščiau pateiktą metodiką buvo atlikta Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių gyventojų pajamų mokesčio surinkimo į biudžetą analizė, bei gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakančių veiksnių analizė ir pateikti pasiūlymai kaip padidinti lėšų iš šio mokesčio surinkimą.

2. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO KAITOS ANALIZĖ 2003 - 2011 METŲ LAIKOTARPYJE

Gyventojų pajamų mokestis yra labai svarbus savivaldybių biudžeto pajamų šaltinis ir pajamos iš šio mokesčio sudaro žymią savivaldybių biudžeto dalį. Gyventojų pajamų mokesčio pokytis 2003 – 2011 metais, gali būti analizuojamas įvairiais būdais ir aspektais, tačiau šiame skyriuje buvo išnagrinėta gyventojų pajamų mokesčio pokyčio dinamika 2003 – 2011 metais, bei išanalizuoti veiksniai, kurie įtakojo šį pokytį. Išsiskyrus veiksnius, turėjusius didžiausią įtaką šiam pokyčiui, buvo sudaryta regresijos lygtis, kuri tikslas - prognozuoti gyventojų pajamų mokesčio pokyčio dydį, kintant šį pokytį įtakojančioms veiksniams.

2.1. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio raida ir reglamentas

Gyventojų pajamų mokestis (GPM) beveik visose valstybėse yra vienas iš pagrindinių mokesčių. Lietuvos Respublikoje gyventojų pajamų apmokestinimą apibrėžia Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, įsigaliojęs 2003 m. sausio 1 d. (Lietuvos, 2002). Šis mokestis iki 2003 m. mokėtas pagal LR fizinių asmenų pajamų mokesčio (FAPM) laikinąjį įstatymą, priimtą 1990 m. spalio 5 d. ir vėlesnius jo pakeitimus. Gyventojų pajamų mokestis – tai mokestis, kurį moka pajamų gavęs gyventojas. Šiuo mokesčiu apmokestinami tiek Respublikos gyventojų, tiek juridinių asmenų teisių neturinčių įmonių pajamos (Buškevičiūtė, 2007). Gyventojų pajamos pagal mokesčio mokėjimo tvarką skirstomos į dvi klases – A ir B. A klasei priskiriamos pajamos, nuo kurių pajamų mokestį apskaičiuoja ir į biudžetą sumoka išmokas sumokantys asmenys. B klasei priskiriamos pajamos, nuo kurių mokestį apskaičiuoja ir į biudžetą sumoka pats gyventojas arba jo įgaliotas asmuo (Meidūnas, 2003).

Kiekviename mokesčio įstatyme yra apibrėžiamas apmokestinimo vienetas - ta mokesčio objekto dalis, kuriai nustatomas mokesčio tarifas. Lietuvos Respublikos GPM įstatyme mokesčio tarifo dydis buvo keičiamas keletą kartų, jo kitimo dinamika pavaizduota 4 lentelėje:

4 lentelė

Gyventojų pajamų mokesčio tarifai 2003 – 2011 metais

	Mokesčio tarifas, %			
	A klasės pajamoms	B klasės pajamoms	Pajamoms iš paskirstytojo pelno	Pajamoms iš individualios veiklos
nuo 2003-01-01 iki 2006-06-30	33	15	15	15
nuo 2006-07-01 iki 2007-12-31	27	15	15	15
nuo 2008-01-01 iki 2008-12-31	24	15	15	15
nuo 2009-01-01 iki 2009-12-31	15	15	20	15
nuo 2010-01-01	15	15	20	5

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR gyventojų pajamų mokesčio įstatymu

Kaip matyti iš 4 lentelės, gyventojų pajamų mokesčio tarifas A klasės pajamoms sistemingai buvo mažinamas ir nuo 2009 metų jo tarifas yra 15 procentų, toks pat kaip ir B klasės pajamoms, kuris nesikeitė visą nagrinėjamą laikotarpį. 2009 metais taip pat buvo iki 20 procentų padidintas mokesčio tarifas pajamoms iš paskirstytojo pelno, tikintis, kad šis padidinimas atvers negautas pajamas, sumažinus gyventojų pajamų mokesčio tarifą iki 15 procentų. 2010 metais taip pat nustatytas mažesnis – tik 5 procentų mokesčio tarifas pajamoms iš individualios veiklos, taip norint paskatinti žmones steigti nuosavus verslus ir tikintis, kad tai padidins sukuriamų darbo vietų skaičių.

Kadangi gyventojų pajamų mokesčio tarifas nepriklauso nuo pajamų dydžio, tai viena iš gyventojų pajamų mokesčiui taikomų lengvatų – nustatytas mažesnis mokesčio objektas: per mokestinį laikotarpį gautos gyventojų pajamos mažinamos neapmokestinamaisiais pajamų dydžiais (Aleksnevičienė, 2005). Nuo 2009 m. keitėsi ir neapmokestinamasis pajamų dydis (NPD). Šiuo metu metinis neapmokestinamasis pajamų dydis yra 5640 Lt (470 Lt per mėnesį), jei gyventojas metinės pajamos neviršija 9600 Lt (800 Lt per mėnesį). Jei gyventojas pajamos yra didesnės, jam taikytinas metinis NPD apskaičiuojamas pagal 4 formulę :

$$\text{metinis NPD} = 5\ 640 - 0,2 \times (\text{gyventojas metinės pajamos} - 9\ 600). \quad (4)$$

Gyventojams, auginantiems vaikus iki 18 metų, taip pat vyresnius, jeigu jie mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose, už kiekvieną auginamą vaiką yra taikomas papildomas neapmokestinamasis pajamų dydis, kuris lygus 100 Lt per mėnesį už pirmą vaiką, už antrą ir kiekvieną paskesnį vaiką – 200 Lt per mėnesį (Metiniai, 2009).

Taip pat gyventojai turi galimybę sumažinti savo metines apmokestinamąsias pajamas atėmus riboto dydžio (ne daugiau kaip 25 procentus sumos apskaičiuotos per mokestinį laikotarpį) išlaidas:

- gyvybės draudimo įmokas;
- pensijų įmokos į pensijų fondus;
- palūkanos už paimtą kreditą būstui statyti ar jam įsigyti;
- už studijas aukštajam išsilavinimui įsigyti;
- išlaidos asmeniniam kompiuteriui įsigyti su programine įranga.

Dar vienas gyventojų pajamų mokesčio įstatymo straipsnis numato nuolatiniam Lietuvos gyventojui teisę nuo per metus gautų pajamų mokesčio dalimi (iki 2 procentų) paremti pasirinktą subjektą, kuris pagal Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymą turi teisę gauti paramą. 2011 m. gruodžio 6 d. priimtas Lietuvos respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio papildymas, kuris numato 1 procentu pajamų mokesčio dalimi paremti pasirinktą Juridinių asmenų registre įregistruotą politinę partiją. Tuo būdu vienas nuolatinis Lietuvos

gyventojas gali skirti iki 2 procentų pajamų mokesčio dalies vienam ar keliems paramos gavėjams ir iki 1 procento vienai ar kelioms politinėms partijoms.

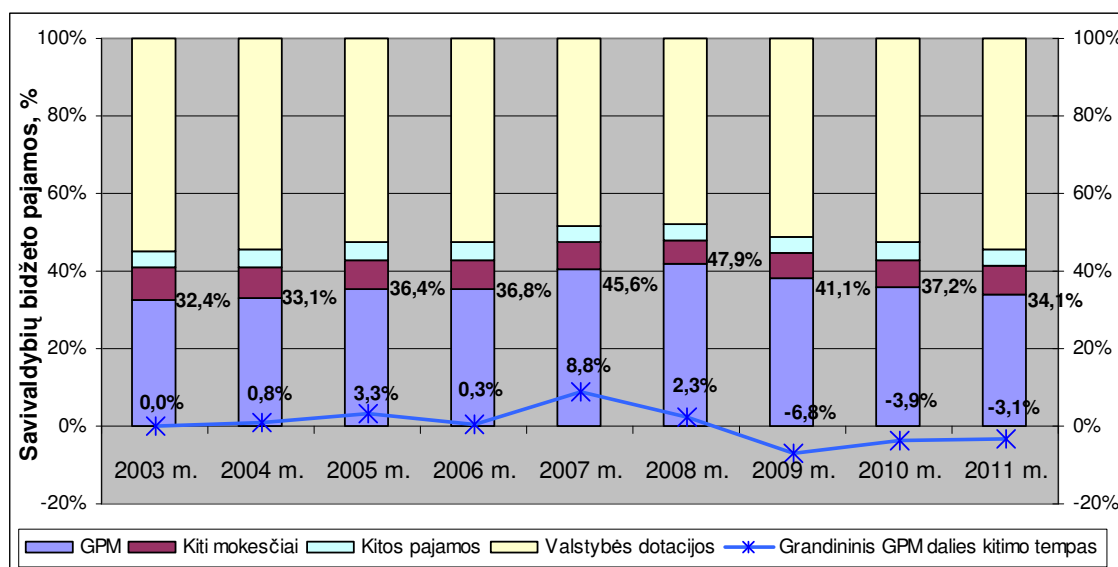
Apibendrinat Lietuvos Respublikos Gyventojų Pajamų Mokesčio Įstatymą, galima teigti, kad per visą nagrinėjamą laikotarpį nuo 2003 metų iki 2011 metų, pastebima šio mokesčio tarifo mažinimo tendencija – tarifas sumažėjo nuo 33 procentų iki 15 procentų, individualios veiklos pajamoms iki 5 procentų, pajamoms iš paskirstytojo pelno – 20 procentų. Tačiau mažinant gyventojų pajamų mokesčio tarifą, buvo išskirti sekantys mokesčiai, kurie anksčiau įėjo į gyventojų pajamų mokesčių:

- pensijų socialinio draudimo mokestis, kurio tarifas yra 3 procentai nuo gyventojų pajamų;
- sveikatos draudimo mokestis, kurio tarifas yra 6 procentai nuo gyventojų pajamų.

Šiuos mokesčius iš gyventojų pajamų išskaičiuoja ir į valstybės biudžetą sumoka įstaiga, kuri išmoka gyventojui darbo užmokestį. Taigi realiai gyventojų pajamų apmokestinimas sumažėjo nuo 33 procentų 2003 metais iki 24 procentų 2011 metais (taip pat reiktų atkreipti dėmesį, kad nei pensijų socialiniam draudimui, nei sveikatos draudimui netaikomas apmokestinamasis minimumas).

2.2. Gyventojų pajamų mokesčio surenkamo į savivaldybių biudžetą analizė

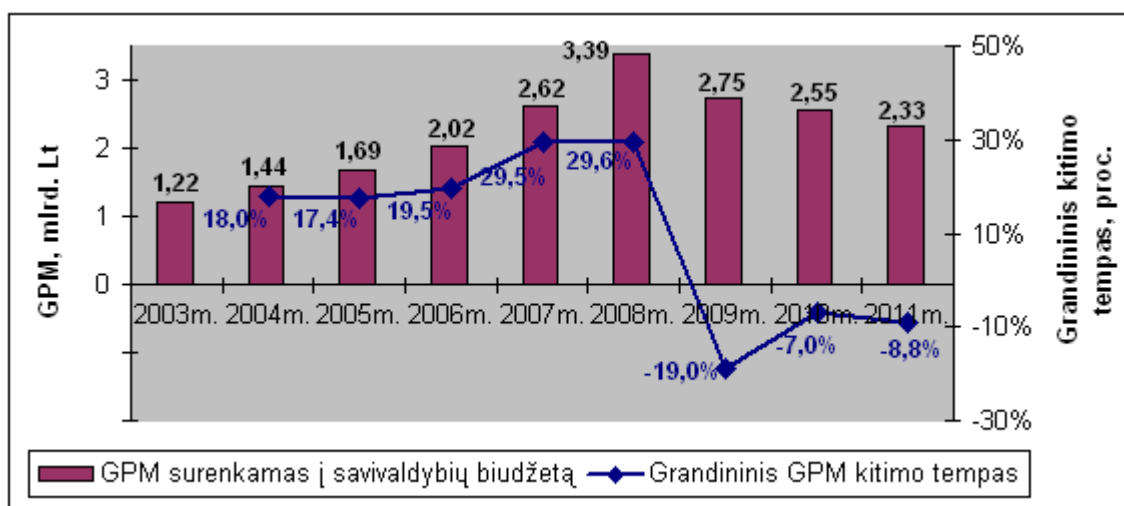
Savivaldybių biudžetą be gyventojų pajamų mokesčio sudaro pajamos iš kitų mokesčių, nemokestinės pajamos ir valstybės dotacijos. 2003 – 2011 m. savivaldybių biudžeto procentinė sudėtis pateikta 1 paveiksle:

1 pav. Savivaldybių biudžeto pajamų procentinė sudėtis 2003 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 1 paveikslą galima teigti, kad gyventojų pajamų mokestis sudaro gana reikšmingą savivaldybių biudžeto dalį - analizuojamu laikotarpiu vidutiniškai 38,2 procentų viso savivaldybių biudžeto. Pradedant 2003 m. biudžeto procentinė dalis iš gyventojų pajamų mokesčio didėjo iki pat 2008 m. Šis didėjimas sietinas su ekonominiu augimu, kuris atsvėrė netgi gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimą 2006 m. ir 2008 m. Po to sekęs staigus gyventojų pajamų mokesčio procentinės dalies sumažėjimas (2009 m. grandininis mažėjimo tempas sudarė -6,8 procento) gali būti siejamas su pasauline ekonomine krize, bei iki 15 procentų sumažintu gyventojų pajamų mokesčio tarifu. Kaip jau buvo minėta šio darbo pirmojoje dalyje, valstybės dotacijos savivaldybių biudžetui yra skiriamos valstybės deklaruojamoms funkcijoms atlikti bei specialioms programoms finansuoti, todėl mokestinės lėšos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio yra labai svarbios savivaldybėms, kadangi vidutiniškai formuoja apie 74 procentus visų mokestinių savivaldybių biudžeto pajamų. Statistiniai gyventojų pajamų mokesčio surinkimo į savivaldybių biudžetą duomenys yra pateikti 2 paveiksle:

2 pav. Savivaldybių biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio 2003 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 2 paveikslo duomenis matyti, kad savivaldybių biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio augo 2003 – 2008 metais (grandininis didėjimo tempas 2003 – 2006 metais vidutiniškai sudarė 18,3 procento, o 2006 – 2008 metais net 29,6 procento). Šį augimą iš dalies galima sieti su Lietuvos ekonomikos augimu, dėl kurio bendrasis vidaus produktas 2003 – 2008 metais vidutiniškai didėdavo 7 procentus per metus. Šis ekonomikos augimas skatino vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio augimą ir naujų darbo vietų steigimą, dėl ko padidėjo ir gyventojų pajamų mokesčio įplaukos į biudžetą. Šis padidėjimas atsvėrė netgi tokius veiksnius kaip neapmokestinamų mėnesinių pajamų padidinimas 2007 metais nuo 290Lt per mėnesį iki 320Lt per mėnesį ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimą (2006 metais iki 27 procentų, 2008 metais iki 24 procentų). 2008 metų pabaigoje pasaulį ištikusi ekonomikos krizė 2009 metais palietė ir

Lietuvą. Bendrasis vidaus produktas 2009 metais Lietuvoje smuko 15 procentų, labai smarkiai sumažėjo darbo vietų skaičius ir vidutinis mėnesinis atlyginimas. Taip pat 2009 metais gyventojų pajamų mokesčio tarifas sumažintas iki 15 procentų, bei pakeista neapmokestinamų mėnesinių pajamų apskaičiavimo metodika. Dėl to įplaukos į savivaldybių biudžetus iš gyventojų pajamų mokesčio 2009 metais sumažėjo net 19 procentų. Įplaukų mažėjimo tendencija išliko 2010 metais (įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio sumažėjo 7 procentais) ir 2011 metais (įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio sumažėjo 8,8 procento). Konkrečiai kokie veiksniai ir kaip įtakojo gyventojų pajamų mokesčio įplaukas į savivaldybių biudžetą buvo aptariama sekančiuose šio darbo skyriuose.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad gyventojų pajamų mokestis sudaro reikšmingą savivaldybių biudžeto dalį (nagrinėjamu 2003 – 2011 metų laikotarpiu vidutiniškai 38,2 procento). Mokestinėse savivaldybių biudžeto pajamose šis mokestis sudaro net 74 procentus. Savivaldybių biudžeto įplaukų iš šio mokesčio didėjimas 2003 – 2008 metais ir mažėjimas 2009 – 2011 metais gali būti siejamas su bendra Lietuvos ekonomine padėtimi ir veiksniais, kurių įtaka į gyventojų pajamų mokesčio įplaukas buvo nustatyta sekančiuose šio darbo skyriuose.

2.3. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakojančių veiksnių analizė

Šio darbo teorinėje dalyje, atlikus mokslinės literatūros analizę, buvo nustatyti pagrindiniai veiksniai galintys įtakojanči įplaukas į savivaldybių biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio:

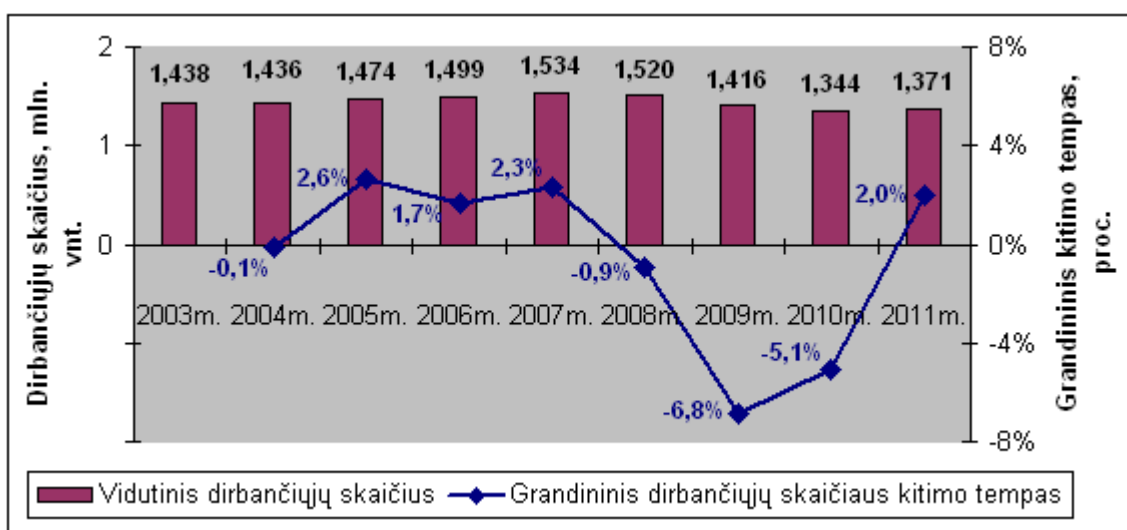
- dirbančiųjų asmenų skaičius;
- vidutinis mėnesinis darbo užmokestis;
- neapmokestinamų pajamų dydis;
- gyventojų pajamų mokesčio tarifas;
- mokestinės nepriemokos dydis;

Tolesnėje šio skyriaus eigoje buvo atlikta kiekvieno iš šių veiksnių statistinė analizė, bei nustatytas ryšio stiprumas su gyventojų pajamų mokesčio įplaukomis.

2.3.1. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo vidutinio dirbančiųjų skaičiaus.

Gyventojų pajamų mokestį moka asmenys gaunantys pajamų. Pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 22 straipsnį, šios pajamos dar skirstomos į su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusias ir su darbo santykiais nesusijusias pajamas. Analizuojant 2003 – 2011 metų įplaukų, gaunamų iš gyventojų pajamų mokesčio, duomenis, galima

teigti, kad su darbo santykiais susijusios įplaukos sudaro apytikriai 92 – 94 procentus visų įplaukų gaunamų iš gyventojų pajamų mokesčio. Todėl vienas iš veiksnių įtakančių gyventojų pajamų mokesčio įplaukas yra dirbančiųjų asmenų skaičius. Šis veiksnys gana tampriai yra susijęs ir su nedarbo lygiu arba bedarbių skaičiumi Lietuvoje, tačiau reikia atsižvelgti, kad tyrime naudojant nedarbo lygį arba bedarbių skaičių galima gauti dideles paklaidas dėl pakankamai didelio migracijos lygio. Negalima teigti, kad mažėjant nedarbo lygiui proporcingai didės dirbančiųjų skaičius, kadangi nedarbo lygis gali mažėti ir dėl didėjančios migracijos arba netgi dėl to, kad dalis potencialios darbo jėgos ilgą laiką neradamos darbo, paprasčiausiai nebesiregistruoja darbo biržoje. Todėl tyrime buvo naudojamas vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius ir 2003 – 2011 metų duomenys apie vidutinį dirbančiųjų asmenų skaičių pateikti 3 paveiksle:

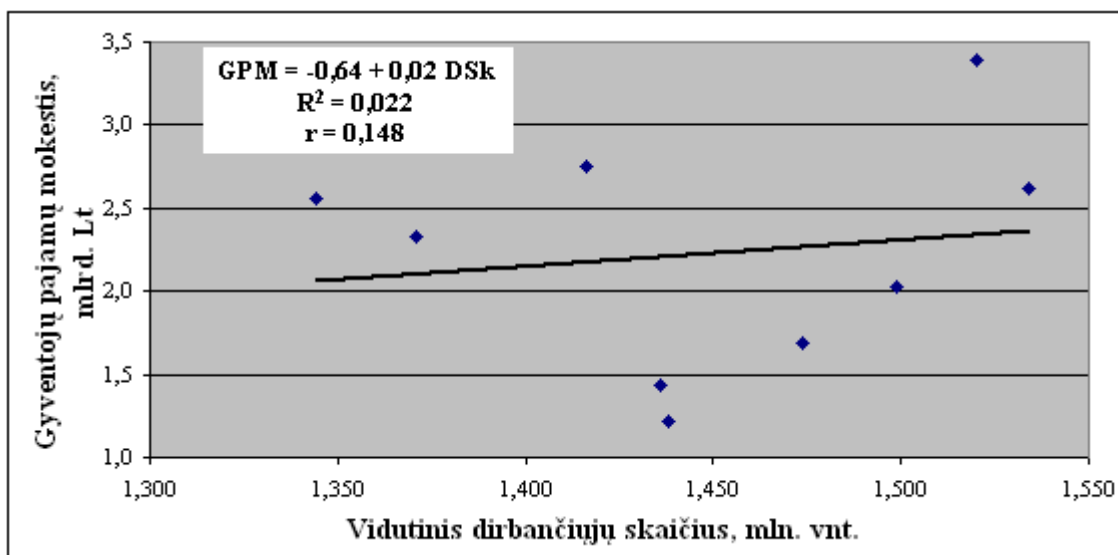
3 pav. Vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius Lietuvoje 2003 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 3 paveikslo duomenis matyti, kad vidutinis darbuotojų skaičius pradėjo didėti 2004 metais ir didėjo vidutiniškai po 2,2 procento per metus iki pat 2007 metų. Tais metais Lietuvos ekonomika augo, didėjo gamybos apimtys ir vartojimas, įmonėms reikėjo daugiau darbo jėgos. Tačiau galima pastebėti, kad tais metais nedarbo lygis svyravo apie 5 procentus, tai yra praktiškai natūraliojo nedarbo lygis. Dėl darbo jėgos trūkumo darbdaviai buvo priversti didinti atlyginimus, todėl kai 2007 metų pabaigoje pasireiškė pirmieji ekonomikos sąstingio požymiai, darbdaviai suskubo atsisakyti perteklinės darbo jėgos ir vidutinis dirbančiųjų skaičius pradėjo mažėti. Didžiausias mažėjimas fiksuotas 2009 metais – 6,8 procento ir 2010 metais 5,1 procento. Šis dirbančiųjų skaičiaus mažėjimas aišku lėmė ir į savivaldybių biudžetą surenkamų lėšų mažėjimą, kas reiškia, kad šie dydžiai tarpusavyje priklausomi.

Priklausomybės dydis ir stiprumas buvo nustatytas atlikus koreliacinę analizę, tam pasinaudojus programiniu paketu IBM SPSS Statistics 20. Visų pirma buvo patikrintas abiejų skirstinių

normalumas ir surastos bei pašalintos išskirtys. Po to buvo nustatytas ryšio tipas ir stiprumas. Visų darbe analizuojamų kintamųjų normalumo ir išskirčių testai pateikti 1 priede. Kadangi analizuodami 1 priedo duomenis galime teigti, kad visų kintamųjų skirstiniai pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį ir neturi išskirčių, ryšio stiprumo įvertinimui naudojamas Pirsono koreliacijos koeficientas, kuris įvertina tiesinio ryšio stiprumą. Visų pirma buvo nubrėžta imčių sklaidos diagrama ir šių duomenų regresijos tiesė, pagal kurios padėtį galima spręsti apie ryšio stiprumą. Visi šie duomenys yra pateikti 4 paveiksle:

4 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.

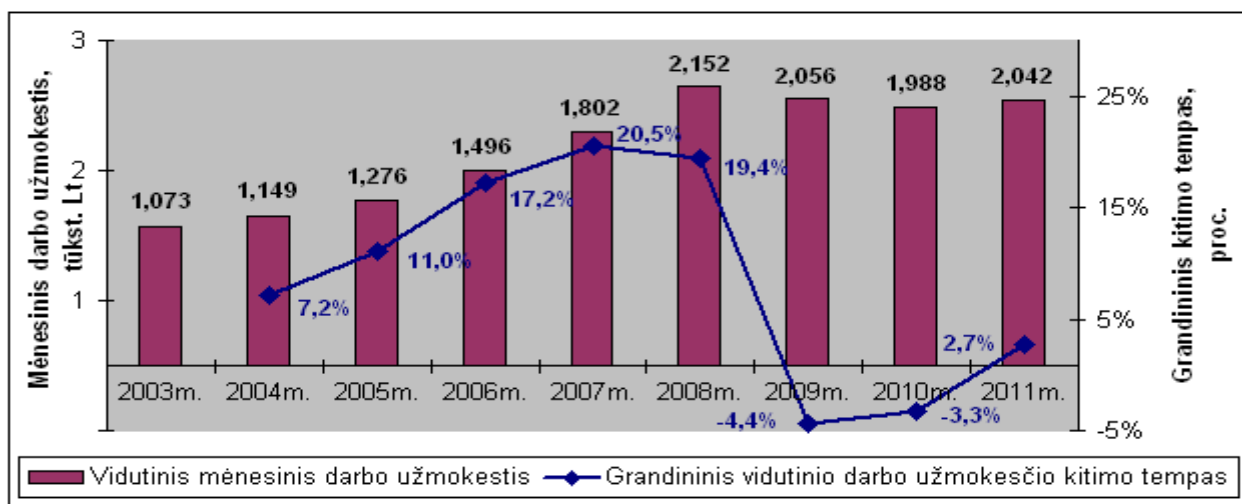
Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, pagal SPSS 20 programos duomenis

Analizuojant 4 paveikslo duomenis, galima teigti, kad ryšys tarp lėšų, surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio į savivaldybių biudžetą ir vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus yra labai silpnas (Pirsono koreliacijos koeficientas $r = 0,148$). Tai būtų galima aiškinti tuo, kad darbdaviai bet kokiu atveju stengiasi išlaikyti labiausiai kvalifikuotus darbuotojus ir dirbančiųjų asmenų skaičiaus svyravimai paprastai liečia mažiausiai kvalifikuotą, iniciatyvumu ir drausmingumu nepasižyminčią darbo jėgą. Šių darbuotojų atlyginimai paprastai minimalūs ir dėl minimalių neapmokestinamų pajamų lengvatos jie praktiškai nemoka gyventojų pajamų mokesčio. Šie dirbančiųjų asmenų skaičiaus svyravimai galimai veikia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydį, kadangi trūkstant darbo jėgos darbdaviai priversti kelti algas kvalifikuotiems specialistams, kad jų neperviliotų konkurentai.

Apibendrinant galima teigti, kad ryšys tarp lėšų, surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio į savivaldybių biudžetą ir vidutinio dirbančiųjų asmenų skaičiaus yra labai silpnas (Pirsono koreliacijos koeficientas $r = 0,148$).

2.3.2. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio.

Dar vienas veiksnys įtakojantis įplaukas surenkamas į savivaldybių biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio, yra vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis. Apskaičiuojant vidutinį mėnesinį darbo užmokestį be pagrindinio darbo užmokesčio į jį yra įtraukiamas ir padidintas apmokėjimas už nukrypimą nuo normalių darbo sąlygų, už darbą poilsio ir švenčių dienomis, priedai ir priemokos bei premijos. Todėl jei pagrindinis darbo užmokestis paprastai yra fiksuojamas darbo sutartyse ir jo keitimas yra problematiškas, kadangi reikia ne tik pakeisti darbo sutartį, bet dar ir gauti darbuotojo, o neretai ir profesinės sąjungos sutikimą tokiam darbo sutarties keitimui. Tačiau priedai, premijos, priemokos gali būti keičiami labai operatyviai, reaguojant į pasikeitusias ekonomines sąlygas. 2003 – 2011 metų duomenys apie vidutinį mėnesinį darbo užmokestį pateikti 5 paveiksle:

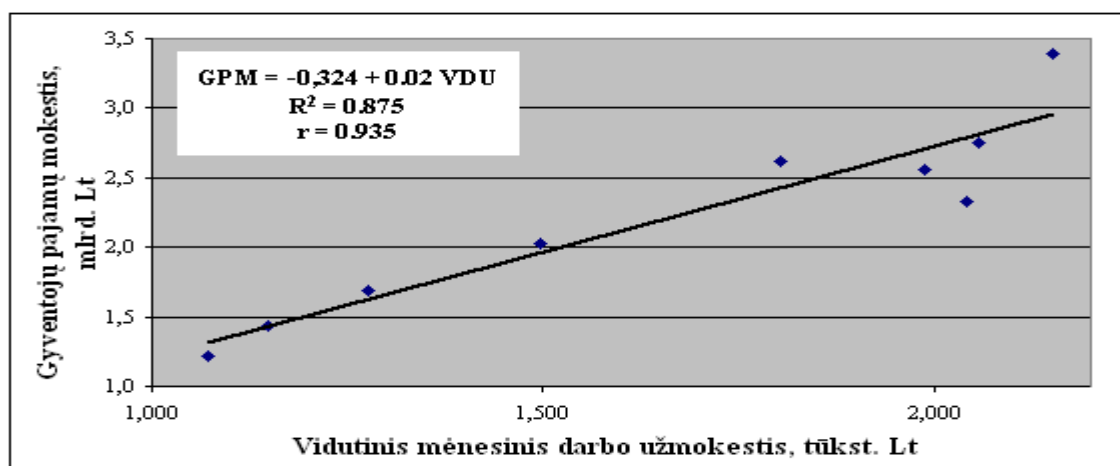

5 pav. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje 2003 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 5 paveikslo duomenis, galima teigti, kad vidutinis mėnesinis darbo užmokestis sparčiai didėjo iki pat 2008 metų. 2007 ir 2008 metais šis didėjimas siekė apie 20 procentų ir ši didėjimą pagrindinai įtakojo darbo jėgos trūkumas. Dėl darbo jėgos trūkumo darbdaviai buvo priversti didinti darbo užmokestį, kad galėtų išlaikyti darbuotojus. Todėl 2009 metais prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei ir sumažėjus gamybos apimtims, vidutinis mėnesinis darbo užmokestis nustojo augęs ir net sumažėjo 4,4 procento. Vis dėl to atlyginimų dydis negrįžo į 2003 metų lygį, nors gamybos apimtys krito iki 2003 metų lygio. 2011 metais vidutinis mėnesinis darbo užmokestis vėl pradėjo didėti (2011 metais jo grandininis didėjimo tempas sudarė 2,7 procento) ir ši didėjimą būtų galima aiškinti tiek sumažėjusiu nedarbo lygiu, tiek padidėjusia emigracija. Vidutinio

mėnesinio darbo užmokesčio ir gyventojų pajamų mokesčio tarpusavio priklausomybė pavaizduota 6 paveiksle:

6 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.

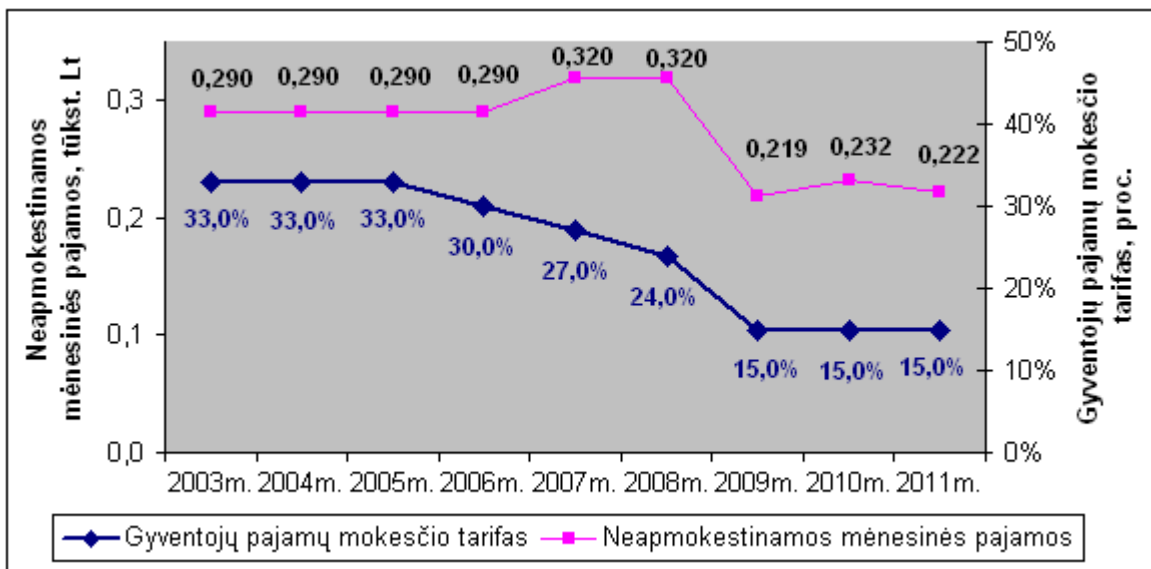
Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, pagal SPSS 20 programos duomenis

Remiantis 6 paveiksle pateikta regresijos lygtimi, galima teigti, kad egzistuoja labai stiprus teigiamas ryšys tarp lėšų surenkamų į savivaldybių biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (koreliacijos koeficientas $r = 0,935$; determinacijos koeficientas $R^2 = 0,875$).

Apibendrinant galima teigti, kad ryšys tarp lėšų, surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio į savivaldybių biudžetą ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio yra labai stiprus (Pirsono koreliacijos koeficientas $r = 0,935$).

2.3.3. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydžio ir pajamų mokesčio tarifo dydžio.

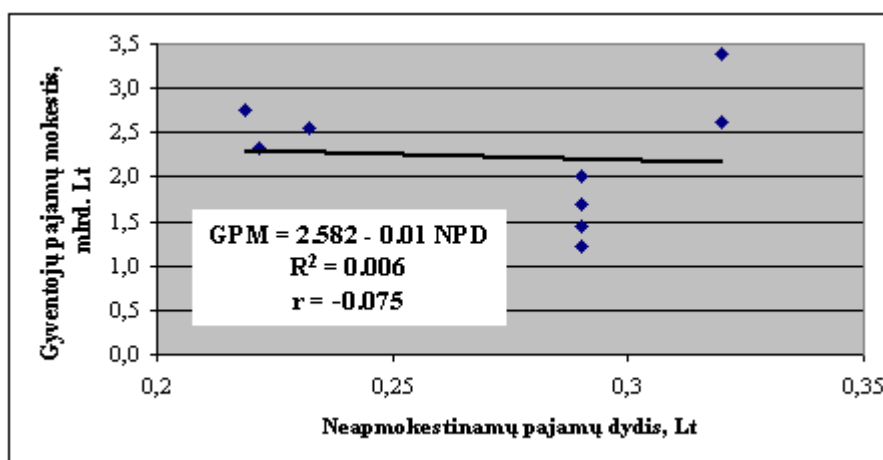
Siekiant sumažinti mokesčių našta, Lietuvoje, kaip ir visoje Europos Sąjungoje yra taikomos mokesčių lengvatos. Viena iš tokių lengvatų tai gyventojų pajamų mokesčiu neapmokestinamų pajamų minimumas – tai gyventojų pajamų suma, kuri yra neįtraukiama į apmokestinamų pajamų bazę. Lietuvoje mėnesinis neapmokestinamų pajamų dydis 2003 – 2006 metais buvo 290 Lt, o 2007 – 2008 metais – 320 Lt. Nuo 2009 metų neapmokestinamų pajamų dydis yra apskaičiuojamas pagal 1 formulę, todėl tolimesnei analizei buvo naudojamas neapmokestinamų pajamų dydis apskaičiuotas tų metų vidutiniam mėnesiniam atlyginimui. 2003 – 2011 metų duomenys apie neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydį pateikti 7 paveiksle:

7 pav. Neapmokestinamų pajamų dydžio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo kitimas Lietuvoje 2003 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

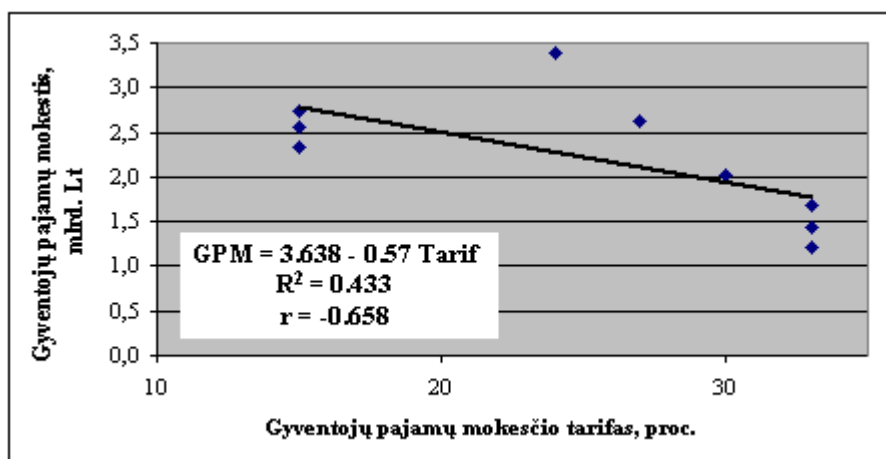
Gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis per nagrinėjamą laikotarpį taip pat buvo keičiamas keletą kartų, nuo 33 procentų 2003 metais jis laipsniškai buvo sumažintas iki 15 procentų 2009 metais. Tai taip pat buvo daroma siekiant sumažinti gyventojams mokestinę naštą, tačiau paskutinis tarifo mažinimas 2009 metais iš esmės buvo tik dalies mokesčio priskyrimas kitam mokesčiui, o gyventojų mokestinė našta ne tik, kad nesumažėjo, bet netgi padidėjo, kadangi pensijų socialinio draudimo mokesčiui ir sveikatos draudimo mokesčiui nėra taikomas neapmokestinamų pajamų dydis. Gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio kitimo duomenys 2003 – 2011 metais pavaizduoti 7 paveiksle. Šių veiksmų tarpusavio priklausomybė su gyventojų pajamų mokesčiu pavaizduota 8 ir 9 paveiksluose:

8 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir neapmokestinamų pajamų dydžio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, pagal SPSS 20 programos duomenis

Pagal 8 paveikslo duomenis galima teigti, kad ryšys tarp gyventojų pajamų mokesčio ir neapmokestinamų pajamų dydžio yra labai silpnas (koreliacijos koeficientas $r = 0,075$).

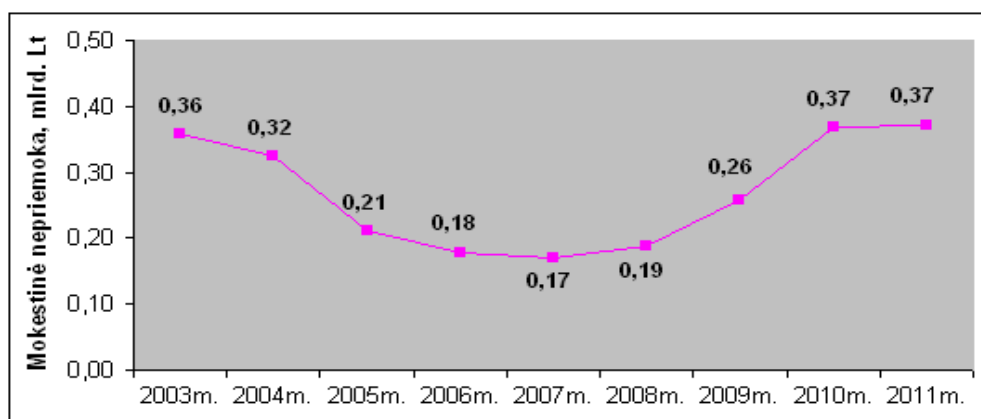
9 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, pagal SPSS 20 programos duomenis

Iš 9 paveikslo duomenų matome, kad ryšys tarp gyventojų pajamų mokesčio ir tarifo dydžio yra vidutinis neigiamas (koreliacijos koeficientas $r = -0,658$; determinacijos koeficientas $R^2 = 0,433$).

2.3.4. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų priklausomybė nuo mokestinės nepriemokos dydžio.

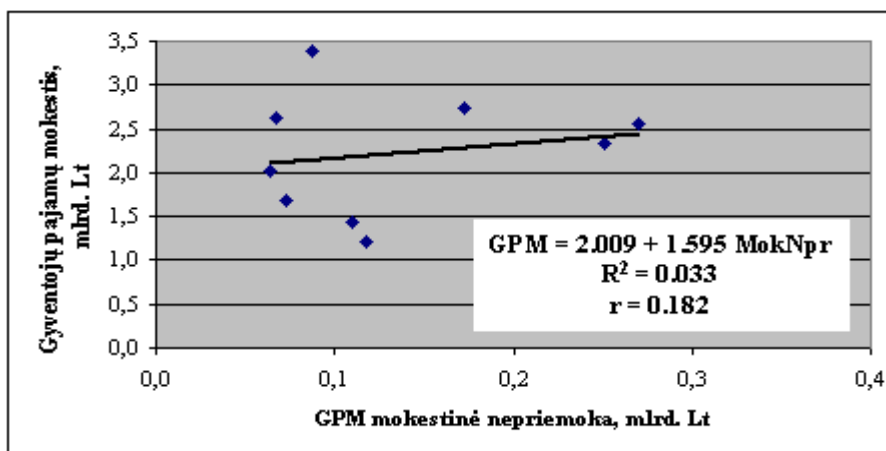
Mokestinė nepriemoka – tai mokesčių inspekcijos apskaičiuotas ar paties gyventojų deklaruotas, bet nesumokėtas gyventojų pajamų mokestis. Paprastai ši nepriemoka po kurio laiko yra sumokama, tačiau vis dar yra ir į beviltiškas skolas nurašomų nepriemokų. Šių nepriemokų dydį paprastai apsprendžia bendra ekonominė šalies padėtis, kadangi prastėjant ekonominei situacijai gyventojai vis nenoriau moka mokesčius. Mokestinių nepriemokų kitimas 2003 – 2010 metų laikotarpyje yra pateiktas 10 paveiksle:

10 pav. Mokestinės nepriemokos dydžio kitimas Lietuvoje 2003 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 10 paveikslą duomenis matome, kad mokestinės nepriemokos dydis mažėjęs 2003 – 2007 metais, 2008 – 2011 metais vėl pradėjo didėti ir pasiekė 2003 metų lygį. Mokestinės nepriemokos ir gyventojų pajamų mokesčio tarpusavio priklausomybė pavaizduota 11 paveiksle:

11 pav. Gyventojų pajamų mokesčio ir mokestinės nepriemokos dydžio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, pagal SPSS 20 programos duomenis

Analizuojant 11 paveikslą galime teigti, kad ryšys tarp mokestinės nepriemokos ir gyventojų pajamų mokesčio yra labai silpnas (koreliacijos koeficientas $r = 0,182$).

Apibendrinant 2.3 skyrių, galima teigti, kad egzistuoja labai stipri teigiama tarpusavio priklausomybė tarp vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ir gyventojų pajamų mokesčio įplaukų. Taip pat vidutinio stiprumo tarpusavio priklausomybė yra tarp gyventojų pajamų mokesčio tarifo ir gyventojų pajamų mokesčio įplaukų. Šie du nepriklausomi veiksniai didžiąja dalimi įtakoja gyventojų pajamų mokesčio įplaukų kitimą. Likę trys nepriklausomi veiksniai (neapmokestinamų pajamų dydis, mokestinės nepriemokos dydis ir vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius) turi labai silpną ryšį su gyventojų pajamų mokesčio įplaukomis, todėl tolesnėje analizėje gali būti nenaudojami arba panaudoti transformuojant kitus nepriklausomus kintamuosius.

2.4. Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakančių veiksnių įtakos įvertinimas

Kaip jau buvo aptarta prieš tai einančiame skyriuje, lėšų surenkamų į savivaldybių biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio dydį reikšmingai įtakoja vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Kiti veiksniai, kaip vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius, neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydis ir mokestinės nepriemokos dydis, šias pajamas įtakoja nereikšmingai, todėl tiesiogiai naudoti šiuos kintamuosius sudarant regresijos modelį netikslinga. Juos, esant būtinumui galima panaudoti transformuojant pagrindinius kintamuosius.

Sudaromas daugialypės regresijos modelis, kurio bendras pavidasas panaudojant du nepriklausomus kintamuosius (vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis), būtų toks:

$$GPM = \beta_0 + \beta_1 * VDU + \beta_2 * Tarif + \varepsilon_i \quad (5)$$

Nagrinėjamo laikotarpio duomenys įkeliami į 1 modelį ir programinio paketo SPSS20 pagalba apskaičiuojami regresijos modelio koeficientai:

$$GPM_{1modelis} = -3,029 + 2,431 VDU + 0,055 Tarif \quad (6)$$

Patikriname 1 regresijos modelio prielaidas pasinaudodami SPSS programos Regression Linear skyriumi. Tikrinimo rezultatai sutraukti 5 lentelėje. Analizuojant tikrinimo rezultatus galima teigti, kad yra pažeista multikolinerumo statistika, kadangi dispersijos mažėjimo daugiklis VIF abiem nepriklausomiems kintamiesiems viršija kritinę reikšmę $VIF = 4$. Modelio tobulinimas buvo atliekamas transformuojant nepriklausomą kintamąjį VDU, tam buvo naudojami tokie nepriklausomi kintamieji kaip vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius ir neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydis. Sudaromi dar du modeliai su transformuotais nepriklausomais kintamaisiais:

2 modelis

$$VDU_{tr2} = \text{mean}(VDU, NPD, DSk)$$

$$GPM_{2modelis} = \beta_0 + \beta_1 VDU_{tr2} + \beta_2 * Tarif + \varepsilon_i \quad (7)$$

3 modelis

$$VDU_{tr3} = (VDU - NPD) * DSk$$

$$GPM_{3modelis} = \beta_0 + \beta_1 VDU_{tr3} + \beta_2 * Tarif + \varepsilon_i \quad (8)$$

Nagrinėjamo laikotarpio duomenys įkeliami į 2 ir 3 modelį ir programinio paketo SPSS20 pagalba apskaičiuojami regresijos modelių koeficientai:

2 modelis

$$GPM_{2modelis} = -4,181 + 5,426 VDU_{tr2} + 0,011 Tarif \quad (9)$$

3 modelis

$$GPM_{3modelis} = -1,576 + 1,445 VDU_{tr3} + 0,035 Tarif \quad (10)$$

Patikrinsime šių regresijos modelių prielaidas ir tikrinimo rezultatus pateikiame 5 lentelėje:

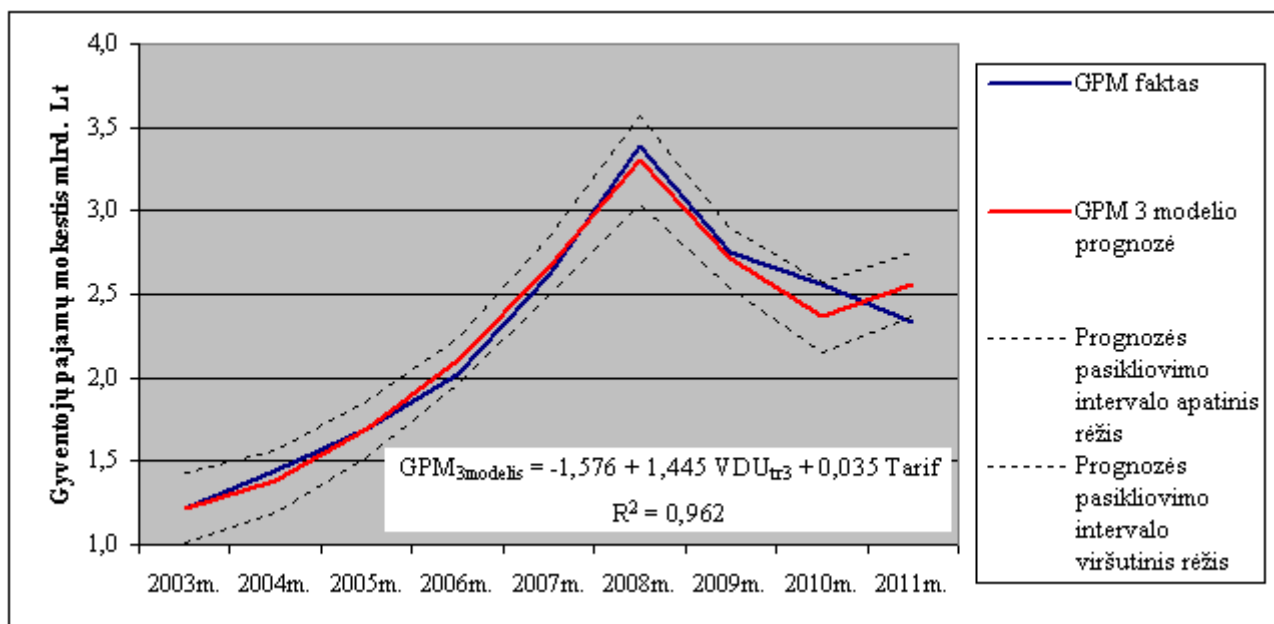
Regresijos modelių prielaidų tikrinimas

Parametrai		1 modelis	2 modelis	3 modelis	Kritinė reikšmė
Koreguotas determinacijos koeficientas		0,974	0,964	0,962	Kuo arčiau 1 tuo geriau
ANOVA – p reikšmė		0,00	0,00	0,00	$p < 0,05$
T (Stjudento testai atskiriems regresoriams)	VDU _{tr}	0,00	0,00	0,00	$p < 0,05$
	Tarif	0,003	0,088	0,033	
Dispersijos mažėjimo daugiklis VIF	VDU _{tr}	4,109	2,405	2,754	VIF < 4
	Tarif	4,109	2,405	2,754	
Kuko matas	Maksimali reikšmė	0,869	0,741	0,718	COO < 1
Durbino – Watsono statistika		1,475	1,789	2,157	$1,5 > W < 2,5$
Shapiro – Wilk testas		0,248	0,512	0,868	$p > 0,05$
Goldfield – Quandt (GQ) testas		20,38	22,01	28,53	GQ < 161,45

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

Analizuojant 5 lentelės duomenis, galima teigti, kad 2 regresijos modelio Stjudento testų atskiriems regresoriams nepriklausomo kintamojo Tarif testo p reikšmė $p = 0,088$ ir yra didesnė už kritinę reikšmę $p = 0,05$, kas reiškia, kad kintamąjį reikia šalinti iš modelio ir 2 modelis lieka tik su vienu nepriklausomu kintamuoju. Todėl tolesniame tyrime buvo naudojamas 3 modelis, kurio visos prielaidos tenkina gero regresijos modelio prielaidas. Šio modelio koreguotas determinacijos koeficientas $R^2 = 0,962$, kas reiškia, kad 96,2 procento surenkamų gyventojų pajamų mokesčio įplaukų apsprendžia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis bei gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Šio modelio ANOVA p reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę $p = 0,05$, kas patvirtina, kad priklausomo kintamojo pokyčius lemia nagrinėjami nepriklausomi kintamieji. Stjudento T testai taip pat mažesni už kritinę reikšmę ir tai reiškia, kad nepriklausomi kintamieji yra statistiškai reikšmingi ir juos galima naudoti modelyje. Taip pat po VDU nepriklausomo kintamojo transformavimo, 3 modelyje išvengta multikolinerumo problemos, nes dispersijos mažėjimo rodiklis VIF yra mažesnis už kritinę reikšmę $VIF = 4$. Šio modelio duomenyse taip pat nėra išskirčių, kadangi Kuko mato maksimali reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę $COO = 1$, taip pat skirtingų stebėjimų duomenų liekamosios paklaidos tarpusavyje nekoreliuoja, kadangi Durbino – Watsono statistika yra tarp $1,5 > W < 2,5$ reikšmių. Shapiro – Wilk testas parodo, kad modelio standartizuotos paklaidos yra normalaus pasiskirstymo, kadangi $p > 0,05$. Taip pat galima teigti, kad modelio paklaidoms yra būdingas homoskedastiškumas, kadangi Goldfield – Quandt testo reikšmė

yra mažesnė už kritinę reikšmę $GQ < 161,45$. Naudojant šį gautą modelį galima prognozuoti gyventojų pajamų mokesčio lėšų dydį keičiantis jį įtakojantiems veiksniams. Kaip pavyzdį galima teigti, kad padidėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui 1 procentiniu punktu ir kitiems veiksniams nepakitus, lėšos surenkamos iš GPM padidėtų vidutiniškai 35 mln. Lt. Dirbančiųjų skaičius padidėjus 1 tūkst. vnt. ir kitiems veiksniams nekintant, GPM surinkimas vidutiniškai padidėtų 1,42 mln. Lt. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad teisingas prognozavimas galimas tik tose veiksmų pokyčio ribose, kurias aprašo modelio lygtis. Modelio apskaičiuotos GPM reikšmės ir faktinės GPM reikšmės yra pateiktos 12 paveiksle:

12 pav. GPM surenkamo į savivaldybių biudžetą pajamos ir jų prognozė 2003 - 2011 m.

Šaltinis: SPSS 20 programa

Analizuodami 12 pav. galime teigti, kad sudarytas modelis gana tiksliai prognozuoja GPM reikšmes. Didesni neatitikimai stebimi tik 2010 ir 2011 metais, tačiau ir jie telpa į 95 procentų pasiklivimo intervalų režius. Tokių modelio prognozuojamų reikšmių neatitikimą 2010 – 2011 metais būtų galima aiškinti objektyviomis priežastimis. Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, dalis atlyginimo darbuotojams yra mokama nelegaliai, taip vadinamuose „vokeliuose“. Taip pat kaip ir visur egzistuoja nelegalus darbas, kai darbuotojai dirba apskritai neįdarbinti. 2008 metais prasidėjus ekonomikos krizei, visų pirma darbdaviai atsisakė nelegalios darbo jėgos, kadangi ją atleisti lengviausiai. Aišku taip pat buvo mažinami ir legalūs atlyginimai, bei atleidžiama dalis legaliai dirbančių darbuotojų. Tačiau nelegalių algų lygis išliko daugmaž prieškriziniame lygyje, kadangi paprastai dalį nelegalaus atlyginimo gauna geriausi ir daugiausiai uždirbantys darbuotojai, o jų darbdaviai atleisti ar mažinti jiems algas neskubėjo, tikėdamiesi greito ekonomikos atsigavimo. Tačiau toliau smunkant ekonomikai, darbdaviai buvo priversti mažinti algas netgi geriausiems darbuotojams ir aišku pirmiausia buvo nutrauktas nelegalių algų mokėjimas. Dėl to 2010 metais

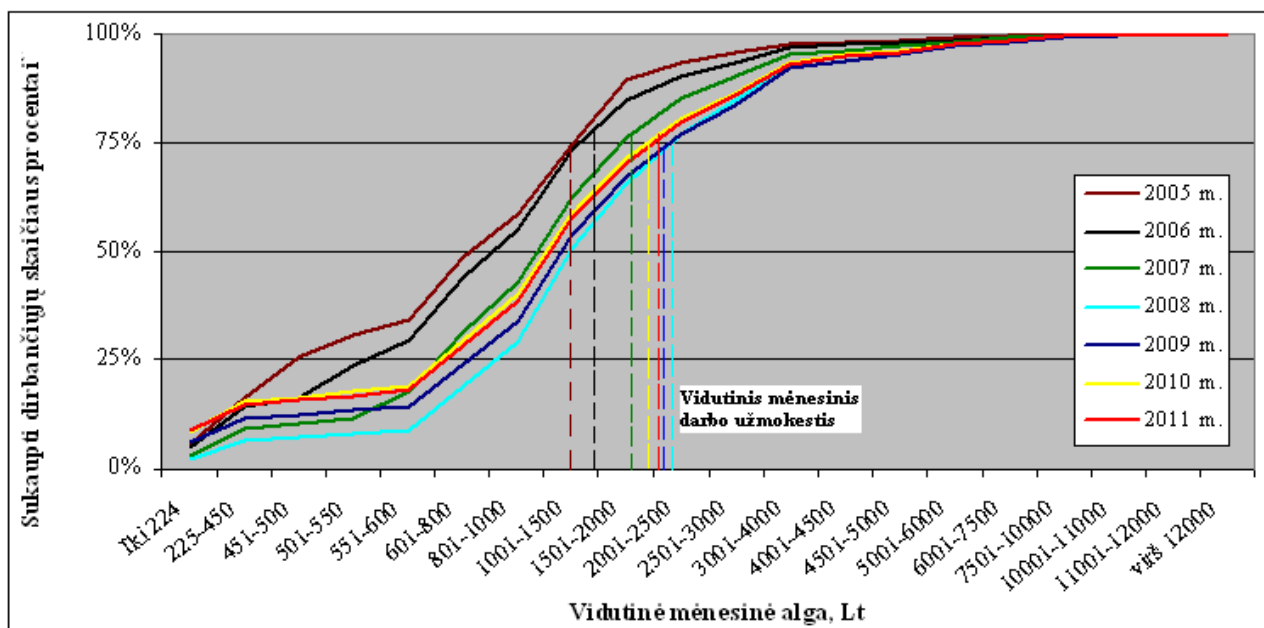
nelegalių atlyginimų lygis Lietuvoje sumažėjo lyginant su prieš tai buvusiais metais. Dėl to išaugo GPM įplaukos, nors kiti jas įtakojantys veiksniai ir sumažėjo. 2011 metais prasidėjo nors ir nežymus ekonomikos augimas. Darbdaviai priėmė naujų darbuotojų, tačiau vis dar baimindamiesi pasikartosiančios ekonominės krizės, naujiems darbuotojams oficialiai mokėjo minimalias algas, likusią dalį vėl išmokėdami nelegaliai – „vokeliuose“. Dėl to Lietuvoje vėl žymiai padidėjo nelegalių algų lygis ir panašu, kad jis gerokai viršijo ir prieškrizinį lygį.

Apibendrinant 2.3 skyrių, galima teigti, kad sudarytas tiesinės regresijos modelis atspindintis gyventojų pajamų mokesčio įplaukų dydžio priklausomybę nuo transformuoto vidutinio darbo užmokesčio dydžio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio. Šio modelio matematinė išraiška $GPM_{3modelis} = -1,576 + 1,445 VDU_{tr3} + 0,035 Tarif$, o koreguotas determinacijos koeficientas $R^2 = 0,962$. Sudarant modelį kilo nepriklausomų kintamųjų multikolinerumo problema, kuri buvo pašalinta transformavus tris nepriklausomus kintamuosius į vieną: $VDU_{tr3} = (VDU - NPD) * DSk$; Naudojant šį modelį galima prognozuoti gyventojų pajamų mokesčio įplaukų pokyčius keičiantis jį įtakojantiems veiksniams, tačiau tik tose ribose, kurios aprašomos sudaryto modelio. Todėl gyventojų pajamų mokesčio tarifui padidėjus 1 procentiniu punktu, galima teigti, kad įplaukos į savivaldybių biudžetą padidėtų 35 mln. Lt, o vidutiniam mėnesiniam darbo užmokesčiui išaugus 100 Lt, įplaukos į savivaldybių biudžetą padidėtų 207,5 mln. Lt, 1000 vnt. padidėjus darbo vietų skaičiui, įplaukos į savivaldybių biudžetą išaugtų 1,4 mln. Lt. Taigi galima daryti išvadą, kad didžiausią poveikį gyventojų pajamų mokesčio pokyčiui turi vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio augimas.

2.5. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio įtakos gyventojų pajamų mokesčio pajamoms įvertinimas.

Iš prieš tai einančiame skyriuje sudaryto gyventojų pajamų mokesčio regresijos modelio matome, kad didžiausią įtaką pajamoms surenkamoms iš gyventojų pajamų mokesčio turi vidutinio darbo užmokesčio kitimas. Vidutiniam darbo užmokesčiui padidėjus 100 Lt ir esant tam pačiam mokesčio tarifui, pajamos iš šio mokesčio padidėtų 144,5 mln. Lt. Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, apskaičiuojant vidutinį mėnesinį darbo užmokestį be pagrindinio darbo užmokesčio į jį yra įtraukiamas ir padidintas apmokėjimas už nukrypimą nuo normalių darbo sąlygų, už darbą poilsio ir švenčių dienomis, priedai ir priemokos bei premijos. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydžiai nagrinėjamu laikotarpiu yra pateikti 5 paveiksle. Taip pat sudarytoje regresijos modelio lygtyje yra naudojamas transformuotas vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis, kurį sudaro pats vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydis ir darbuotojų skaičius. Pagal ekonomikos teoriją, idealus pajamų pasiskirstymas būtų, jei pusę

dirbančiųjų gautų darbo užmokestį mažesnę nei vidutinis, o kita pusė didesnę nei vidutinis. Tačiau tokia lygybė yra sunkiai pasiekama ir realiai didesnis dirbančiųjų skaičius gauna atlyginimus mažesnius nei vidutinis. Dirbančiųjų asmenų skaičiaus pasiskirstymas pagal darbo užmokesčio dydį nagrinėjamu laikotarpiu pateiktas 13 paveiksle (duomenų lentelė 2 priede):

13 pav. Dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymas pagal darbo užmokestį 2005 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuodami 13 pav. pateiktus duomenis galima teigti, kad vidutiniškai 72 procentai visų dirbančiųjų gauna atlyginimus kurie yra žemesni nei vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Jau pagal tai galima spręsti, kad analizuojamu laikotarpiu pajamų lygybės tarp dirbančiųjų nėra. Idealiu atveju pusė dirbančiųjų gautų atlyginimą žemesnę nei vidutinis darbo užmokestis ir pusė dirbančiųjų gautų atlyginimą didesnę nei vidutinis darbo užmokestis. Todėl remiantis šiuo grafiku būtų galima teigti, kad norint padidinti vidutinio darbo užmokesčio dydį reikia arba didinti atlyginimus visiems dirbantiesiems, arba skatinti darbo vietų su didesniu darbo užmokesčiu nei vidutinis darbo užmokestis skaičių. Darbo užmokesčio didinimas visiems dirbantiesiems nors ir padidintų lėšas iš gyventojų pajamų mokesčio, tačiau didesnis darbo užmokestis didina ir gamybos bei paslaugų sąnaudas, kas automatiškai iššaukia gaminių ir paslaugų kainų kilimą. Dėl to didėja biudžeto išlaidos ir reikia papildomų lėšų biudžeto subalansavimui. Todėl galima daryti išvadą, kad atlyginimų didinimas nors ir padidina biudžeto įplaukas iš gyventojų pajamų mokesčio tačiau skatina infliaciją ir dėl to nėra geriausias būdas padidinti biudžeto įplaukas. Kitas būdas padidinti biudžeto įplaukas iš gyventojų pajamų mokesčio yra skatinti naujų darbo vietų su dideliu darbo užmokesčiu steigimo skatinimas. Istoriskai susiklostė, kad Lietuvoje labiausiai išvystyta apdirbamoji pramonė, tuo tarpu aukštųjų technologijų gamybos bei paslaugų dalis ekonominėje struktūroje vis dar silpnai išvystyta. Pastaruoju metu pasaulyje vyksta darbo našumo ir

produktyvumo augimas, kurį lemia spartus naujų technologijų ir valdymo metodų diegimas ir Lietuva dar ženkliai atsilieka nuo ES darbo produktyvumo vidurkio rodiklio. Pagrindinė žemo produktyvumo rodiklio priežastis yra maža tradicinių verslo sričių, kurios sudaro didžiąją dalį Lietuvos ūkio struktūroje, sukuriama pridėtinė vertė. Pramonės produktyvumo augimui skatinti būtinos inovacijos bei moksliniai tyrimai, tačiau pagal statistikos departamento duomenis, didelė dalis Lietuvos įmonių dar menkai vykdo arba iš viso nevykdo inovacinės veiklos. Lietuvos ūkio šakinė struktūra aprašyta Ekonominės veiklos rūšių klasifikatoriuje (EVRK 2) kuris paremtas Europos Sąjungos klasifikatoriumi NACE, pagal kurį išskiriamos šios veiklos:

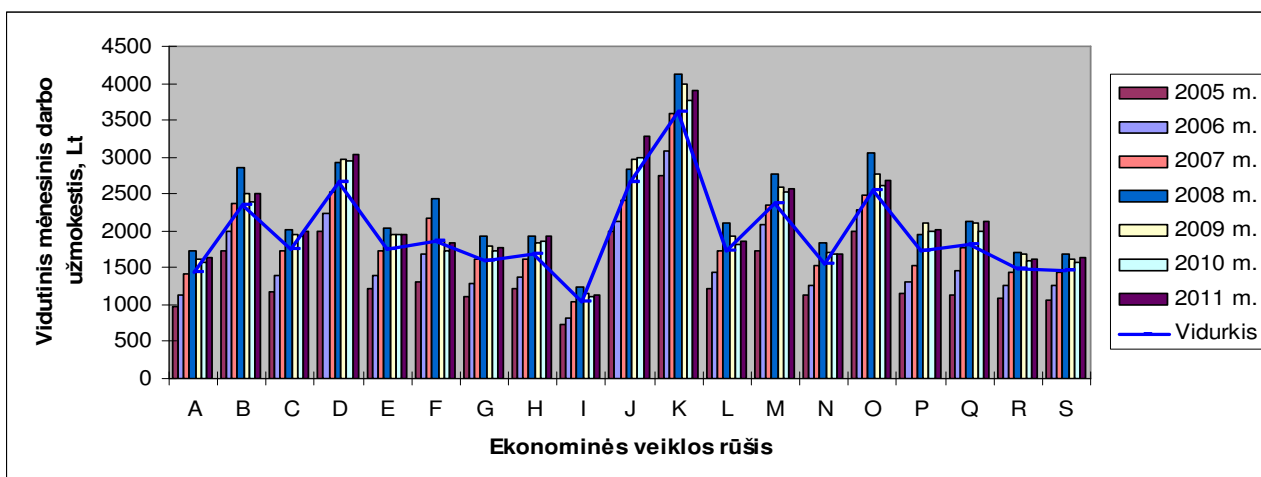
6 lentelė

Ekonominės veiklos rūšys

A	Žemės ūkis, miškininkystė ir žuvininkystė
B	Kasyba ir karjerų eksploatavimas
C	Apdirbamoji gamyba
D	Elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimas
E	Vandens tiekimas, nuotekų valymas, atliekų tvarkymas ir regeneravimas
F	Statyba
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba
H	Transportas ir saugojimas
I	Apgyvandinimo ir maitinimo paslaugų veikla
J	Informacija ir ryšiai
K	Finansinė ir draudimo veikla
L	Nekilnojamojo turto operacijos
M	Profesinė, mokslinė ir techninė veikla
N	Administracinė ir aptarnavimo veikla
O	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas
P	Švietimas
Q	Žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas
R	Meninė, pramoginė ir poilsio organizavimo veikla
S	Kita aptarnavimo veikla

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento duomenimis

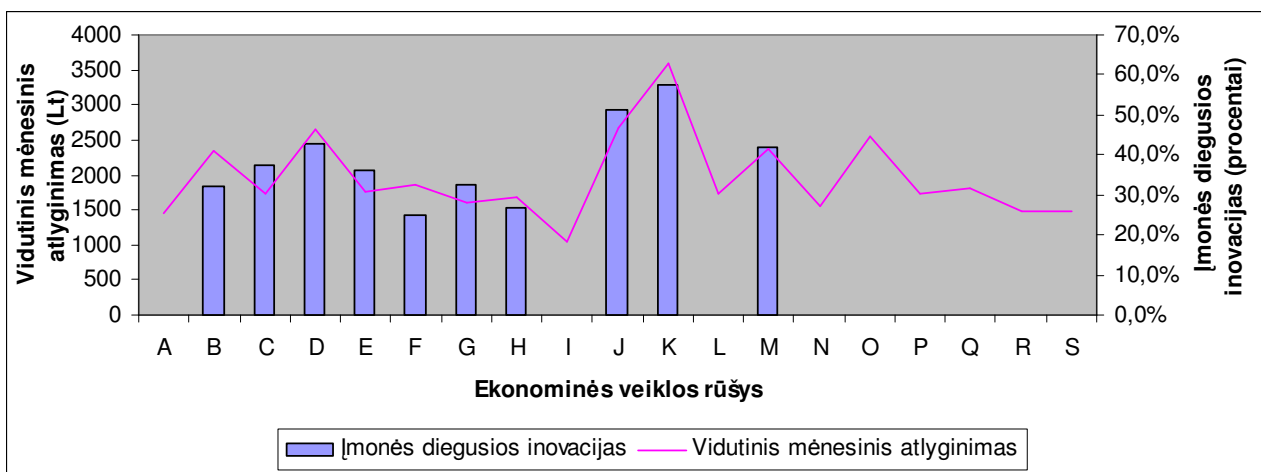
Tradiciškai susiklostė, kad Lietuvos pramonėje vyrauja gamyba orientuota į žaliavų perdirbimą naudojant vidutinio pažangumo ar net visai nepažangias technologijas, dėl ko šie pramonės sektoriai turi konkuruoti su žemo ekonominio išsivystymo valstybių pramonės produkcija. Kadangi darbo jėga tose valstybėse yra pigi, tai ir Lietuvos pramoninkai negali mokėti dirbantiesiems didesnių algų. Gamyba kurioje naudojama pažangi ar bent jau vidutiniškai pažangi technologija šiuo metu Lietuvoje sudaro tik apie penktadalį visos pramonės produkcijos. Pažangių technologijų diegimas Lietuvos pramonės šakose taip pat pasiskirstęs netolygiai, kai kurios pramonės šakose inovacijų diegimas vyksta labai menkai ar net iš viso nevyksta, dėl to, kad įmonėms neapsimoka investuoti į pažangias technologijas esant pigiai darbo jėgai. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasiskirstymas pagal pramonės šakas yra pateiktas 14 paveiksle (duomenų lentelė 3 priede):

14 pav. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis 2005 - 2010 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

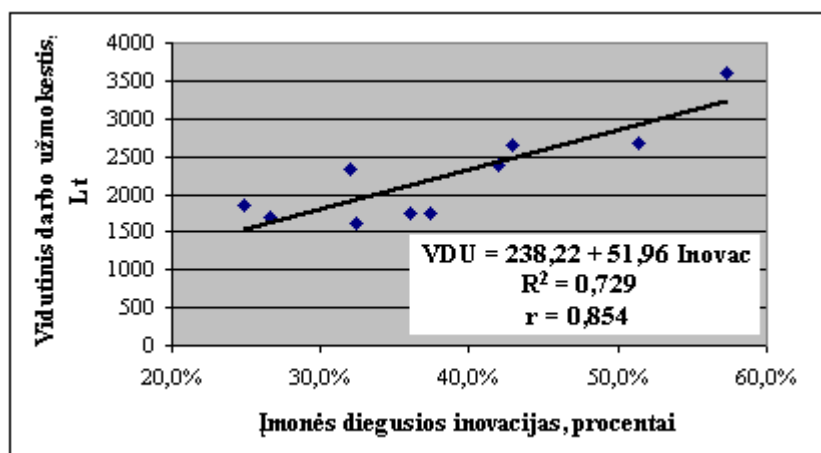
Analizuojant 14 paveiksle pateiktus duomenis, galima teigti, kad pastebimi ryškūs vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio vidurkio svyravimai skirtingose ekonominės veiklos rūšyse. Sekančiame etape buvo išnagrinėta įmonių diegusių inovacijas pasiskirstymas įvairiose ekonominės veiklos šakose ir šis pasiskirstymas sulyginamas su vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasiskirstymu pagal ekonominės veiklos šakas. Šie duomenys yra pateikiami 15 paveiksle (duomenų lentelė 4 priede):

15 pav. Įmonių diegusių inovacijas ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis 2002 - 2010 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 15 paveikslo duomenis pastebima įmonių diegusių inovacijas ir vidutinio darbo užmokesčio priklausomybė. Tikslesniam šios priklausomybės įvertinimui sudaroma regresijos lygtis (16 paveikslas):

16 pav. Įmonių diegusių inovacijas ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio duomenų sklaidos laukas ir regresijos tiesė

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, pagal SPSS 20 programos duomenis

Remiantis 16 paveiksle pateikta regresijos lygtimi, galima teigti, kad egzistuoja stiprus teigiamas ryšys tarp įmonių diegusių inovacijas ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (koreliacijos koeficientas $r = 0,854$; determinacijos koeficientas $R^2 = 0,729$). Taip pat remiantis 3 ir 4 prieduose pateiktais duomenimis, galima teigti, kad vidutinis darbo užmokestis įmonėse diegusiose inovacijais 2002 – 2010 metais buvo 2227 Lt, o įmonėse kurios nediegė inovacijų vidutinis darbo užmokestis siekė tik 1487 Lt. Vidutinio darbo užmokesčio skirtumas įmonėse diegusiose inovacijais ir jų nediegusiose sudaro apie 740 Lt. Remiantis 2.4 skyriuje sudarytu modeliu, galima tvirtinti, kad įdiegus inovacijas 1000 darbo vietų, gyventojų pajamų mokesčio įplaukos į savivaldybių biudžetą padidėtų vidutiniškai 1,1 mln. Lt per metus. Jei būtų steigiamos naujos inovatyvios darbo vietos, tai įsteigus 1000 naujų inovatyvių darbo vietų savivaldybių biudžeto įplaukos išaugtų 2,5 mln. Lt per metus.

Todėl diegiant įmonėse naujas inovatyvias technologijas ir taip didinant darbo produktyvumą bei kuriamą pridėtinę vertę, įmonės turi didesnes galimybes mokėti didesnę darbo užmokesčių ir tuo pačiu didėja įmokos į biudžetą.

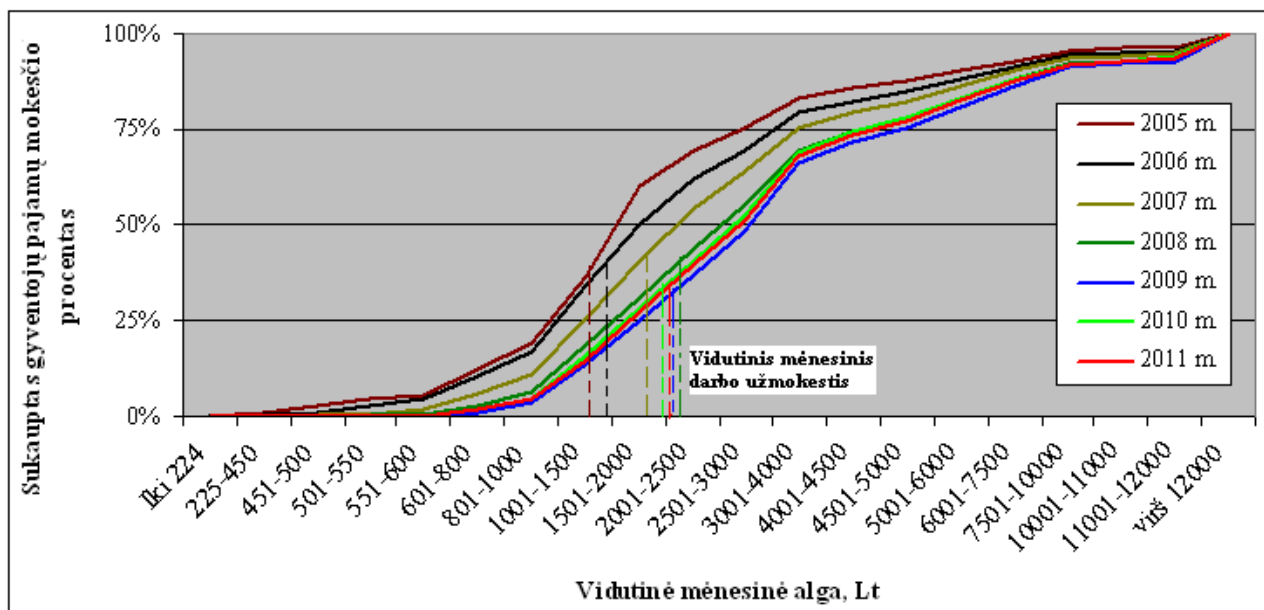
Apibendrinant 2.4 skyrių, galima teigti, kad egzistuoja stiprus teigiamas ryšys tarp įmonių diegusių inovacijas skaičiaus ir vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydžio, įvairiose ekonominės veiklos rūšyse. Todėl galima daryti išvadą, kad skatinant inovacijų diegimą ir mokslinę techninę pažangą, tuo pačiu bus skatinamas ir vidutinio darbo užmokesčio augimas, bei įmokų surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio didėjimas. Įmonėse diegusiose inovacijais vidutinis darbo užmokestis yra 740 Lt didesnis nei įmonėse, kurios inovacijų nediegė ir įdiegus inovacijas 1000 darbo vietų biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio išaugtų vidutiniškai 1,1 mln. litų.

2.6. Mokesčio tarifo įtakos gyventojų pajamų mokesčio pajamoms įvertinimas.

Šiuo metu Lietuvoje gyventojų pajamoms taikomas vieningas 15 procentų mokesčio tarifas. Kad palengvinti mokesčio našta mažiausias pajamas gaunantiems yra taikomas neapmokestinamų pajamų dydis (NPD), kuris apskaičiuojamas pagal formulę:

$$NPD = 470 - 0,2 * (\text{gyventojų pajamos} - 800). \quad (11)$$

Taip pasiekiamas šio mokesčio progresyvumas. Įvairūs politikai ir ekonomistai skelbia, kad pagrindinį įnašą į biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio sumoka mažas pajamas gaunantys gyventojai, kadangi jų yra dauguma, o labai dideles pajamas gaunantys gyventojai prie biudžeto formavimo prisideda tik simboliškai. Todėl nagrinėjant gyventojų pajamų mokesčio įplaukų padidinimo galimybes pravartu išstudijuoti kaip pasiskirsto biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio priklausomai nuo gaunamo atlyginimo. Ši priklausomybė pateikta 17 paveiksle (duomenų lentelė 5 priede):

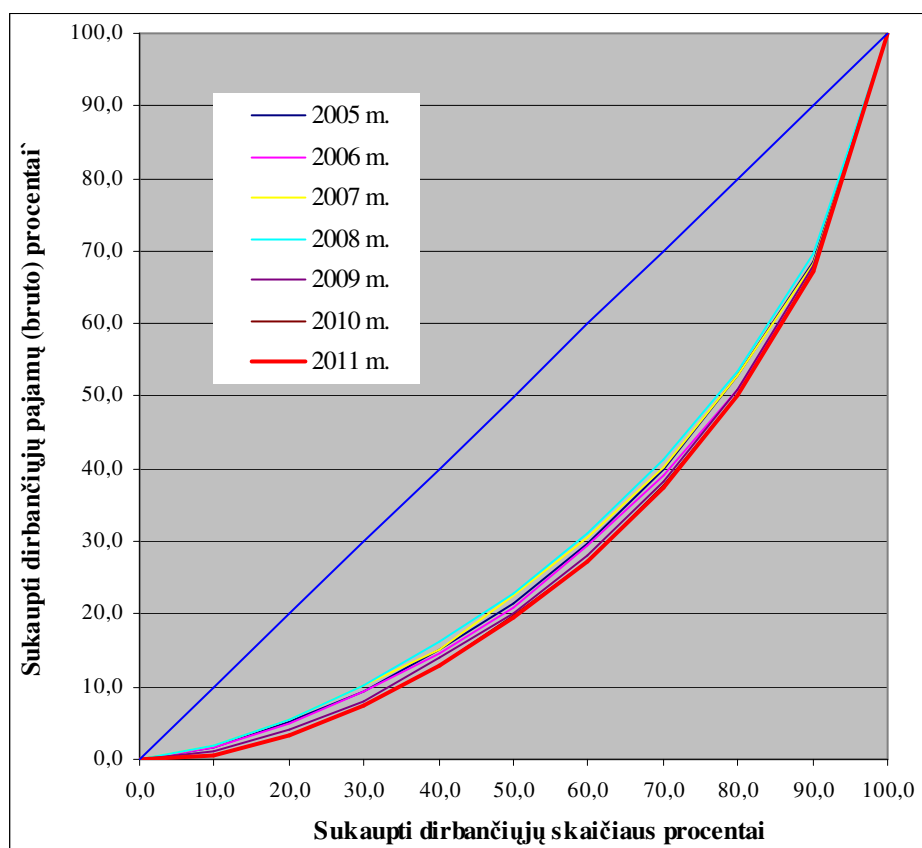

17 pav. Įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio pasiskirstymas pagal darbo užmokestį 2005 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 17 paveikslą, galima teigti, kad dirbantieji kurių atlyginimai yra žemesni nei vidutinis šalies atlyginimas formuoja apytiksliai 35 procentus biudžeto įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio, o likusius 65 procentus biudžeto įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio formuoja dirbantieji gaunantys atlyginimus didesnius nei vidutinis darbo užmokestis. Todėl didžiąją savivaldybių biudžeto mokestinių pajamų dalį formuoja didesnes pajamas gaunantys dirbantieji. Tai

atitinka mokesčių vertikalųjį teisingumo principą, kai didesnes pajamas gaunantys turi sumokėti daugiau mokesčių. Taigi galima teigti, kad gyventojų pajamų apmokestinimo sistema siekia mažinti gyventojų pajamų nelygybę mažiau apmokestindama mažas pajamas gaunančius gyventojus ir daugiau apmokestindama didesnes pajamas gaunančius gyventojus. Tačiau tiksliau išmatuoti pajamų nelygybę galima pasitelkiant Lorenzo kreivę, kuri pajamų pasiskirstymą pateikia grafiniame pavidale ir skaičiuojant Gini koeficientą, kuris analizuoja pajamų pasiskirstymo nelygumą matematiškai. Kad būtų galima apskaičiuoti šiuos koeficientus ir nubrėžti Lorenzo kreivę perskaičiuojame dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymo pagal gaunamas pajamas variacinę eilutę į dešimt lygių dalių pagal dirbančiųjų skaičių. Tuomet pirmasis decilis D1 bus tas pajamų dydis, kuris atskiria 10 procentų mažiausius atlyginimus gaunančių dirbančiųjų nuo 90 procentų likusių dirbančiųjų. Taip suskirsčius eilutę galima nustatyti tarpdecilinius santykius. Pajamų nelygumui įvertinti yra naudojamas D9/D1 santykis, kuris vadinamas deciliniu pajamų diferenciacijos koeficientu. Šiuos dydžius apskaičiavus prieš sumokant gyventojų pajamų mokestį ir po jo sumokėjimo, galima spręsti kaip pasikeitė pajamų pasiskirstymo nelygybė. Šie dydžiai apskaičiuoti gyventojų pajamoms prieš sumokant gyventojų pajamų mokestį analizuojamu laikotarpiu yra sutraukti į 7 lentelę (duomenų lentelė ir skaičiavimo formulės pateiktos 6 priede), taip pat 18 paveiksle pateikta Lorenzo kreivė:

18 pav. Dirbančiųjų pajamų (bruto), Lorenzo kreivė 2005 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Remiantis pateiktu 18 paveiksle grafiku, kuriame atsispindi dirbančiųjų pajamų (bruto) pasiskirstymas tarp bendro dirbančiųjų skaičiaus, galima teigti, kad atlyginimų dydžio pasiskirstymas yra labai netolygus. 10 procentų visų dirbančiųjų gaunančių mažiausias pajamas, nagrinėjamu laikotarpiu vidutiniškai gauna vos 1,4 procento visų šalyje uždirbamų pajamų, o 10 procentų visų dirbančiųjų gaunančių didžiausias pajamas nagrinėjamu laikotarpiu vidutiniškai gavo 31,8 procento visų šalyje uždirbamų pajamų. Detalesni šio decilinio diferenciacijos koeficiento skaičiai nagrinėjamu laikotarpiu yra pateikti 7 lentelėje, kurią analizuojant matome, kad šis koeficientas buvo mažiausias 2008 metais, o 2009 metais jis padidėjo beveik dvigubai. Tai įvyko tiek dėl pasikeitusio gyventojų pajamų mokesčio tarifo, tiek dėl dirbančiųjų, gaunančių labai mažus atlyginimus skaičiaus padidėjimo. 2010 metais šis koeficientas toliau didėjo dėl darbuotojų gaunančių labai mažas algas didėjimo. Tačiau šis pajamų nelygybės matavimo koeficientas parodo tik didžiausias ir mažiausias pajamas gaunančių dirbančiųjų santykį ir visiškai nedetalizuoja vidutines pajamas gaunančių darbuotojų. Todėl pasaulyje plačiai paplitęs kitas pajamų nelygybės matavimo koeficientas – Gini koeficientas, kuri reikšmės analizuojamu laikotarpiu yra taip pat pateiktos 7 lentelėje, kurią analizuojant matome, kad Gini koeficientas mažiausias buvo 2008 metais ir siekė 0,396, o po to šis koeficientas didėjo ir 2010 metais pasiekė 0,446 lygį. Kadangi pasaulyje yra priimta skaityti, kad kai Gini koeficientas viršija 0,3 reikšmę jau pasireiškia esminė nelygybė pajamose, tai galima teigti, kad Lietuvoje dirbančiųjų pajamose yra didelė nelygybė.

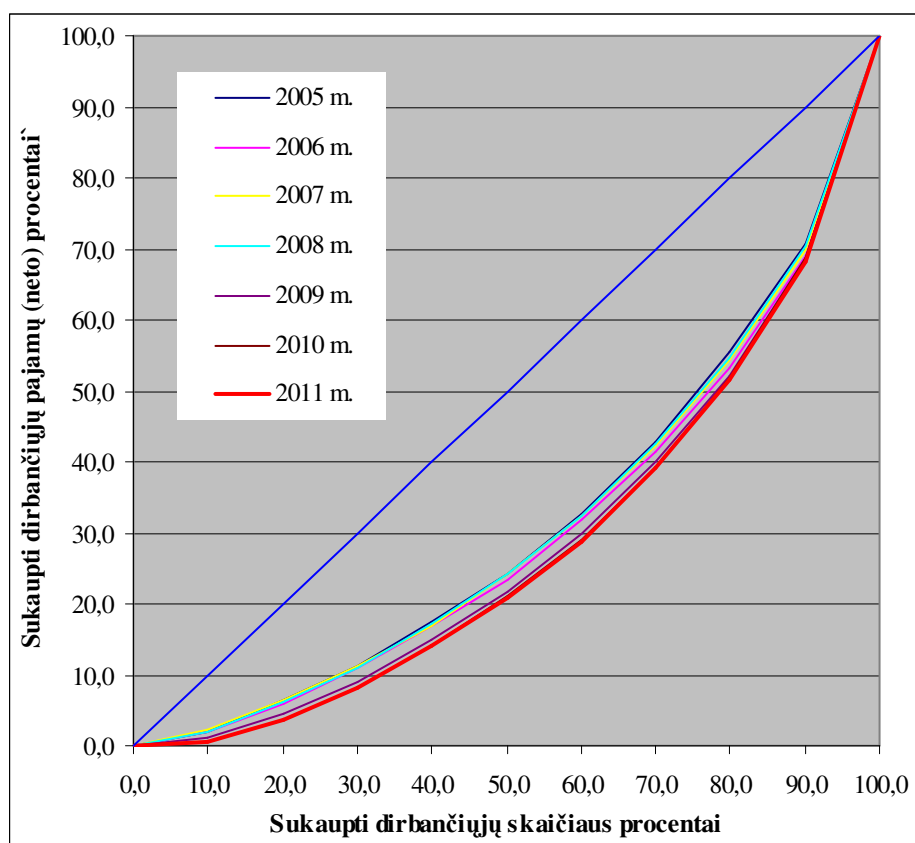
7 lentelė

Dirbančiųjų pajamų (bruto) nelygybės koeficientai

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Decilinis diferenciacijos koeficientas	9,18	10,19	8,61	8,58	17,20	29,00	28,50
Lorenzo koeficientas	0,303	0,310	0,297	0,289	0,319	0,326	0,327
Gini koeficientas	0,412	0,423	0,406	0,396	0,434	0,446	0,448

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis skaičiavimais

Šią nelygybę būtų galima sumažinti sumažinant mažas pajamas gaunančių dirbančiųjų apmokestinimą ir padidinant dideles pajamas gaunančių dirbančiųjų apmokestinimą. Tai kaip tik yra viena iš gyventojų pajamų mokesčio funkcijų. Todėl 19 paveiksle yra pateikta dirbančiųjų pajamų (neto) pasiskirstymas tarp visų darbuotojų skaičiaus (duomenų lentelė pateikta 7 priede):

19 pav. Dirbančiųjų pajamų (neto), Lorenzo kreivė 2005 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant 19 paveikslą, galima teigti, kad dirbančiųjų pajamų (neto) pasiskirstymas tarp bendro dirbančiųjų skaičiaus pakito nežymiai. Decilinis diferenciacijos koeficientas sumažėjo nežymiai, Gini koeficientas nagrinėjamu laikotarpiu taip pat nerodo esminių pasikeitimų. Apibendrinti šio tyrimo rezultatai pateikti 8 lentelėje:

8 lentelė

Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Decilinis diferenciacijos koeficientas	7,286	8,316	6,783	7,571	15,091	28,167	23,857
Lorenzo koeficientas	0,273	0,286	0,278	0,275	0,302	0,310	0,313
Gini koeficientas	0,373	0,391	0,379	0,378	0,416	0,428	0,429

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis skaičiavimais

Todėl remiantis 8 lentelės duomenimis galima teigti, kad gyventojų pajamų mokestis gyventojų pajamų nelygbę nors ir sumažina, tačiau labai nežymiai, todėl šio mokesčio progresyvumas nėra didelis ir siekiant padidinti biudžeto pajamas iš šio mokesčio tikslinga keisti mokesčio tarifą taip, kad mokesčio progresyvumas didėtų.

Nagrinėjama laikotarpiu Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateikta daugybė gyventojų pajamų mokesčio pakeitimo įstatymo projektų. Dalis jų buvo priimta dar didesnė dalis buvo atmesta. Patys naujausi šio įstatymo keitimo projektai yra šie:

A. XIP-3038 Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6, 17 ir 27 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo nauju 17° straipsniu įstatymas pateiktas svarstyti seimui 2011 m. kovo 24 d. (XIP-3038, 2011). Šiame projekte siūloma keisti gyventojų pajamų mokesčio tarifą:

1. Metinių pajamų dalis, neviršijanti 48 tūkst. litų, apmokestinama 15 proc. tarifu;
2. Metinių pajamų dalis, viršijanti 48 tūkst. litų, bet neviršijanti 120 tūkst. litų apmokestinama 33 proc. tarifu;
3. Metinių pajamų dalis, viršijanti 120 tūkst. litų apmokestinama 40 proc. tarifu.

B. XIP-3197 Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6, 16, 17, 20, 23, 27, 33, 36 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei 29 straipsnio 3 dalies pripažinimo netekusiu galios įstatymas pateiktas svarstyti seimui 2011 m. gruodžio 7 d. (XIP-3938, 2011). Šiame projekte siūloma keisti gyventojų pajamų mokesčio tarifą:

1. Pajamų mokesčio tarifas yra 5 procentai, jeigu šiame straipsnyje nenustatyti kiti mokesčio tarifai.

2. Pajamoms gaunamoms iš veiklos numatytos šio įstatymo 2 straipsnio 7 ir 34 dalyse taikomi tarifai:

1) mėnesinių pajamų daliai, iki 1 250 litų arba metinių pajamų daliai, iki 15 000 litų – 5 procentų tarifas;

2) mėnesinių pajamų daliai, nuo 1 251 lito iki 8 000 litų arba metinių pajamų daliai, nuo 15 001 litų iki 96 000 litų – 20 procentų tarifas;

3) mėnesinių pajamų daliai, nuo 8 001 lito arba metinių pajamų daliai nuo 96 001 litų – 35 procentų tarifas.

4) Nuolatiniais Lietuvos gyventojams (tėvams arba tėvams), auginantiems vaiką (įvaikį) iki 18 metų, taip pat vyresnį, jeigu jie mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose yra taikomas 0 procentų pajamų mokesčio tarifas metinėms iki 9 600 litų arba mėnesinėms iki 800 litų pajamoms. Nuolatiniais Lietuvos gyventojams (tėvams arba tėvams), auginantiems du vaikus iki 18 metų, taip pat vyresnius, jeigu jie mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose, taikomas 0 procentų pajamų mokesčio tarifas metinėms iki 15 000 litų arba iki 1250 litų mėnesinėms pajamoms. Jei auginami daugiau nei du vaikai (įvaikiai), už kiekvieną paskesnę vaiką (įvaikį) 15 000 litų metinių

arba iki 1250 litų mėnesinių pajamų suma, apmokestinama 0 procentų pajamų mokesčio tarifu, didinama 200 litų.

C. Darbo partija siūlo keisti tik gyventojų pajamų mokesčio tarifą:

1. Metinių pajamų dalis, neviršijanti 24 tūkst. litų, apmokestinama 10 proc. tarifu;
2. Metinių pajamų dalis, viršijanti 24 tūkst. litų, bet neviršijanti 60 tūkst. litų apmokestinama 15 proc. tarifu;
3. Metinių pajamų dalis, viršijanti 60 tūkst. litų, bet neviršijanti 120 tūkst. litų apmokestinama 25 proc. tarifu;
4. Metinių pajamų dalis, viršijanti 120 tūkst. litų apmokestinama 40 proc. tarifu.

Nei viename įstatymo pakeitimo projekte nebuvo siūloma didinti neapmokestinamų pajamų minimumo, kadangi tai tiesiogiai mažina biudžeto įplaukas. Visų šių aukščiau pateiktų įstatymo pakeitimų pagrindinis tikslas sumažinti dirbančiųjų pajamų nelygybę, t.y. didinti dideles algas gaunančių darbuotojų apmokestinimą, nekeičiant mažas pajamas gaunančių dirbančiųjų apmokestinimo. Kadangi keičiamas mokesčio tarifas, taip pat keisis ir savivaldybių biudžeto lėšos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio. Panaudojant 2011 metų dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymą pagal gaunamo atlyginimo dydį buvo paskaičiuota kokiu procentu sumažės ar padidės biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio pakeitus mokesčio tarifus, bei apskaičiuota kaip pasikeis pagrindiniai pajamų nelygybės matavimo koeficientai. Apibendrinti tyrimo rezultatai pateikti 9 lentelėje:

9 lentelė

Dirbančiųjų pajamų (neto) nelygybės koeficientai po tarifo pakeitimų

	2011 m.	XIP-3038	XIP-3938	Darbo partijos siūlymas
Savivaldybių biudžeto įplaukos lyginant su 2011 m.	100%	117%	96%	86%
Decilinis diferenciacijos koeficientas	23,857	21,125	24,000	24,000
Lorenzo koeficientas	0,313	0,296	0,290	0,309
Gini koeficientas	0,429	0,401	0,401	0,423

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus remiantis skaičiavimais

Remiantis 9 lentelės duomenimis galima teigti, kad geriausiai pajamų nelygybę mažina gyventojų pajamų mokesčio tarifo keitimas pagal projektą XIP-3938, tačiau savivaldybių biudžeto įplaukos dėl jo sumažėtų apie 4 procentus. Tai nėra daug, atsižvelgiant į finansų ministerijos prognozes, kad Lietuvos ekonomika 2013 metais augs vidutiniškai 3,4 procento, dėl to turėtų didėti ir atlyginimai ir biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio. Taip pat pagal šį projektą didžiausias pajamas gaunantys dirbantieji būtų apmokestinami 35 procentų pajamų mokesčio tarifu,

dėl ko gali padidėti nelegalių atlyginimų mokėjimas, taip pat gali sulėtėti inovacijų diegimas. Dėl šių reiškinų biudžeto įplaukos gali dar sumažėti. Taip pat pagal šį projektą darbo pajamų nelygybė sumažėja (Gini koeficientas nuo 0,429 krinta iki 0,401), tačiau mažas pajamas gaunančių darbuotojų padėtis gerėja nors ir labai nedaug.

Istatymo pakeitimo projektas XIP-3038 planavo ne tik sumažinti pajamų nelygybę, bet ir ženkliai padidinti biudžeto įplaukas. Tačiau jis numato dideles algas gaunančių darbuotojų pajamas apmokestinti dar didesniu tarifu – 40 procentų, dėl ko anksčiau minėti reiškiniai, kaip nelegalios algos ir inovacijų lėtėjimas gali dar labiau pasireikšti, todėl biudžeto įplaukos gali didėti labai nežymiai, o ekonomikos augimui būtų padaryta didelė žala. Taip pat pagal šį projektą mažas pajams gaunančių darbuotojų padėtis visiškai nepagerėja, o biudžeto augimas ir pajamų nelygybės mažėjimas gaunamas tik dideles pajamas gaunančių darbuotojų atlyginimų didesniu apmokestinimu.

Trečiasis darbo partijos pasiūlytas projektas ženkliai sumažindamas biudžeto įplaukas pajamų nelygybės praktiškai nemažina, dėl ko yra visiškai nesvarstytinas.

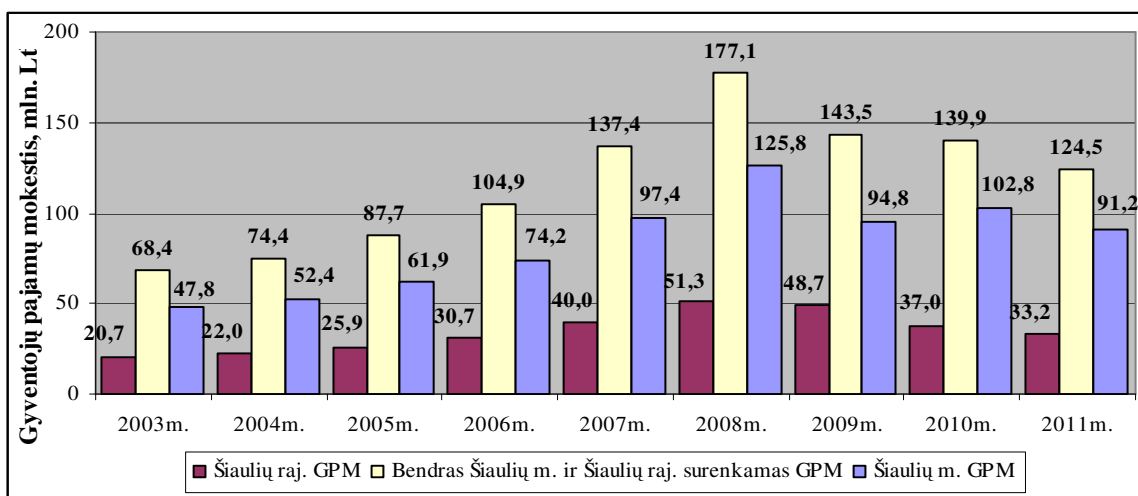
Apibendrinant 2.5 skyrių galima teigti, kad didinant gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydį biudžeto įplaukos iš šio mokesčio didėja, tačiau nagrinėjamu laikotarpiu esama gyventojų pajamų mokesčio tarifo struktūra sudarė sąlygas egzistuoti žymiai dirbančiųjų pajamų nelygybei (Gini koeficientas dirbančiųjų pajamoms (neto) kito 0,373 – 0,428 ribose). Todėl įstatymų leidėjai siūlo keisti darbo pajamų apmokestinimo vieningą 15 procentų tarifą į progresinį. Išnagrinėti patys vėliausi tokių siūlymų projektai, kurie visi seimo buvo atmesti, tačiau po seimo rinkimų pasikeitus valdančiajai daugumai vėl gali būti teikiami. Tačiau norint nesumažinti įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio ir palengvinti mažai uždirbančiųjų mokesinę naštą reikia labiau apmokestinti didesnes algas gaunančius dirbančiuosius, tuo pačiu mažinant jų pastangas kelti savo išsilavinimą ir kvalifikaciją. Dėl to gali didėti aukštos kvalifikacijos darbo jėgos migracija ir mažėti investicijos į inovacijas.

3. ŠIAULIŲ MIESTO IR ŠIAULIŲ RAJONO SAVIVALDYBIŲ BIUDŽETŲ ĮPLAUKŲ IŠ GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO DIDINIMO GALIMYBĖS

Pagal Lietuvos teritorinį administracinį suskirstymą šiuo metu egzistuoja Šiaulių rajono savivaldybė ir Šiaulių miesto savivaldybė, todėl kaip ir kiti didieji Lietuvos miestai, Šiaulių miestas susiduria su panašiomis problemomis formuojant miesto biudžetą. Pagrindinis mokestis formuojantis Šiaulių miesto biudžetą – gyventojų pajamų mokestis – yra mokamas pagal gyventojų deklaruotą gyvenamąją vietą, todėl nors dauguma rajono gyventojų dirba ir mokosi Šiaulių mieste, mokesčius jie moka į rajono savivaldybės biudžetą. Atskirai nagrinėjant šias dvi savivaldybes galima gauti realybės neatitinkančias išvadas, dėl to tolesnėje darbo eigoje buvo nagrinėjama Šiaulių miesto ir rajono savivaldybių gyventojų pajamų mokesčio įplaukų surinkimo didinimo galimybės.

3.1. Gyventojų pajamų mokesčio mokestinių pajamų analizė Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse

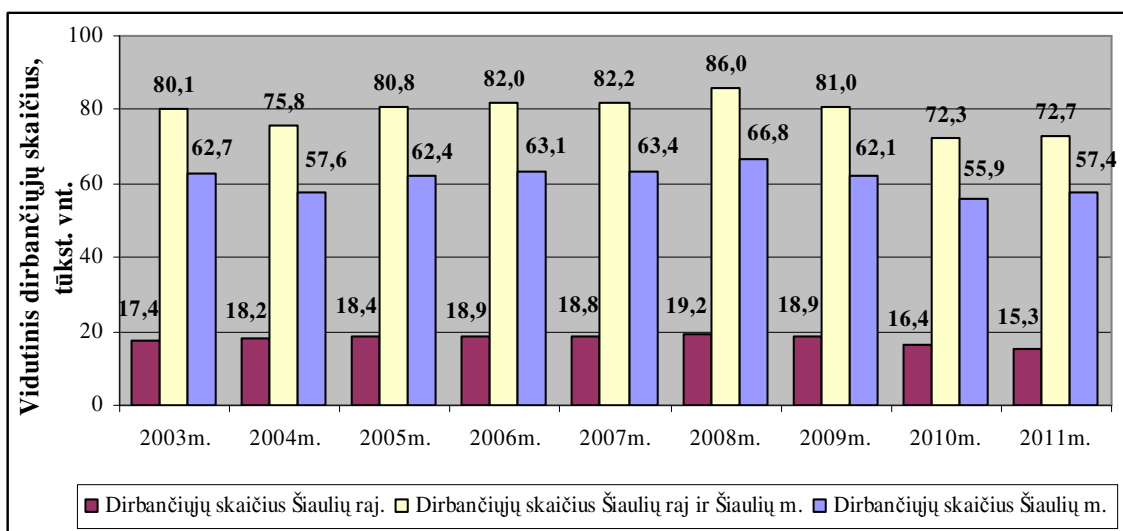
Gyventojų pajamų mokestis Šiaulių miesto ir rajono savivaldybėse, kaip ir visoje Lietuvoje yra mokamas pagal deklaruotą gyvenamąją vietą. Kadangi Šiaulių miestą supa tokios gyvenvietės kaip Ginkūnai, Aukštelkė, Vijoliai, Kužiai, Kairiai pastaruoju metu labai plečiasi, juose gyvena vis daugiau gyventojų, kurie pagrindinai dirba Šiaulių mieste. Jų visų sumokėtas gyventojų pajamų mokestis patenka į Šiaulių rajono savivaldybės biudžetą, nors šie gyventojai naudojami visa Šiaulių miesto infrastruktūra ir viešosiomis paslaugomis. Todėl atskirai nagrinėjant Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono surenkamus gyventojų pajamų mokestį nebūtų užtikrinta objektyvi šio mokesčio pokytį įtakančių veiksnių analizė ir 20 paveiksle pateikiami tiek Šiaulių miesto tiek Šiaulių rajono gyventojų pajamų mokesčio surinkimo duomenys (duomenų lentelė pateikta 8 priede):

20 pav. Gyventojų pajamų mokesčio įplaukos į Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono biudžetus
2005 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

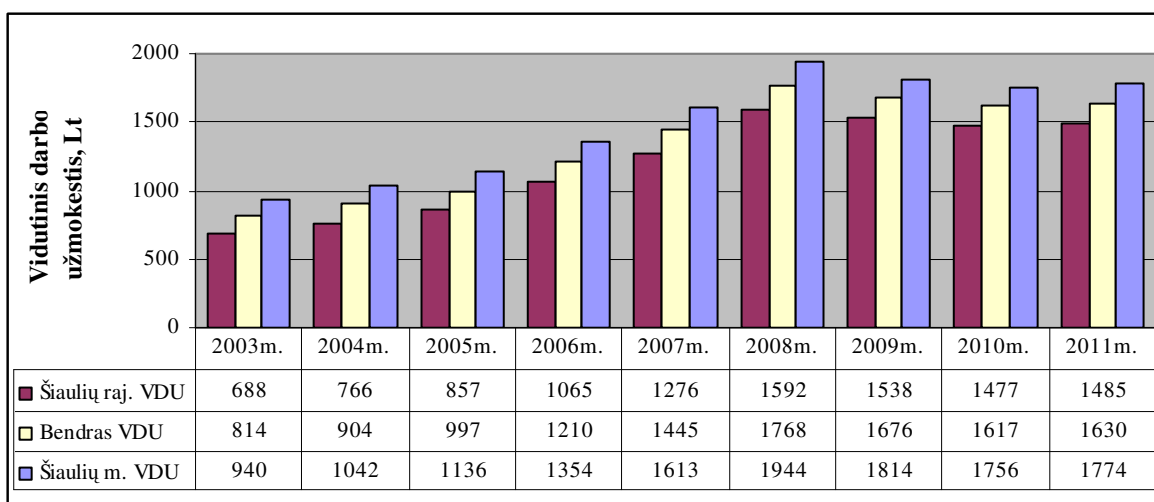
Analizuodami 20 paveikslo duomenis, galima teigti, kad tiek Šiaulių miesto tiek Šiaulių rajono biudžetų įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio pokyčio tendencijos atitinka bendras šio mokesčio kitimo Lietuvoje tendencijas. Lėšų dydis surenkamas iš gyventojų pajamų mokesčio didėjo nuo 2003 metų iki 2008 metų, o pradedant 2008 metais mažėjo tiek Šiaulių miesto, tiek Šiaulių rajono savivaldybėse. Tai lėmė tie patys ekonomikos smukimo procesai kaip ir visoje Lietuvoje, užsidarė daug įmonių, o dar veikiančios mažino darbuotojų skaičių, taip pat mažėjo ir dirbančiųjų gaunami atlyginimai, dėl ko sumažėjo ir vidutinis darbo užmokestis. Taip pat remiantis šiuo paveikslu, galima teigti, kad vidutiniškai 70 procentų lėšų surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio atitenka miesto savivaldybei, o rajono savivaldybei tenka 30 procentų lėšų. Tokią pat analizę atlikome ir su dirbančiųjų skaičiumi šiose savivaldybėse ir rezultatus pateiksime 21 paveiksle (duomenų lentelė pateikta 8 priede):

21 pav. Vidutinis dirbančiųjų skaičius Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse 2005 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Pagal 21 paveiksle pateiktus duomenis matome, kad vidutiniškai 78 procentai dirbančiųjų yra Šiaulių miesto savivaldybėje ir tik 22 procentai dirbančiųjų yra Šiaulių rajono savivaldybėje. Jau pagal šiuos duomenis galima teigti, kad vidutiniškai 78 procentams dirbančiųjų Šiaulių savivaldybėse tenka tik 70 procentų gyventojų pajamų mokesčio. Tai galėtų reikšti, kad dalis dirbančiųjų pajamas gauna Šiaulių miesto savivaldybėje, o gyventojų pajamų mokesčių sumoka Šiaulių rajono savivaldybei. Taip pat kaip jau buvo aptarta antrąjį šio darbo dalyje, lėšų gaunamų iš gyventojų pajamų mokesčio dydžiui įtakos turi ir vidutinio mėnesinio atlyginimo dydis, kurio dydžiai analizuojamu laikotarpiu yra pateikti 22 paveiksle:

**22 pav. Vidutinis mėnesinis atlyginimas Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse
2005 - 2011 m.**

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Analizuodami 22 paveikslo duomenis galima teigti, kad Šiaulių miesto dirbančiųjų vidutinis mėnesinis atlyginimas yra apie 21 procentą didesnis nei Šiaulių rajono dirbančiųjų, dėl ko gyventojų pajamų mokesčio lėšų dydis patenkantis į rajono savivaldybės biudžetą turėtų būti dar mažesnis.

Apibendrinant 3.1 skyrių galima teigti, kad vienas iš pagrindinių veiksnių įtakančių gyventojų pajamų mokesčio pokytį – vidutinis dirbančiųjų skaičius - Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse negali būti nagrinėjamas atskirai kiekvienoje savivaldybėje, nes apytikrais vertinimais ne mažiau nei 10 procentų visų dirbančiųjų deklaruojamą gyvenamąją vietą rajone, o dirba Šiaulių mieste. Tikslesniam vertinimui nepakanka duomenų, todėl gyventojų pajamų mokesčio regresinė lygtis gali būti sudaryta tik bendrai abiem biudžetams.

3.2. Gyventojų pajamų mokesčio mokesčines pajamas įtakančių veiksnių įtakos įvertinimas Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse

Gyventojų pajamų mokesčio pokytį įtakančių veiksnių įtaka buvo įvertinta sudarant tiesinės regresijos lygtį. Lygtis buvo sudaryta bendra abiem savivaldybėms, Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono, dėl priežasčių, kurios buvo aptartos prieš tai einančiame skyriuje. Pagrindiniai veiksniai reikšmingai įtakoiantys gyventojų pajamų mokesčio surinkimą yra vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Kiti veiksniai, kaip vidutinis dirbančiųjų asmenų skaičius ir neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydis, šias pajamas įtakoja nereikšmingai, todėl jie buvo panaudoti transformuojant vidutinį darbo užmokestį. Nagrinėjamo laikotarpio duomenys įkeliami į modelį ir programinio paketo SPSS20 pagalba apskaičiuojami regresijos modelių koeficientai (duomenų lentelė pateikta 9 priede):

$$GPM_{\text{šiaulių}} = -35,512 + 1,43 \text{ VDU}_{\text{tr}} + 1,301 \text{ Tarif} \quad (12)$$

$$\text{čia: } \text{VDU}_{\text{tr}} = (\text{VDU} - \text{NPD}) * \text{DSk}$$

VDU - Vidutinis darbo užmokestis

NPD - Neapmokestinamų mėnesinių pajamų dydis

DSk - Dirbančiųjų skaičius

Tarif – gyventojų pajamų mokesčio tarifas

Patikriname šio regresijos modelio prielaidas ir tikrinimo rezultatus pateikiame 10 lentelėje:

10 lentelė

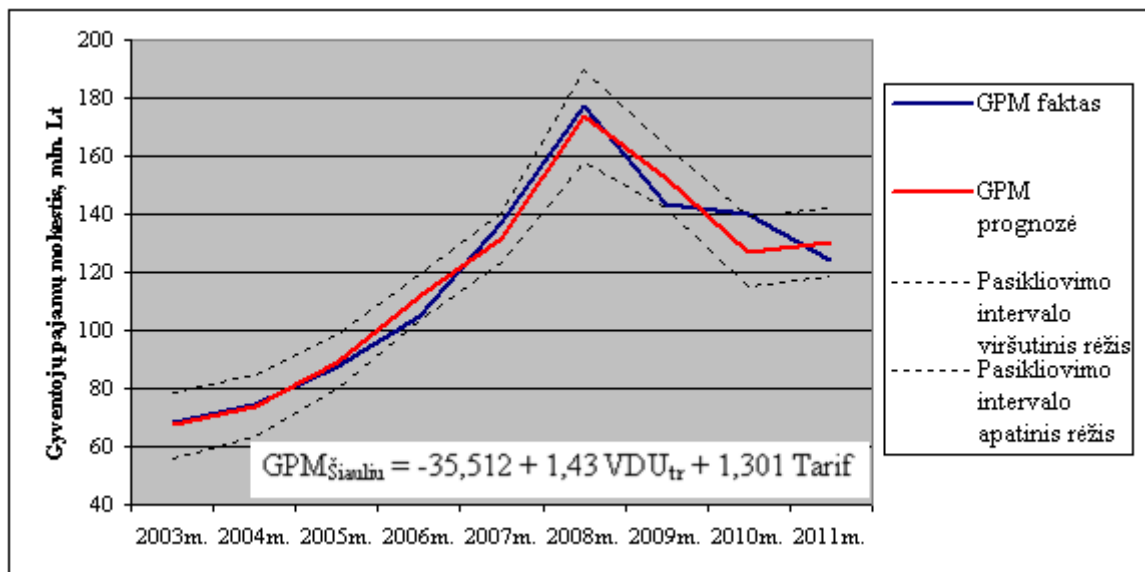
Regresijos modelio prielaidų tikrinimas

Parametrai		Kritinė reikšmė
Koreguotas determinacijos koeficientas	0,953	Kuo arčiau 1 tuo geriau
ANOVA – p reikšmė	0,000	$p < 0,05$
T (Stjudento testai atskiriems regresoriams)	VDU_{tr}	$p < 0,05$
	Tarif	
Dispersijos mažėjimo daugiklis VIF	VDU_{tr}	VIF < 4
	Tarif	
Kuko matas	Maksimali reikšmė	COO < 1
Durbino – Watsono statistika		$1,5 > W < 2,5$
Shapiro – Wilk testas		$p > 0,05$
Goldfield – Quandt (GQ) testas		GQ < 161,45

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus

Analizuojant 10 lentelės duomenis, galima teigti, kad šio modelio koreguotas determinacijos koeficientas $R^2 = 0,953$, kas reiškia, kad 95,3 procento surenkamų gyventojų pajamų mokesčio įplaukų apsprendžia vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydis bei gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Šio modelio ANOVA p reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę $p = 0,05$, kas patvirtina, kad priklausomo kintamojo pokyčius iššaukia nagrinėjami nepriklausomi kintamieji. Stjudento T testai taip pat mažesni už kritinę reikšmę ir tai reiškia, kad nepriklausomi kintamieji yra statistiškai reikšmingi ir juos galima naudoti modelyje. Taip pat modelyje išvengta multikolinerumo problemos, nes dispersijos mažėjimo rodiklis VIF yra mažesnis už kritinę reikšmę $VIF = 4$. Šio modelio duomenyse taip pat nėra išskirčių, kadangi Kuko mato maksimali reikšmė mažesnė už kritinę reikšmę $COO = 1$, taip pat skirtingų stebėjimų duomenų liekamosios paklaidos tarpusavyje nekoreliuoja, kadangi Durbino – Watsono statistika yra tarp $1,5 > W < 2,5$ reikšmių. Shapiro – Wilk testas parodo, kad modelio standartizuotos paklaidos yra normalaus pasiskirstymo, kadangi $p > 0,05$. Taip pat galima teigti, kad modelio paklaidoms yra būdingas homoskedastiškumas, kadangi Goldfield – Quandt testo reikšmė yra mažesnė už kritinę reikšmę $GQ < 161,45$. Naudojant šį gautą modelį galima prognozuoti gyventojų pajamų mokesčio lėšų dydį keičiantis jį įtakojantiems

veiksniams. Kaip pavyzdį galima teigti, kad padidėjus gyventojų pajamų mokesčio tarifui 1 procentu ir kitiems veiksniams nepakitus, lėšos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse padidėtų vidutiniškai 1,3 mln. Lt. Dirbančiųjų skaičiui padidėjus 1 tūkst. vnt. ir kitiems veiksniams nekintant, gyventojų pajamų mokesčio surenkamos lėšos Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse vidutiniškai padidėtų 0,878 mln. Lt. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad teisingas prognozavimas galimas tik tose veiksnių pokyčio ribose, kurias aprašo modelio lygtis. Modelio apskaičiuotos gyventojų pajamų mokesčio reikšmės ir faktinės gyventojų pajamų mokesčio reikšmės yra pateiktos 23 paveiksle:

23 pav. GPM surenkamo į Šiaulių m. ir raj. savivaldybių biudžetą pajamos ir jų prognozė 2003 - 2011 m.

Šaltinis: SPSS 20 programa

Analizuojant 23 paveiksle pateiktą grafiką, galima teigti, kad sudaryta regresijos lygtis pakankamai tiksliai prognozuoja gyventojų pajamų mokesčio surinkimą Šiaulių mieste ir rajone.

Apibendrinant 3.2 skyrių, galima teigti, kad sudarytas tiesinės regresijos modelis atspindintis gyventojų pajamų mokesčio Šiaulių mieste ir rajone įplaukų dydžio priklausomybę nuo transformuoto vidutinio darbo užmokesčio dydžio ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio. Šio modelio matematinė išraiška $GPM_{\text{Šiauliai}} = -35,512 + 1,43 VDU_{tr} + 1,301 \text{ Tarif}$, o koreguotas determinacijos koeficientas $R^2 = 0,953$. Naudojant šį modelį galima prognozuoti gyventojų pajamų mokesčio įplaukų pokyčius keičiantis jį įtakojantiems veiksniams, tačiau tik tose ribose, kurios aprašomos sudaryto modelio. Todėl galima teigti, kad padidinus gyventojų pajamų mokesčio tarifą 1 procentiniu punktu, lėšos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio į Šiaulių miesto ir rajono biudžetus, padidėtų 1,3 mln. Lt, o sukūrus 1000 vietų su darbo užmokesčiu lygiu vidutiniam darbo užmokesčiui, lėšos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio į Šiaulių miesto ir rajono biudžetus, padidėtų vidutiniškai 0,75 mln. Lt.

3.3. Gyventojų pajamų mokesčio įtakojančių veiksnių keitimo galimybės Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse

Vienas iš pagrindinių veiksnių įtakojančių gyventojų pajamų mokesčio pokytį yra vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Šiaulių mieste ir ypač Šiaulių rajone vidutinis mėnesinis darbo užmokestis yra mažesnis nei vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje (11 lentelė):

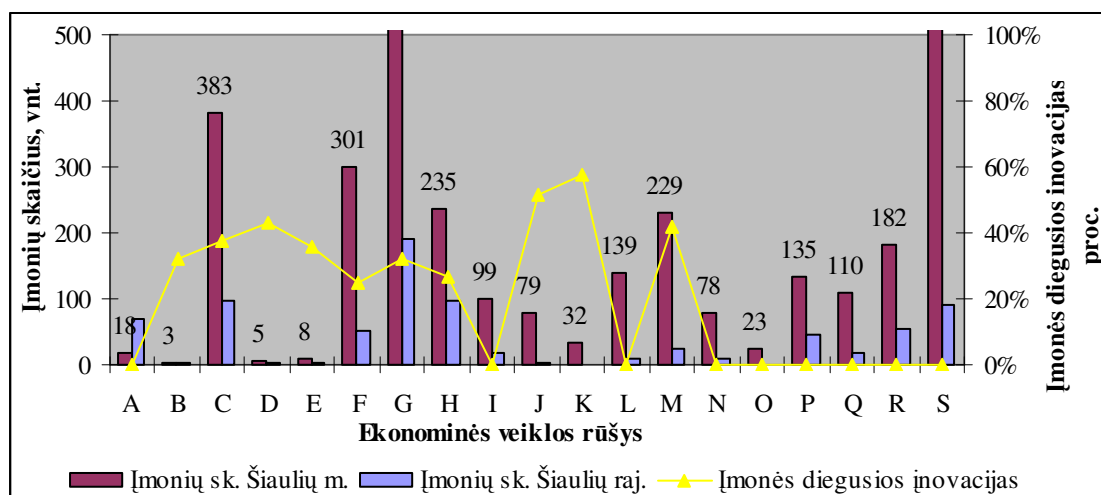
11 lentelė

Vidutinis mėnesinis darbo užmokesčio dydis 2003 – 2011 metais.

	2003 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
VDU Lietuvoje, Lt	1072,6	1149,3	1276,2	1495,7	1802,4	2151,7	2056,0	1988,1	2042,0
VDU Šiaulių mieste, Lt	940,4	1042,2	1136,1	1354,2	1613,0	1944,0	1814,0	1756,0	1774,0
VDU Šiaulių rajone, Lt	688,4	766,2	857,1	1065,2	1276,0	1592,0	1538,0	1477,0	1485,0

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Kaip jau buvo aptarta ankstesniuose šio darbo skyriuose, realiai padidinti vidutinį mėnesinį darbo užmokestį galima steigiant naujas inovatyvias darbo vietas, arba diegiant inovacijas į senas darbo vietas. Nors tiesiogiai įtakoti naujų įmonių ar darbo vietų steigimą savivaldybė negali, tačiau ji gali skatinti tokį procesą suteikiant įmonėms, kurios diegia inovacijas ar steigia naujas inovatyvias darbo vietas, mokesčines lengvatas, taip pat suteikiant toms įmonėms žemės sklypus ar pastatus. Todėl pravartu išnagrinėti Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono įmonių struktūrą pagal ekonominės veiklos šakas, kuri pateikta 24 paveiksle (duomenų lentelė pateikta 9 priede):

24 pav. Įmonių pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse 2009 - 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis LR Statistikos departamento duomenimis

Iš 24 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad Šiaulių mieste vyrauja įmonės užsiimančios didmenine ir mažmenine prekyba, apdirbamąja gamyba, transporto ir saugojimo veikla bei kita aptarnavimo veikla. Taip pat iš šio grafiko matyti, kad šios įmonės inovacijų diegė labai mažai, arba iš viso jų nediegė, todėl jų skaičiaus didėjimas nėra labai skatintinas. Iš kitos pusės Šiaulių mieste gana mažai įmonių užsiimančių finansine ir draudimo veikla, informacija ir ryšiais, elektros, dujų, garo tiekimas ir oro kondicionavimu, vandens tiekimu, nuotėkų valymu, atliekų tvarkymu ir regeneravimu. Kaip tik šių šakų įmonėse ir buvo diegiama daugiausiai inovacijų ir algos jose didžiausios. Todėl įmonių kurios užsiima šia veikla steigimas Šiaulių mieste yra labai skatintinas, nes susikūrusios naujos darbo vietos jose užtikrins ir didesnes gyventojų pajamų mokesčio įmokas į Šiaulių miesto biudžetą. Šiaulių rajone padėtis dar blogesnė ir galimybių įsteigti perspektyvių šakų įmones ten dar mažiau, kadangi šioms įmonėms reikia daug aukštos kvalifikacijos darbuotojų, kurių rajone gyvena dar mažiau. Kadangi statistikos departamentas informaciją apie inovacijas diegusias įmones kaupia tik bendrai visai Lietuvai, tai tenka daryti prielaidą, kad Šiaulių mieste ir rajone išlieka tos pačios atlyginimų dydžio skirtumų tendencijos įmonėms diegusioms inovacijas ir jų nediegusioms kaip ir visoje Lietuvoje. Todėl atlyginimai Šiaulių miesto ir rajono įmonėse diegusiose inovacijas yra vidutiniškai 555 Lt didesni nei įmonėse jų nediegusiose. Todėl įdiegus inovacijas 1000 darbo vietų Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių biudžeto įplaukos iš gyventojų pajamų mokesčio vidutiniškai išaugtų 0,79 mln. Lt.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad vienintelė reali galimybė Šiaulių miesto ir rajono savivaldybėms padidinti savo biudžetų įplaukas iš gyventojų pajamų mokesčio yra naujų inovatyvių įmonių ir darbo vietų steigimo skatinimas teikiant jas diegiančioms įmonėms mokestines lengvatas. Įsteigus 1000 inovatyvių darbo vietų įplaukos į Šiaulių miesto ir rajono biudžetus padidėtų 1,54 mln. Lt, o įsteigus 1000 neinovatyvių darbo vietų įplaukos išaugtų 0,75 mln. Lt. Taip pat skatintinas inovacijų diegimas į jau esančias neinovatyvias darbo vietas, įdiegus inovacijas į 1000 neinovatyvių darbo vietų įplaukos į Šiaulių miesto ir rajono biudžetus padidėtų 0,79 mln. Lt. Taip pat svarbu, kad sutektos mokestinės lengvatos nebūtų didesnės nei gaunama nauda iš gyventojų pajamų mokesčio įplaukų padidėjimo.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Gyventojų pajamų mokestis – vienas iš dažniausiai keičiamų ir reformuojamų mokesčių Lietuvoje – pagrindinis mokestis formuojantis savivaldybių biudžetus, todėl jo pokyčiai tiesiogiai atsiliepia savivaldybės vykdomoms programoms. Šiame darbe analizuojamos savivaldybių galimybės įtakoti lėšų, surenkamų iš gyventojų pajamų mokesčio, pokytį. Atlikus mokslinės literatūros analizę identifiukuoti pagrindiniai nepriklausomi veiksniai įtakojantys šį pokytį: dirbančiųjų asmenų skaičius, vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, neapmokestinamų pajamų dydis, gyventojų pajamų mokesčio tarifas, mokesstinės nepriemokos dydis. Atlikta šių veiksnių detali analizė ir nustatyta, kad reikšmingai gyventojų pajamų mokestį įtakoja vidutinio darbo užmokesčio dydis ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydis. Panaudojant šiuos veiksnius sudarytas modelis leidžiantis prognozuoti įplaukas į savivaldybių biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio. Tolesnėje darbo eigoje nagrinėtos galimybės norima kryptimi įtakoti gyventojų pajamų mokesčio pokytį keičiant šiuos nepriklausomus veiksnius – vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydį ir gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydį. Analizuojant vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio įtaką į gyventojų pajamų mokesčio pokytį, nustatyta, kad vidutiniam darbo užmokesčiui padidėjus 100 Lt, lėšos surenkamos iš gyventojų pajamų mokesčio į savivaldybių biudžetą išaugtų 207 mln. Lt. Tačiau, kad vidutinis darbo užmokestis didėtų reikia sudaryti tam palankias sąlygas, t.y. steigti naujas inovatyvias darbo vietas arba diegti inovacijas i jau esančias darbo vietas, kadangi tyrimo metu nustatyta, kad įmonėse diegusiose inovacijas vidutinis darbo užmokestis 740 Lt didesnis nei tose įmonėse, kurios inovacijų nediegė. Todėl įdiegus inovacijas 1000 darbo vietų, savivaldybių biudžetas gautų papildomai 1,4 mln. Lt pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio. Taip pat remiantis sudarytu modeliu, galima teigti, kad įplaukas į savivaldybių biudžetą didina ir naujų darbo vietų steigimas. Įsteigus 1000 darbo vietų įplaukos į biudžetą vidutiniškai didėja 1,4 mln. Lt, su sąlyga, kad šiose naujose darbo vietose vidutinis darbo užmokestis atitiks šalies vidutinio darbo užmokesčio dydį, tačiau jei šios darbo vietos bus sukurtos tose pramonės šakose, kurio nediegia inovacijų, įplaukos į biudžetą išaugs tik 1,1 mln. Lt, o jei jos bus sukurtos inovatyviose pramonės šakose, tai biudžeto įplaukos išaugs 2,5 mln. Lt. Lietuvoje didžiausias kiekis inovatyvių įmonių ir didžiausi atlyginimai yra įmonėse užsiimančiose informacija ir ryšiais, bei finansine ir draudimo veikla. Todėl investicijos į šių pramonės šakų įmones duotų didžiausią naudą ir savivaldybių biudžetui.

Gyventojų pajamų mokesčio tarifo dydžio keitimas paprastai vykdomas siekiant padidinti biudžeto įplaukas arba siekiant palengvinti mažas pajamas gaunančių darbuotojų mokesstinę naštą, tuo pačiu mažinant gyventojų pajamų nelygybę. Gyventojų pajamų nelygybei įvertinti buvo apskaičiuotas decilinis pajamų diferenciacijos koeficientas prieš gyventojų pajamų apmokestinimą

ir po apmokestinimo. Pagal šį koeficientą galima konstatuoti, kad gyventojų pajamų nelygybė tiriamuoju laikotarpiu didėjo, o pajamų apmokestinimas nors ir nežymiai, tačiau šią nelygybę mažino. Tikslėnei gyventojų pajamų nelygybei įvertinti buvo nubrėžta Lorencio kreivė ir apskaičiuotas Gini koeficientas. Gini koeficientas taip pat didėjo nuo 0,41 (2003 metais) iki 0,45 (2011 metais) pajamoms prieš mokesčius ir nuo 0,37 (2003 metais) iki 0,43 (2011 metais). Taigi ir pagal šiuos koeficientus galima teigti, kad pajamų nelygybė nagrinėjamu laikotarpiu didėjo, o gyventojų pajamų mokesčiai šią nelygybę mažino labai nežymiai.

Atlikta Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių biudžetų įplaukų, iš gyventojų pajamų mokesčio, analizė parodė, kad Šiaulių miesto savivaldybė susiduria su papildoma problema- tai darbuotojai dirbantys Šiaulių mieste bei naudojantys miesto infrastruktūrą, tačiau gyvenantys rajone ir ten pat mokantys mokesčius. Dėl to Šiaulių miestas netenka mažiausiai 10 procentų gyventojų pajamų mokesčio. Šios problemos vienas iš sprendimo būdų būtų sujungti abi savivaldybes į vieną Šiaulių rajono savivaldybę, panaikinant taip vadinamą žiedinę Šiaulių miesto savivaldybę. Taip būtų išvengta aukščiau minėtos problemos dėl gyventojų pajamų mokesčio bei būtų sutaupyta administracinių išlaidų. Rajono gyventojai dėl tokio sujungimo taip pat nepajustų nepatogumų, nes ir dabar Šiaulių rajono savivaldybės administracijos pastatas yra Šiaulių mieste. Sudarytas Šiaulių miesto ir rajono gyventojų pajamų mokesčio tiesinis regresijos modelis leidžia prognozuoti, kad padidinus gyventojų pajamų mokesčio tarifą 1 procentiniu punktu įplaukos į Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono biudžetus padidėtų 1,3 mln. Lt, o įsteigus 1000 darbo vietų su vidutiniu atlyginimu, biudžetų įplaukos išaugtų 0,75 mln. Lt.

Vertinant Šiaulių miesto ir rajono savivaldybių galimybes įtakoti gyventojų pajamų mokesčio pokytį daroma išvada, kad vienintelis būdas savivaldybei realiai įtakoti šį pokytį, tai inovacijų skatinimas pramonėje ir paslaugų sektoriuje. Atlikus tyrimą nustatyta, kad įdiegus inovacijas į 1000 darbo vietų įplaukos į Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių biudžetus padidėtų vidutiniškai 0,79 mln. Lt. Savivaldybės inovacijas gali skatinti teikdamos mokesčines lengvatas įmonėms, pritraukdamos tiek užsienio tiek vietos investicijas, steigdamos laisvasias ekonomines zonas.

Remiantis atliktu tyrimu patvirtinta darbo pradžioje iškelta hipotezė. Nustatyta, kad savivaldybės reikšmingai įtakoti pajamų didėjimą iš gyventojų pajamų mokesčio gali tik skatindamos inovacijų diegimą jau esančiose darbo vietose bei skatindamos naujų inovatyvių darbo vietų steigimą.

Remiantis šiame darbe atlikto tyrimo rezultatais, magistrantas siūlo sekančias rekomendacijas:

Rekomendacijos Vyriausybės lygmenyje:

- siekiant padidinti gyventojų pajamų mokesčio įplaukas į savivaldybių biudžetą, siūloma skatinti inovacijų diegimą jau veikiančiose pramonės ir paslaugų sektoriaus įmonėse, taip pat skatinti naujų inovatyvių įmonių steigimą. Skatinimas gali būti vykdomas suteikiant mokesčines

lengvatas šioms įmonėms, bei už simbolinį mokestį nuomojant jų veiklai reikalingus valstybinius sklypus bei pastatus.

- dirbančiųjų pajamų nelygybės mažinimas neturėtų būti tapatinimas su mokesčių didinimu dideles pajamas gaunantiems dirbantiesiems, geresnį rezultatą įmanoma pasiekti skatinant darbo vietų, su mažomis algomis, inovaciją. Taip mažus atlyginimus gaunantys darbuotojai bus priversti kelti savo kvalifikaciją, tuo pačiu jų atlyginimai didės, o atotrūkis tarp dideles ir mažas pajamas gaunančių darbuotojų mažės.

Rekomendacijos Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių lygmenyje:

- siekiant suvienodinti įplaukų į Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybių biudžetus iš gyventojų pajamų mokesčio paskirstymo netolygumą, siūloma vietos politikams rasti bendrą sutarimą ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Seimą su siūlymu pakeisti Lietuvos Respublikos administracinę teritorinę suskirstymą sujungiant Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybes į vieną Šiaulių rajono savivaldybę. Taip būtų išspręsta gyventojų pajamų mokesčio paskirstymo problema, sumažintos savivaldybių administravimo išlaidos, o rajono gyventojų galimybės pasiekti savivaldos įstaigas nepasikeistų.

- įplaukų į savivaldybės biudžetą iš gyventojų pajamų mokesčio padidinimui, savivaldybė turi skatinti inovacijų diegimą įmonėse ir aptarnavimo sferoje, taip pat ieškoti galimybių pritraukti investicijas naujų inovatyvių įmonių steigimui. Tai savivaldybė gali daryti teikdama mokestines lengvatas ir už simbolinį mokestį nuomodama valstybinę žemę.

LITERATŪRA

1. Aleknevičienė, V. (2005). *Finansai ir kreditas*. Vilnius. Enciklopedija.
2. Bagdavičius J., Stankevičius P., Lukoševičius L. (1999). *Ekonomikos terminai ir sąvokos*. Vilnius. Vilniaus pedagoginis universitetas.
3. Buškevičiūtė E. (2006). *Viešieji finansai*. Kaunas: Technologija.
4. Buškevičiūtė E. (2007). *Mokesčių sistema*. Kaunas. Technologija.
5. Butkevičius A., Bivainis J. (2009). *Nacionalinio biudžeto išlaidų planavimas*. Vilnius. Technika.
6. Davulis G. (2006). *Lietuvos savivaldybių finansų struktūra ir jos raida*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Nr.2(7).
7. Gedvilienė M., Šalkauskienė L. (2009). *Darbo užmokesčio mokesčių lengvatų taikymo ypatumai Lietuvoje ir ES šalyse*. Vadyba Nr. 3(16).
8. Martinkus B., Žilinskas V. (2001). *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas. Technologija.
9. Meidūnas P. Puzinauskas P. (2001). *Mokesčiai: teorija, vaidmuo, raida*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
10. Meidūnas P. Puzinauskas P. (2003). *Finansai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
11. Naraškevičiūtė V., Lakštutienė A. (2007). *Valstybės finansai*. Kaunas. Technologija.
12. Novošinskienė A., Slavickienė A. (2005). *Lietuvos mokesčių sistemos analizė*. Vagos Nr.67(20).
13. Rimas J. (2000). *Vietiniai mokesčiai*. Kaunas. Technologija.
14. Rimas J., Stačiokas R. (2004). *Mokesčiai: teorija ir praktika*. Kaunas. Technologija.
15. Rudytė D., Beržinskienė D., Prichotskytė F. (2008). *Darbo užmokesčio diferenciacija: veiksniai ir tendencijos*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Nr. 3(12).
16. Rudytė D., Karulaitienė D., Reizgevičienė R. (2009). *Naujųjų Europos sąjungos valstybių makroekonominių rodiklių pokyčiai integruotoje rinkoje*. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Nr. 1(14).
17. Rudzkienė V. (2005). *Socialinė statistika*. Vilnius. MRU leidybos centras.
18. Skačkauskienė I. (2006). *Mokesčių sistemos vertinimo metodai*. Mokslo darbai. Vilnius. „Technika“.
19. Slavickienė A. Binkienė D., Jurgelaitienė L. (2008). *Gyventojų pajamų mokesčio tarifo ir apmokestinimo sistemos pakeitimo įtaka savivaldybių pajamoms*. Šeštosios tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys Nr.1(6). Akademija.

20. Slavickienė A., Savickienė J., Jurgelaitienė L. (2008). *Gyventojų pajamų mokesčio surinkimo įtaka savivaldybių pajamoms*. Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai. Nr.15(4).
21. Stačiokas R. (2003). *Apmokestinimas ir mokesčiai Europos Sąjungoje*. Kaunas. Technologija.
22. Stačiokas R., Rimas J. (2002). *Lietuvos savivaldybių raida ir veiklos finansavimas*. Kaunas. Technologija.
23. Šapalienė L. (2008). *Lietuvos mokesčių sistema*. Vilnius. UAB „Mokesčių srautas“.
24. Anskaitytė R. (2007). *Gyventojų pajamų mokesčio analizė*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk.../Anskaityte_Renata.pdf
25. *Biudžeto pajamos. Ataskaitų archyvas*. Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų Ministerijos. [žiūrėta 2011 m. spalio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vmi.lt/lt/?itemId=10121222>.
26. Damulienė A., Vengrauskas V. (2001). Europos Sąjungos mokesčių sistema ir jos įtaka verslo plėtojimui. Jurisprudencija T23. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 10 d.]. http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/archyvas/?l=103014
27. *Europos vietos savivaldos chartija*. (1999). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=48874
28. Eurostat news releases. (2011). *Taxation trends in the European Union*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/11/100&format=HTML&aged=0&language=en&guiLanguage=en>
29. Grakauskas E., Marcijonas A. (2005). *Mokesčiai ir žemės ūkis Europos Sąjungos ir Lietuvos teisinio reglamentavimo kontekstu*. Teisė. Nr.55. <http://www.heritage.org/research/reports/2004/06/the-laffer-curve-past-present%20-and-future>
30. *Įmonės diegusios inovacijas*. (2011). Statistikos Departamentas prie LR vyriausybės. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1440>.
31. Kuodis R. (2006). *Viešųjų finansų krizė Lietuvoje ir jos padariniai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 29 d.]. Prieiga per internetą: http://neris.mii.lt/~ekonomika/Econlib/Kuodis_2006a.pdf;
32. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. (2011). 28-asis Lietuvos ekonomikos tyrimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą:

- http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/28_asis_lietuvos_ekonomikos_tyrimas/6173
33. *Lietuvos respublikos biudžeto sandaros įstatymas*. (2011). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 8 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=403646
 34. Lietuvos respublikos finansų ministerija. (2011). *Aktualūs valstybės finansų duomenys*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą http://www.finmin.lt/web/finmin//auktualus_duomenys/biudzeto_pajamos/savivaldybiu_biudzetai
 35. Lietuvos respublikos finansų ministerija. (2011). *Aktualūs valstybės finansų duomenys*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/ketv/2010_12_men_LT.pdf
 36. *Lietuvos respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas*. (2002). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388782
 37. *LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJA*. (1992). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
 38. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas. (2009). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362368
 39. Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodikos įstatymas. (1997). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 8 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388708
 40. Macijauskienė S. (2007). *Gyventojų pajamų mokesčio analizė*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/.../Macijauskiene_Sonata.pdf
 41. Metiniai darbo jėgos, užimtumo ir nedarbo duomenys. (2012). Statistikos Departamentas prie LR vyriausybės. [žiūrėta 2012 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>
 42. Misiūnas A., Bratčikovienė N. (2007). *Pajamų nelygybė ir jų normalizavimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą www.algmisiunas.home.mruni.eu/wp.../03/pajamu-normalizavimas.doc
 43. *Mokesčiai, jų administravimas*. Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų Ministerijos. [žiūrėta 2011 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vmi.lt/lt/?itemId=20909>.

44. *Mokesčių pasikeitimai 2009 metais*. Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų Ministerijos. [žiūrėta 2011 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.vmi.lt/lt/?itemId=1083652>.
45. *Mokesčių pasikeitimai 2010 metais*. Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų Ministerijos. [žiūrėta 2011 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.vmi.lt/lt/?itemId=10820548>.
46. *Mokesčių pasikeitimai 2011 metais*. Valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų Ministerijos. [žiūrėta 2011 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.vmi.lt/lt/index.aspx?itemId=10819683>.
47. *Savivaldybių biudžetų pajamos*. (2011). Statistikos Departamentas prie LR vyriausybės. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 10 d.]. Prieiga per internetą:
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/Define.asp?Maintable=M2040204&PLanguage=0>
48. *Savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodikos įstatymas (2012)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=414248
49. Slavickienė A., Atkočiūnaitė K., Nesteckis A. (2007). *Gyventojų pajamų mokesčio pajamas itakojančių veiksnių tyrimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: www.baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/11/94.pdf
50. Šimašius R. (2008). *Šešėlinio verslo priežastys ir žingsniai tokio verslo tradicijų mažinimui*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 29 d.]. Prieiga per internetą:
http://www.lrv.lt/ekonom_analiz/Konferencija/LLRI.pdf;
51. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. (2011). *Valstybinis socialinis draudimas, statistiniai duomenys*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.sodra.lt/index.php?cid=21063>.
52. XIP-3038 *Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio 6, 17 ir 27 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo nauju 17' straipsniu įstatymas* (2011). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 8 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=394894&p_query=&p_tr2=2
53. XIP-3197 *Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 6, 16, 17, 20, 23, 27, 33, 36 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei 29 straipsnio 3 dalies pripažinimo netekusiu galios įstatymas* (2011). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. rugpjūčio 8 d.]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=413566&p_query=&p_tr2=2

54. Laffer Arthur B. (2004). *Laffer curve: Past, Present and Future*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: http://news.heartland.org/sites/all/modules/custom/heartland_migration/files/pdfs/15245.pdf
55. *Of the treaty on European Union of the treaty establishing the European Community (consolidated versions)*. (2006). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:EN:pdf>
56. Official Journal of the European Union. (2007). *TREATY OF LISBON*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ASOM%3AEN%3AHTML>
57. Ouanes A., Thakur S. (1997). *Macroeconomic accounting and analysis in transition economies*. Washington. International monetary Fund. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.google.com/books?hl=lt&lr=&id=2-WgZs2k4WwC&oi=fnd&pg=PR9&dq=Macroeconomic+accounting+and+analysis+in+transition+economies.&ots=hBI-a_SN3Y&sig=SAw5huXbxvloAja_p3N6w2NsLds#v=onepage&q=Macroeconomic%20accounting%20and%20analysis%20in%20transition%20economies.&f=false
58. *STABILITY AND GROWTH PACT*. (2007). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/stability_and_growth_pact/index_en.htm
59. *The World bank annual report 2010*. The World bank. (2010). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://siteresources.worldbank.org/EXTANNREP2010/Resources/WorldBank-AnnualReport2010.pdf>
60. Смит А. (1993). Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва. Прогресс.

PRIEDAI

1 priedas GPM surinkimas ir jį įtakančių veiksnių duomenys už 2003 – 2011 m. ir šių duomenų normalumo testai.

GPM surinkimas ir jį įtakančių veiksnių duomenys už 2003 – 2011 m.

Metai	Savivaldybių GPM (faktas), mlrd. Lt	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, tūkst. Lt	Dirbančiųjų skaičius, mln. vnt.	Neapmokesti namo mėnesinės pajamos, tūkst. Lt	GPM tarifas, %	Mokestinė nepriemoka, mlrd. Lt
	GPM	VDU	DSk	NPD	Tarif	MokNpr
	Y	X1	X2	X3	X4	X5
2003m.	1,220	1,073	1,438	0,290	33%	0,117
2004m.	1,440	1,149	1,436	0,290	33%	0,110
2005m.	1,691	1,276	1,474	0,290	33%	0,072
2006m.	2,021	1,496	1,499	0,290	30%	0,063
2007m.	2,616	1,802	1,534	0,320	27%	0,068
2008m.	3,392	2,152	1,520	0,320	24%	0,087
2009m.	2,746	2,056	1,416	0,219	15%	0,173
2010m.	2,554	1,988	1,344	0,232	15%	0,270
2011m.	2,329	2,042	1,371	0,222	15%	0,250

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis (*Statistikos, 2012*).

Duomenų normalumo testai.

Veiksniai	Kolmogorovo - Smirnovo testas			Shapiro –Wilk testas		
	Statistika	Stebėjimai	p - reikšmė	Statistika	Stebėjimai	p - reikšmė
VDU	0,217	9	0,200	0,876	9	0,143
DSk	0,116	9	0,200	0,959	9	0,791
NPD	0,257	9	0,089	0,907	9	0,296
Tarif	0,225	9	0,200	0,847	9	0,068
MokNpr	0,205	9	0,200	0,866	9	0,110
GPM	0,128	9	0,200	0,971	9	0,907

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis SPSS 20 duomenimis.

Homoskedastiškumo tikrinimo procedūra

1. Surūšiuojame duomenis X_j mažėjimo tvarka;
2. Išmetame vidurinę stebėjimą ir duomenis sudaliname į dvi dalis.
3. Gauname dvi regresijos lygtis 3.1 ir 3.2, ir abiem lygtims atliekame ANOVA testus:

$${}^{3-1}RSS = 7,314E10; \quad {}^{3-2}RSS = 3,324E9;$$

4. Atliekame homoskedastiškumo tikrinimo procedūrą:

$$H_0 : \text{homoskedastiškumas } {}^3_{-1}\text{RSS} = {}^3_{-2}\text{RSS} ;$$

$$H_1 : \text{heteroskedastiškumas } {}^3_{-1}\text{RSS} \neq {}^3_{-2}\text{RSS} ;$$

5. Apskaičiuojame testo statistiką:

$$F_{\text{apksk}} = {}^3_{-1}\text{RSS} / {}^3_{-2}\text{RSS} < F_{\text{teor}} ;$$

$$F_{\text{apksk}} = 7,314\text{E}10 / 3,324\text{E}9 = 22,01$$

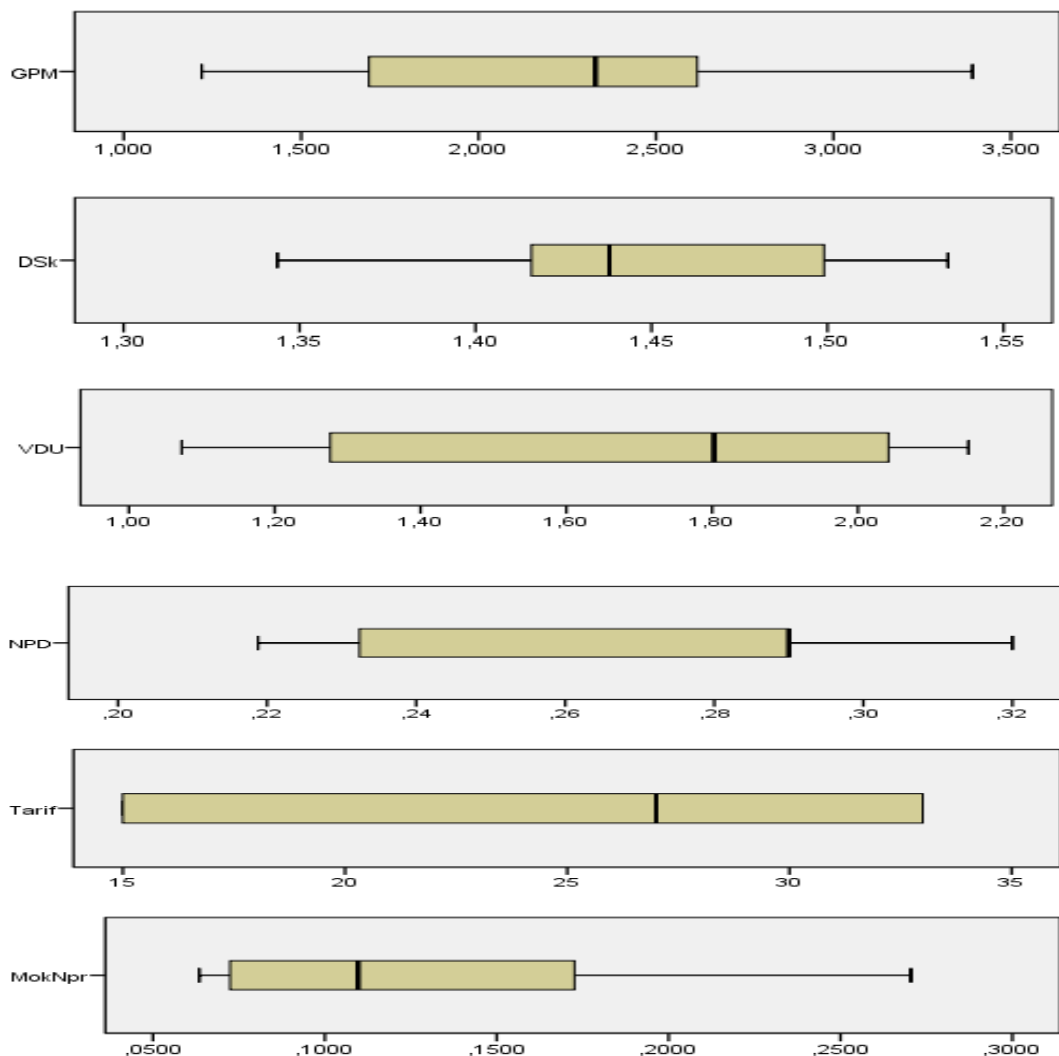
6. Apskaičiuojame teorinę F reikšmę:

$$F_{\text{teor}} = \text{FINV} (1 - 0,95; ((n-c)/2)-2; ((n-c)/2)-2) = 161,45 ;$$

7. Kadangi $F_{\text{apksk}} < F_{\text{teor}}$ tai hipotezės H_0 atmesti negalime ir galima teigti, kad duomenims būdingas homoskedastiškumas.

8. Tokius pat testus atliekame 1 ir 2 modeliams.

Išskirčių duomenyse nustatymas

2 priedas Dirbančiųjų skaičiaus pasiskirstymas pagal darbo užmokestį 2005 - 2010 m.

Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (Lt)	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009m.	2010 m.	2011 m.
	Sukaupti dirbančiųjų skaičiaus svoriai (procentai)						
Iki 224	5,4%	5,3%	2,6%	2,2%	6,0%	8,4%	0,0%
225-450	16,3%	14,2%	9,1%	6,6%	11,5%	15,2%	0,0%
451-500	25,4%	16,2%	10,3%	7,3%	12,4%	16,4%	0,0%
501-550	30,5%	23,8%	11,8%	8,1%	13,5%	17,5%	0,0%
551-600	34,6%	29,8%	17,6%	9,0%	14,6%	18,9%	0,0%
601-800	48,6%	44,2%	31,6%	18,9%	24,0%	29,7%	0,0%
801-1000	58,4%	54,8%	42,6%	29,3%	34,1%	40,1%	0,0%
1001-1500	74,6%	73,3%	62,5%	50,7%	53,9%	59,2%	0,0%
1501-2000	89,2%	84,4%	76,1%	65,4%	67,0%	71,5%	0,0%
2001-2500	93,4%	90,5%	85,3%	76,5%	76,6%	80,3%	0,0%
2501-3000	95,6%	93,7%	90,4%	84,4%	83,5%	86,7%	0,0%
3001-4000	97,8%	96,8%	95,1%	92,1%	91,9%	93,5%	0,0%
4001-4500	98,3%	97,5%	96,4%	94,1%	93,9%	95,2%	0,0%
4501-5000	98,7%	98,1%	97,2%	95,5%	95,4%	96,3%	0,0%
5001-6000	99,1%	98,8%	98,2%	97,2%	97,0%	97,7%	0,0%
6001-7500	99,5%	99,3%	99,0%	98,4%	98,3%	98,7%	0,0%
7501-10000	99,8%	99,7%	99,5%	99,2%	99,2%	99,4%	0,0%
10001-11000	99,8%	99,7%	99,6%	99,4%	99,3%	99,5%	0,0%
11001-12000	99,8%	99,8%	99,7%	99,5%	99,5%	99,6%	0,0%
virš 12000	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis (*Statistikos, 2012*).

3 priedas Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (bruto) pagal ekonominės veiklos rūšis 2005 - 2010 m.

Ekonominės veiklos rūšys	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis							Vidurkis
	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	
A	973	1135	1420	1736	1613	1583	1640	1443
B	1732	1989	2380	2852	2512	2398	2515	2340
C	1170	1387	1721	2028	1952	1929	1998	1741
D	1995	2230	2535	2918	2962	2950	3032	2660
E	1215	1393	1726	2046	1941	1948	1950	1746
F	1307	1674	2179	2430	1862	1728	1842	1860
G	1110	1296	1624	1918	1785	1722	1770	1604
H	1223	1375	1616	1939	1842	1853	1929	1682
I	732	828	1034	1243	1155	1112	1139	1035
J	1999	2129	2422	2839	2979	3001	3271	2663
K	2740	3092	3597	4133	3999	3776	3893	3604
L	1209	1451	1730	2098	1918	1815	1867	1727
M	1723	2080	2339	2770	2599	2526	2563	2371
N	1141	1270	1524	1831	1700	1680	1692	1548
O	1996	2288	2491	3069	2776	2613	2678	2559
P	1162	1316	1535	1955	2114	2000	2021	1729
Q	1139	1469	1770	2135	2098	2004	2129	1821
R	1096	1270	1444	1714	1688	1600	1608	1489
S	1074	1271	1438	1683	1628	1575	1643	1473

4 priedas Įmonių diegusių inovacijas kiekybinis pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis 2002 - 2010 m.

Ekonominės veiklos rūšys	Įmonių diegusių inovacijas (procentai)				
	2002-2004 metai	2004-2006 metai	2006-2008 metai	2008-2010 metai	Vidurkis
A
B	40,4%	28,9%	32,6%	26,0%	32,0%
C	40,4%	40,0%	30,2%	32,0%	37,3%
D	40,7%	39,2%	41,8%	40,7%	42,9%
E	26,8%	37,6%	34,0%	45,5%	36,0%
F	26,2%	33,5%	17,3%	22,6%	24,9%
G	30,9%	28,8%	29,9%	39,0%	32,4%
H	23,0%	29,3%	28,4%	32,4%	26,5%
I
J	32,0%	27,8%	47,4%	62,4%	51,4%
K	69,1%	67,7%	51,4%	53,4%	57,4%
L
M	39,2%	49,2%	38,0%	45,3%	42,0%
N
O
P
Q
R
S

5 priedas Įplaukų iš gyventojų pajamų mokesčio pasiskirstymas pagal vidutinio darbo užmokesčio dydį 2005 - 2011 m.

Darbo užmokestis (Lt)	Vidutinis darbo užmokestis (Lt)	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009m.	2010 m.	2011 m.
		Sukaupti gyventojų pajamų mokesčio įplaukų svoriai (procentai)						
Iki 224	61,3	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
225-450	361,0	0,88%	0,63%	0,21%	0,11%	0,00%	0,00%	0,00%
451-500	478,3	2,82%	0,99%	0,37%	0,18%	0,00%	0,00%	0,00%
501-550	531,3	4,21%	2,82%	0,62%	0,27%	0,01%	0,01%	0,00%
551-600	579,4	5,56%	4,54%	1,78%	0,42%	0,05%	0,07%	0,00%
601-800	713,9	12,27%	10,56%	6,11%	2,78%	1,19%	1,56%	0,00%
801-1000	901,9	19,06%	16,98%	11,13%	6,46%	3,73%	4,57%	0,00%
1001-1500	1231,5	36,38%	34,26%	25,42%	18,24%	13,58%	15,51%	0,00%
1501-2000	1741,8	60,26%	50,18%	40,59%	30,92%	25,13%	28,02%	0,00%
2001-2500	2236,3	69,55%	61,80%	54,33%	43,79%	37,21%	40,69%	0,00%
2501-3000	2738,6	75,77%	69,64%	63,95%	55,33%	48,46%	52,70%	0,00%
3001-4000	3432,8	83,39%	79,22%	75,64%	69,83%	66,10%	69,27%	0,00%
4001-4500	4235,1	85,72%	82,16%	79,43%	74,55%	71,57%	74,32%	0,00%
4501-5000	4741,2	87,72%	84,73%	82,29%	78,24%	75,75%	78,12%	0,00%
5001-6000	5274,2	90,37%	88,02%	86,24%	83,23%	81,22%	83,17%	0,00%
6001-7500	6657,5	92,98%	91,24%	90,07%	87,90%	86,29%	87,89%	0,00%
7501-10000	8557,0	95,47%	94,31%	93,51%	92,14%	91,03%	92,01%	0,00%
10001-11000	10476,2	95,98%	95,02%	94,29%	93,16%	92,21%	93,03%	0,00%
11001-12000	11481,2	96,31%	95,59%	94,93%	93,99%	93,14%	93,80%	0,00%
virš 12000	20972,2	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	0,00%

6 priedas Vidutinio dirbančiųjų skaičiaus lyginamasis svoris pagal darbo užmokestį (bruto) 2005 - 2011 m.

Sukaupti dirbančiųjų skaičiaus svoriai, proc.	Sukaupti vidutinio darbo užmokesčio (bruto) svoriai, proc.						
	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
10,0	1,7	1,6	1,8	1,9	1,0	0,6	0,6
20,0	5,1	5,0	5,5	5,5	4,0	3,4	3,3
30,0	9,5	9,4	10,1	10,3	8,1	7,5	7,5
40,0	15,1	14,7	15,2	16,3	14,0	12,9	12,9
50,0	21,4	21,0	22,5	22,8	20,2	19,8	19,6
60,0	29,7	29,5	30,6	31,1	28,1	27,4	27,3
70,0	39,9	39,0	40,3	41,2	38,4	37,7	37,5
80,0	52,9	50,9	52,8	53,4	50,9	50,2	50,2
90,0	68,5	67,2	68,3	69,7	68,1	67,6	67,3
100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

7 priedas Vidutinio dirbančiųjų skaičiaus lyginamasis svoris pagal darbo užmokestį (neto) 2005 - 2011 m.

Sukaupti dirbančiųjų skaičiaus svoriai, proc.	Sukaupti vidutinio darbo užmokesčio (neto) svoriai, proc.						
	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
10,0	2,1	1,9	2,3	2,1	1,1	0,6	0,7
20,0	6,4	6,0	6,4	6,2	4,6	3,8	3,7
30,0	11,3	10,9	11,3	11,1	9,0	8,3	8,3
40,0	17,4	16,8	17,0	17,3	15,0	14,0	14,0
50,0	24,2	23,3	24,3	24,1	21,8	21,0	20,9
60,0	32,7	31,8	32,4	32,5	29,8	29,0	28,7
70,0	42,9	41,4	42,2	42,6	39,9	39,1	39,1
80,0	55,5	53,2	54,4	54,6	52,2	51,7	51,6
90,0	70,8	69,0	70,0	70,5	68,8	68,6	68,3
100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

8 priedas GPM surinkimas ir jį įtakančių veiksnių duomenys Šiaulių miesto ir rajono savivaldybėse už 2003 - 2011 m.

Metai	Šiaulių m. savivaldybėje surenkamas GPM, mln. Lt	Šiaulių raj. savivaldybėje surenkamas GPM, mln. Lt	Bendras Šiaulių savivaldybėje surenkamas GPM, mln. Lt
2003m.	47,791	20,653	68,444
2004m.	52,361	22,023	74,384
2005m.	61,888	25,861	87,749
2006m.	74,239	30,651	104,890
2007m.	97,441	39,970	137,411
2008m.	125,839	51,256	177,095
2009m.	94,780	48,747	143,527
2010m.	102,844	37,012	139,856
2011m.	91,237	33,224	124,461

Metai	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Šiaulių m. sav., Lt	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Šiaulių raj. sav., Lt	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Šiaulių m. ir raj., Lt
2003m.	940	688	814
2004m.	1042	766	904
2005m.	1136	857	997
2006m.	1354	1065	1210
2007m.	1613	1276	1445
2008m.	1944	1592	1768
2009m.	1814	1538	1676
2010m.	1756	1477	1617
2011m.	1774	1485	1630

Metai	Dirbančiųjų skaičius Šiaulių m. sav., tūkst. vnt.	Dirbančiųjų skaičius Šiaulių raj. sav., tūkst. vnt.	Bendras dirbančiųjų skaičius Šiaulių m. ir raj., tūkst. vnt.
2003m.	62,7	17,4	80,1
2004m.	57,6	18,2	75,8
2005m.	62,4	18,4	80,8
2006m.	63,1	18,9	82,0
2007m.	63,4	18,8	82,2
2008m.	66,8	19,2	86,0
2009m.	62,1	18,9	81,0
2010m.	55,9	16,4	72,3
2011m.	57,4	15,3	72,7

9 priedas Įmonių pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono savivaldybėse 2009 - 2011 m.

Ekonominės veiklos rūšys	Įmonių skaičius Šiaulių m.			
	2009 m.	2010 m.	2011 m.	Vidurkis
A	19	17	18	18
B	2	3	4	3
C	395	378	377	383
D	5	5	5	5
E	8	8	8	8
F	317	301	285	301
G	967	923	980	957
H	233	231	242	235
I	97	97	102	99
J	81	75	82	79
K	32	27	37	32
L	132	143	142	139
M	219	208	260	229
N	76	75	84	78
O	24	24	22	23
P	134	134	136	135
Q	113	104	113	110
R	178	183	186	182
S	713	724	757	731

Ekonominės veiklos rūšys	Įmonių skaičius Šiaulių raj.			
	2009 m.	2010 m.	2011 m.	Vidurkis
A	69	67	73	70
B	2	2	2	2
C	96	97	102	98
D	1	..	4	3
E	3	2	2	2
F	56	49	52	52
G	188	172	210	190
H	96	94	100	97
I	14	17	21	17
J	3	5	5	4
K	
L	10	11	9	10
M	23	22	29	25
N	9	8	8	8
O	1	1	1	1
P	46	45	46	46
Q	14	19	21	18
R	51	55	57	54
S	86	93	97	92

10 priedas GPM surinkimas ir jį įtakančių veiksnių duomenys Šiaulių m. ir raj. už 2003 – 2011 m. ir šių duomenų normalumo testai.

Metai	Bendras Šiaulių savivaldybėje surenkamas GPM, mln. Lt	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Šiaulių m. ir raj., tūkst. Lt	Bendras dirbančiųjų skaičius Šiaulių m. ir raj., tūkst. vnt.	Neapmokestinamos mėnesinės pajamos, tūkst. Lt	GPM tarifas, %
2003m.	68,444	0,814	80,1	0,290	33
2004m.	74,384	0,904	75,8	0,290	33
2005m.	87,749	0,997	80,8	0,290	33
2006m.	104,890	1,210	82,0	0,290	30
2007m.	137,411	1,445	82,2	0,320	27
2008m.	177,095	1,768	86,0	0,320	24
2009m.	143,527	1,676	81,0	0,219	15
2010m.	139,856	1,617	72,3	0,232	15
2011m.	124,461	1,630	72,7	0,222	15

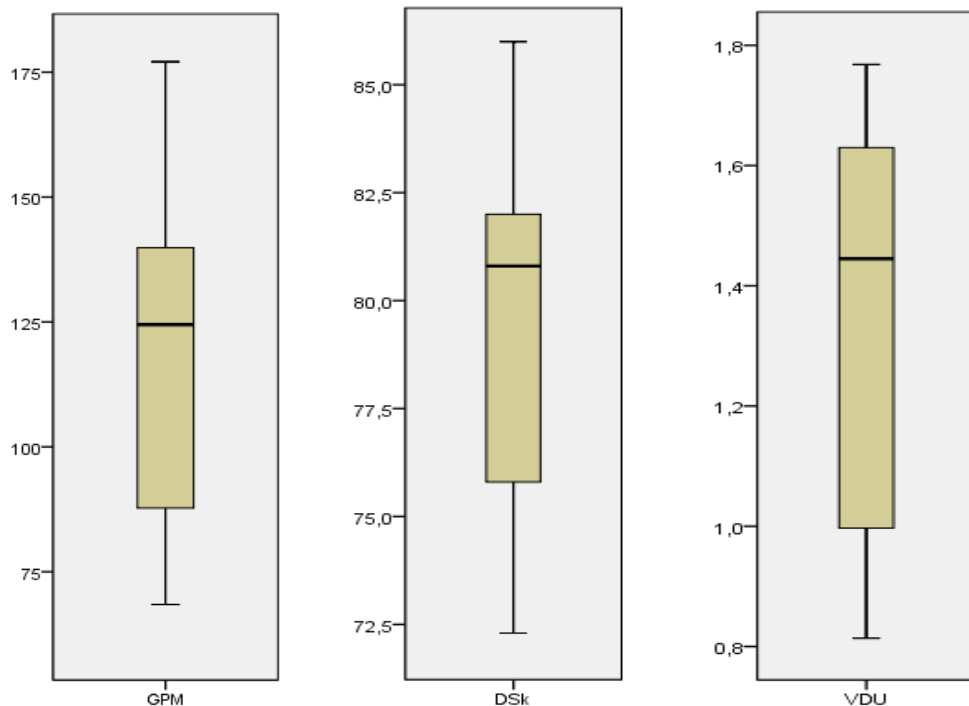
Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis (*Statistikos, 2012*).

Duomenų normalumo testai

Veiksniai	Kolmogorovo-Smirnovo testas			Shapiro-Wilk testas		
	Statistika	Stebėjimai	p-reiškė	Statistika	Stebėjimai	p-reiškė
GPM	0,15	9	,200*	0,95	9	0,69
DSk	0,24	9	0,13	0,91	9	0,30
VDU	0,22	9	,200*	0,89	9	0,20

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus, remiantis SPSS 20 duomenimis.

Išskirčių duomenyse nustatymas

Homoskedastiškumo tikrinimo procedūra

1. Surūšiuojame duomenis X_j mažėjimo tvarka;
2. Išmetame vidurinį stebėjimą ir duomenis sudaliname į dvi dalis.
3. Gauname dvi regresijos lygtis 3.1 ir 3.2, ir abiem lygtims atliekame ANOVA testus:

$${}^3_{-1}RSS = 7,521E10; \quad {}^3_{-2}RSS = 2,164E9;$$

4. Atliekame homoskedastiškumo tikrinimo procedūrą:

$$H_0 : \text{homoskedastiškumas } {}^3_{-1}RSS = {}^3_{-2}RSS ;$$

$$H_1 : \text{heteroskedastiškumas } {}^3_{-1}RSS \neq {}^3_{-2}RSS ;$$

9. Apskaičiuojame testo statistiką:

$$F_{\text{apksk}} = {}^3_{-1}RSS / {}^3_{-2}RSS < F_{\text{teor}} ;$$

$$F_{\text{apksk}} = 7,521E10 / 2,164E9 = 34,76;$$

10. Apskaičiuojame teorinę F reikšmę:

$$F_{\text{teor}} = \text{FINV} (1 - 0,95; ((n-c)/2)-2; ((n-c)/2)-2) = 161,45 ;$$

11. Kadangi $F_{\text{apksk}} < F_{\text{teor}}$ tai hipotezės H_0 atmesti negalime ir galima teigti, kad duomenims būdingas homoskedastiškumas.